

ՊԱՏՄԱԿԱՆ
ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

ԵՐԵՒՄԱՆ Ս. ԽԱԶ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ԳՈՒՐՈՒ - ԶԷՇՄԷԻ

ՀԱՐԻԻՐԱՄԵԱՅ ՅՈՐԵԼԵԱՆԻ ԱՌԹԻԻ

1834 - 1934

ՊԱՏՐԱՍԵՅՑ

ՅՈՐԵԼԵԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱԴՐՈՂՈՒՄ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ՄԱՐՄԻՆ

1934

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Յ. Մ. ՍԷԹԵԱՆ

Պատանկան Յիշատակարան

ԵՐԵՒԱՆ Ա. ԽԵՉ ԵԿԵՂԵՅԻՈՅ

ԳՈՒՐՈՒ-ՉԷՇՄԵՐ

281.12

BAD

1934

1

DNS 2851

Պատանկան

Յոթնամյակի Յանձնաժողովի

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ՄԱՐՄԵՆ

1934

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Յ. Մ. ԱԷԹԵԱՆ

270-պատկ-153-1-1-2

ԹՈՒՐԿԻՈՅ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՎՍԵՄ. ՆԱԽԱԳԱՀ
ԿԱԶԻ ՄՈՒՍԹԱՖԱ ՔԵՄԱԼ ՓԱՇԱ

MİNNETTARLIK DUYGUSU

Kuru-Çeşme, Arnavut Köy ve Bebek Ermeni Cemaati Mütevelli Heyeti Kuru-Çeşme Ermeni Kilisesinin yüzüncü yıldönümü dolayısıyla, Türkiye Ulu Cumhuriyeti pek Kahraman Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine en derin minnettarlık duygularını sunar.

*Kuru Çeşme, Arnavut Köy ve Bebek
Ermeni Cemaati Mütevelli Heyeti*

ԱՄԵՆ. Տ. ՄԵՍՐՈՊ ԱՐՔ. ՆԱՐՈՅԵԱՆ
ՊԱՏՐԻԱՐԿ ՀԱՅՈՑ ԹՈՒՐԿԻՈՅ

ՊՍՏԻՍԱՐՔԱՆ ԱՆ ՀԱՅՈՑ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՀԱՄԱՐ 2277

Կ. Պոլիս. 10 Ապրիլ 1934

Ազնուաշուք Տիար Ասենայեկ

և Պաս. Անդաև Թաղական Խորհրդոյ

ԵՐԵՒԱՆ Ս. ԽԱԶ Եկեղեցւոյն

ԳՈՒՐՈՒ-ԶԷՄԷԻ

Պաս. Խորհուրդոյ յոյժ գովելի գաղափարը ունեցած է հանդիսաւորապէս զօրեղութեամբ Երեւանի Ս. Խաչ Եկեղեցիին Յոբելեանը, և այդ առիթով ոգեկոչելու ու պանծացնելու նախնական յիշատակը մասնաւորապէս հոգեւոր Տ. Զաքարիա Պատրիարքի, Երկանեան Յարութիւն Աւերայի և բոլոր այն Բարեւարներուն, որոնք նիւթապէս ու բարոյապէս ստատ հանդիսացած են, և այսօր այնքան իրաւաւոր արժանի են Ազգին երախտագիտութեանը:

Գուրու-Զեյնի դարաւոր հնութիւն ունեցող Ս. Խաչ հոյակերտ Տաճարին անցեալը չի է փառաշուք դրուագներով և յասկանչական անցքերով, որոնք Պոլսահայ պատմութեան էջերը կը շուսաւորեն, իբրև վաւերական ապացոյցներ այն եկեղեցաւոր ու կրթական ծառայութեանց, զորս մեր երանելի նախնիք մասուցած են, քաղիոյ հոգեւոր շինութեան ու մտաւոր զարգացման համար:

Հետևաբար, երախտագիտական հարկը զոր այսօր Պաս-
թաղակ. Խորհուրդի և Երեզնեական Յանձնաժողովը
կ'ընծայաբերեն, արդար տրիտուն է նոյն Բարերարներուն
անկոխարինելի զոհաբերութեանց, որոնց շնորհիւ սարի-
ներու ընթացքին յաւերժացած է Աստուծոյ Տան գոյու-
թիւնը:

Կ'օրհնենք ուրեմն Ս. Եկեղեցիից մեծ Բարերարներուն
խնկելի յիշատակը: Ու մեր հայրական օրհնութիւնները կը
նուիրենք նաեւ Պաս. Թաղ. Խորհուրդի և իր պատուա-
կան աջակցին Երեզնեական Յանձնաժողովոյ անդամնե-
րուն, որոնք յղացան եւ արդիւնաւորապէս զրոյս հսկեցին
այս տեսակատարութիւնը, ու միանգամայն ներկայ պատուա-
կան Յիշատակարան-Մատենոյ ծախարանցիս ու նոր սե-
ռունդին աւանդեցին մեծամուն Բարերարներու ազգանուէր
գործունէութիւնը: Կ'օրհնենք մանաւանդ մեր սիրելի ու
հաւաստեալ ժողովուրդը, որ ամէն զոհողութիւն չէ խնա-
ռանգուած բաղիդ Ս. Եկեղեցին ու Կրթական հաստատու-
թիւնը:

Մնաւք Ողջունի Սիրոյ
Աղօթարար
ՊԱՏՐԻԱՐԷ Կ. ՊՈԼՍՈՅ
ՄԵՍՐՈՊ ԱՐԲԵՊՈՒՆ.

Ե Ր Կ Ո Ւ Խ Օ Ս Ք

Թաղիս Երեւման Ս. Խաչ Գորակերս եկեղեցւոյ
հարիւրամեակին առթիւ, Խորհուրդս նուիրական
պատճ համարեց արժանավայել հանդիսութեամբ մը
պանծացուց ընել հիմնադիր ու սատարող բարերարնե-
րուն, եւ այդ առթիւ հրատարակել նաեւ պատմական
Յիշատակարան մը, որ պատկերացներ Գուրուչեանի
անցեալ կեանքը, հայ բնակչութեան ծագումնէն եւ ա-
ռաջին աղօթատեղիի մը գոյութեան բուռնաներէն
սկսեալ:

Ուրախ ենք որ մեր հրաւերին սիրայօժար պատա-
խանեցին Յեբելեանական Յանձնաժողովին գործօն ու
պատուակալ անդամներն ու անդամուհիները, բոլոր-
ունեցան շուրջ մեր այս ձեռնարկին, զայն արդիւնա-
ւորելու եւ վայելուց ընծայելու ջերմ նախանձախրնդ-
ութեամբ: Մասնաւորապէս գոհունակութիւն առքեց
մեզ պատրաստակամութիւնը հմբագրական մարմնի ան-
դամներուն, որոնք անձնուիրաբար ու սիրով ստանձնե-
ցին սոյն պատմական Յիշատակարանին պատրաստու-
թեան դժուարին հոգը:

Աւխատութեան բաժանում կատարուելով, այս հա-
տորին առաջին մասը (1681—1834) պատրաստեց Յոբել-
Յանձնաժողովիս ասեմադպիր Տիար Թորոս Ազատեան,
վերջին հարիւրամեայ պատմութիւնը (1834—1934) գրի-
առաւ Յանձնաժողովիս ասեմապետ Տիար Պետրոս Կա-
րայեան, իսկ բաղիս գերեզմանասան սապանաբարե-

րուն ու դամբարաններուն արձանագրութիւնները հաւաքեց ու դասաւորեց Տիար Մինրան Ուղուրչեան (Մ. Ասատուր):

Թաղ. Խորհուրդս, որուն միակ նպատակն է իր միջոցներուն ներսը չափով զարկ տալ Ս. Եկեղեցիին ու բաղիս բարգմանչաց երկսեռ վարժարանին շինութեան, բարեգործութեան ու յառաջդիմութեան, գօտեպնդուած է իր առաջադրութեանը մէջ, ի սես իրեն ընծայուած ջերմ համակրութենէն, աջակցութենէն եւ իր ձեռնարկին գտած ընդունելութենէն:

Հետեւաբար, պատճ կ'ըզանք մեր արագին շնորհակալութիւններն յայտնել Ամեն. Ս. Պատրիարք Զօր, Ազգ. վերին իշխանութեան, պոլսահայ մամուլին Յոբելեանական յանձնաժողովին. հմբագրական մարմնին Ս. Թարգմանչաց Ազգ. վարժարանիս սեօրեկութեան, եւ բաղիս բարեսէր ազգայիններուն, որոնք քաջալեր ու զօրավիգ հանդիսացան Խորհուրդիս, յաւագոյնս իրագործելու իր նպատակը եւ փայլուն ու արդիւնաւոր ընծայելու այս պատմական տօնակատարութիւնը:

Ի դիմաց Գուրուչեանի Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ
Թաղ. Խորհրդոյ

Ատենադպիր
ԱՐԱՄ ԶԵՆՈՋԵԱՆ
Ատենապետ
ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԵՐԱՍԵԱՆ

ՊԵՄՄԵԿԵԱ ՅԻՇԵՄԵԿԵՐԵԱ

ԳՈՒՐՈՒ-ՉԵՇՄԵՐ

Առաջին մաս (1681—1834)

1. Հայ ընտանիքներն եւ ստացին աղօթատեղին Գուրուչեանի մէջ:
2. Տիգրեաններն եւ Ակնցի Հայ Մեծասուններ:
3. Երեւան Ս. Խաչ Եկեղեցիին շինութիւնը:
4. Պողոս Պատրիարք եւ Հայ-Կաթողիկէսնիցները Գուրուչեանի մէջ:
5. Հին յիշատակներ եւ արձանագրութիւններ:

1. ՀԱՅ ԲՆԱԿՉՈՒԹԻՒՆԸ

Ե Ի

ԱՌԱՋԻՆ, ԱՂԹԱՏԵՂԻՆ, ԳՈՒՐՈՒ-ՉԷՇՄԷԻ ՄԷՉ

Գուրու-Չէշմէ Պոլսոյ պատմական թաղերէն մէկն է: Ունեցած է հարուստ անցեալ մը: Եղած է բնակավայրը մեծատուններու, չէլէպիներու և ամիրաներու, որոնք նշանաւոր հանդիսացած են իրենց պետական և հանրային ծառայութիւններով ու բարեգործութիւններով:

Հայ բնակչութեան սկզբնական շրջանը ճշգրտորոշելու և այս կարեւոր թաղին եկեղեցական և ազգային կեանքը համադրելու, պատմութեան յանձնելու համար պէտք է փոխադրուիլ 17րդ և 18րդ դարերը, որոնք մեր հին ու ժամանակակից պատմաբաններու և բանասէրներու հետախուզութիւններուն շնորհիւ մեզ կը ներկայանան լուսաւոր դիմագծութեամբ մը:

17րդ դարուն ապրած է Պոլսահայ մեծագոյն գիտնականներէն մէկը, Երեմիա Չէլէպի Գէօրգիւրճեան, որուն գրի առած Ստամպոլոյ պատմութիւնը(*) կը հա-

(*)Երեմիա Չէլէպիի Սթամպոլոյ պատմութիւնը՝ խիստ շահեկան ծանօթագրութիւններով ուսումնասիրած եւ երկու յաջորդական հատորներով լոյս ընծայած է Տօրթ .Վ. Թորգոմեան: Այս ուսումնասիրութիւնը զխաւոր աղբիւրներէն մէկը եղաւ մեր այս աշխատութեան:

մարուի այսօր ամէնէն վաւերական աղբիւրը՝ իր տե-
սակին մէջ: Ան մէկիկ մէկիկ շրջած է Պոլսոյ ար-
ուարձանները, և իր տպաւորութիւնները, ժամանակա-
կից անցքերն ու դէպքերը յիշատակագրած է: Անոր
այդ պոյսէն կը հասկցուի որ կեսարացի կարապետ
Պատրիարքի օրով (1681ին) Հայերը արդէն կարելի
թիւ մը ունէին Պոլսոյ մէջ, Անոնց բնակութեան գլխա-
ւոր կեդրոններն էին, ա. Ղալաթիա Ս. Գրիգոր Լու-
սաւորիչ եկեղեցիով. Բ. Սամաթիա, ուր հազար տըն-
ուորէ աւելի Հայ կար՝ Ս. Գէորգ եկեղեցիով. գ.
Փումգարու, Վլանկա և Եէնիգարու՝ ամէնէն բազմա-
հայ կեդրոնը, Ս. Աստուածածին Մայր եկեղեցիով. դ.
Էտիրնէ գարու և Պալաթ, Ս. Հրեշտակապետ եկեղե-
ցիով. ե. Սկիւտար Եէնիմահալէ Ս. Կարապետ եկե-
ղեցիով: Ասկէ զատ Հայեր սկսած էին հաստատուիլ Է-
յուպ ու Հաւքէօյ, որոնք չունէին դեռ հայ եկեղեցի,
և որոնց բնակիչները կը յաճախէին Պալաթի Ս. Հը-
րեշտակապետ եկեղեցին: Պէշիկթաշի մէջ կային «փոքր
մի Հայք ժամատամբ» և Գուրու-Չեւմէ «Հայք ժամա-
տամբ սակայն ժամատան, Հայոց գլխաւոր գերեզ-
մանատուններն էին Բերայի (Բանկալթի), Պալլաբի և
Էտիրնէ գարուի գերեզմանատունները, ուր թաղուած
կարեւոր անձնաւորութեանց անունները կը յիշատակէ
Երեմիա Չէլէպի, մեծ մասը այսօր մեզի անծանօթ:
Ուրեմն 17րդ դարու կէսէն վերջ Գուրու-Չէլէ ու-
նէր հայ բնակչութիւն, ժամատունով մը կամ մատու-
ոով մը:

1700 ապա թուականներուն է որ այս թաղը հե-
տըզհետէ կը դառնայ բազմամարդ, ու կը ծաղկի, երբ
բնակութիւն կը հաստատեն այնտեղ Տիւրքները:

«Մանաւանդ եթէ միտ դնենք Տիւրքան գերդաս-
տանին սեփական հանգստարանի տապանագրերուն վը-
կայութեան՝ ԺԸ. դարէն սկսեալ բուն բնակութեան
տեղը՝ Գուրու-Չէլմէի գիւղաւանն պէտք է ենթադ-
րել. վասն զի 1721էն սկսեալ այս ընտանեաց վախճան-
եալ անդամներն հոն ի հանգիստ կը տարուէին:» (*)

Տիւրքանները Հոովմէական էին. որով իրենց ա-
պարանքին մէջ գտնուած մատուռը ունէ անհշուտիւն
չունի Գուրու-Չէլմէի եկեղեցիին հետ: Այս գերդաս-
տանի անցքերուն ատեն տեսնուեցաւ որ իրենց պալա-
տին մէկ անկիւնը մատուռ մը ունէին, քանի որ կը-
րօնական խնդիրներու բերումով անոնք չէին կրնար
առանձին եկեղեցի ունենալ: Այդ մատուռին զգեստ-
ներն ու պատկերները Հայոց Պատրիարքարանը փո-
խադրուած են:

Ասոր համար է որ կաթոլիկ վարդապետներ ատե-
նին քանիցս պատարագած են Գուրու-Չէլմէի Հայոց
եկեղեցիին մէջ, նախ քան իրենց սեփական եկեղեցի
ունենալը: (**)

Երեմիա Չէլէպի չէ յիշատակած Գուրու-Չէլմէի
եկեղեցիին անունը:

Իրմէ ետք, ուրիշ պատմագիրներ յիշած են մերթ
Ս. Նեան ու մերթ Ս. Խաչ անունով:

Այսպէս, Գիւտ քնյ. Աղանեան, իր «Դիւան Հա-
յոց պատմութեան մէջ կը գրէ.

«ՌՄԽԷ. 1798 փետր. 27ի կ. Պոլիս Ս. Նեան ե-
կեղեցի Դուրու-Չէլմէի նորոգ շինուեցաւ ի հիմանէ,
հոգաբարձութեամբ Չօպան ամիրային, և էօծ զնա Յով-

(*) Ազգաբաժնաբիւն Ազնուական Զարմին Տիւրքանց, 1890,
Վիէննա, Հ. Գ. Մէնէվիշեան:

(**) Պատմաբիւն Հայոց Ա. Պէրպէրեանի, 1871 էջ 134:

հաննէս եպօկ. Կոստանդնուպօլսեցի, ի Տնտեսի կիւրա-
կէին»

Նոյնպէս Սարգիս Դպիր Սարաֆ Յովհաննէսեանի
«Տեղագրութիւն Ստամպօլի» ձեռագիր աշխատութեան
մէջ յիշատակուած է ի հիմանէ շինութիւնը այս եկե-
ղեցիին, սակայն տարբեր անունով:

«Եւ յետ Տէֆտէրտարին է գիւղն այն, որ կոչի
Գուրու-Չէչմէ, Գոյ ի գիւղի աստ եկեղեցի մը Հայոց՝
յանուն Երեման Խաչի, որ ի հիմանէ քակեալ շինեցաւ
ՌՄԽԷ. 1798 փետր. 15. և օծեալ ձեռամբ Յովհան-
նու արհի եպօկ.ին, կոչեցաւ Ս. Խաչ, ըստ առաջին
անուանակոչութեան իւրոյ»

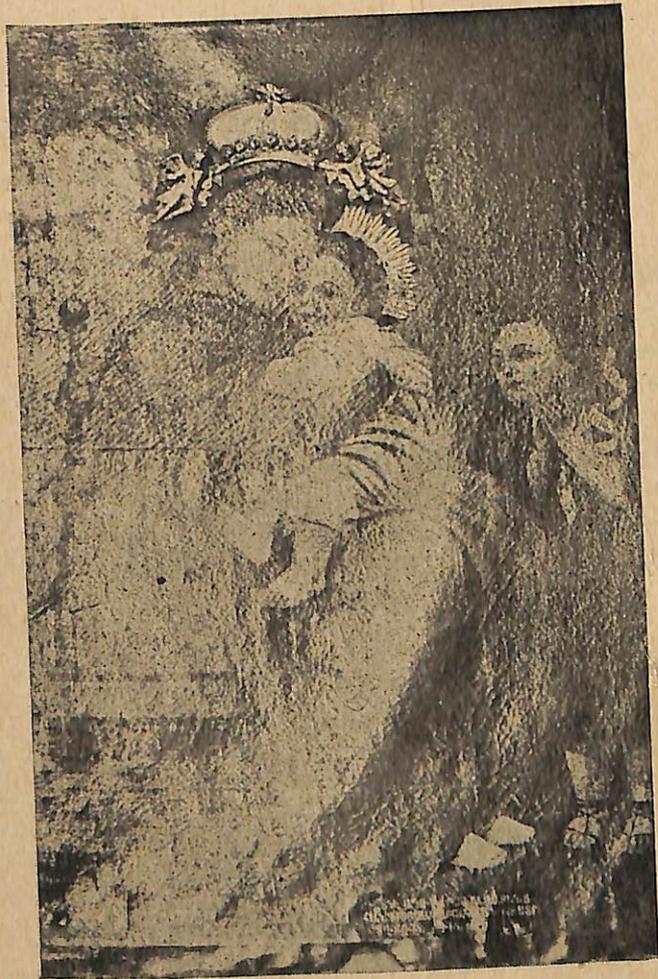
Հ. Ղուկաս Ինճիճեան եւս իր «Ամարանոց Բիւ-
զանդեան»ին մէջ(*) կը գրէ.

«Իսկ եկեղեցի՝ Հայկական ազգին,
ի մեջ բընիկ գեղջ՝ յանուն ՍՈՒՐԲ ԽԱՉԻ»

«Հ. Ղ. Ինճիճեան աւելի երկար կը խօսի Գուրու-
Չէչմէի մասին. Ան ճիշտ չի գտներ ռամիկներու կողմէ
աղաւաղուած «Գուրու Բէսմէ» անունը, Գիւղին մերձ
անտառակի մը (գորու) աղբիւրին անունով եւս (Գորու
Չէչմէ) յիշուած է, սակայն պատմական. գործածա-
կան անունը եղած է միշտ Գուրու-Չէչմէ:
Գուրու-Չէչմէի եկեղեցիին ի հիմանէ կառուցման
թուականէն (1798) առաջ կը հանդիպինք երկու ար-
ձանագրութիւններու:

Առաջինը կը գտնուի եկեղեցւոյ մուտքի դրան
մօտ, ճամբուն վրայ շինուած հին աղբիւրի մը դուռին
վերեւը, հետեւեալ երկաթաքիւր վերաառութեամբ:

(*) Վենետիկ, 1794, էջ 128.

Ս. Աստուածածնայ պատկերը՝ նուիրուած է Ապուշեխցի
Ազատենց Տուտուին կողմէ

Յիշատակ է
Այս աղբիւրս, նազը Խարունի.
Կողակից Փախազեան Պետրոս ամիրայի.
Եւ որդւոյն Մկրտիչ ամիրայի.
Յիշեմ միով Հայր մերիւ.
Ի քիւն Բրիտանի 1780.

Իսկ երկրորդը՝ եկեղեցւոյ Աւագ խորանի Ս. Աստուածածնայ իւղաներկ նկարին վրայի արձանագրութիւնն է, հետեւեալ կերպով.
«Յիշատակ է Ապուշեիցի Ազատեցց հանգուցեալ Աբրահամի դուստր Տուսուիցն(*) քուից ՌՄԼԵ (1786).»
Կան ուրիշ յիշատակութիւններ և արձանագրութիւններ եւս, ինչպէս պիտի տեսնենք, սակայն ասիկա որպէս ամէնէն հնագոյնը, կ'անջատենք, նուիրուած ըլլալով մանաւանդ առաջին աղօթատեղիին:

(*) Սկիւտարի ազգ. գերեզմանատան մէջ կը գտնուին նոյն Աբրահամի եւ Ազատեան գերեզմանատանի ամիրաներուն ու անդամներուն շքեղ տապանաքարերը, որոնցմէ երկուքը ուշագրաւ են, իրենց վրայի քանդակ խորհրդանշաններով (արծիւ, թագ, արեւ, մահիկ, կռունկ, եւլն.):

2. ՏԻԻՋԵԱՆՆԵՐԸ ԵՒ ԱՎՆՑԻ

ՀԱՅ ՄԵՍԱՏՈՒՆՆԵՐԸ

Ժամանակագրական կարգը պահելու համար, համառոտակի նախ պէտք է խօսիլ Տիւզեան Չէլէպիներու և անոնց ժամանակակից այն ամիրաներու մասին (մեծ մասով ակնցի), որոնք բնակած են Գուրու-Չէլմէ և կամ բարերարած են եկեղեցիին ու թաղին:

Տիւզեանները մէկ երկու դար ամբողջ ապրած են այստեղ, բոլորած իրենց փառքի և անկումի շրջանները, այնպէս որ Գուրու-Չէլմէ գրեթէ անոնց հայրենիքը եղած է: Արդէն, տապանաքարերու վկայութեամբ, ամէնէն հին արձանագրութիւնը այս գերդաստանը ունեցած է:

Տիւզեան Չէլէպիներու նախահայրը՝ միտսի. Յարութիւն, Սերաստիոյ արեւելեան կողմը՝ Տիվրիկի մէջ ծնած ու հոն անուանի ոսկերիչ մը ըլլալէ յետոյ, լսելով որ Պոլսոյ մէջ այդ արուեստը մեծ յարգ կը վայելէ, 17րդ դարու վերջերը, Յովհաննէս Սամաթիացի Պատրիարքին օրով՝ եկած հաստատուած է Եէնի-ԳափուլՄհտ. Յարութիւն Պոլսոյ մէջ ալ իբրև վարպետ ոսկերիչ՝ մեծ համբաւ կ'ստանայ և արքունի գանձատան մօտ խանութ մը կը հիմնէ, որով կը ծանօթանայ պալատականներուն: Մհտ. Յարութիւն իր այս խանութին մէջ, որ մինչև 18րդ դարու վերջերը Տիւզ-

եան մականունով մնացած է, առաջին կարգի վարպետ հասցուցած է իր անդրանիկ զաւակը՝ մհտ. Սարգիսը, որ 1655ին Պոլիս ծնած է և որ Սուլթան Ահմէտ Գ.ի (1703 — 1730) օրով աւքունի ոսկերչապետ կարգուած է: Կը պատմուի թէ՛ երբ օր մը, ան պալատի պարտէզէն իր խնուրը կ'երթար, կայսրը պատշգամէն կը տեսնէ ուղիղ ու բարձրահասակ մհտ. Սարգիսը և կը հրամայէ որ՝ այս սիւղ մար-

Միքայէլ Չէլէպի Տիւզ (1724—1783)

դը իր մօտ բերեն, առանց անոր անուըը տալու: Այդ օրէն սկսեալ սիւղ կ'ըլլայ մհտ. Սարգիսի մականունը: Նոր զաւկէ զաւակ մնացած է, Ոսկերչապետ մհտ. Սարգիս Գուրու-Չէչմէ եկած է, նախ իբր ամարանոց 1700ական թուականներուն, ապա հոն հաստատուած գերեզմանատունը):

Մհտ. Սարգիս Տիւզեան Նուրի խաթունի հետ ամուսնացած ըլլալով ունեցած է երկու մանչ զաւակ՝

Յովհաննէս և Տէվլէթ, որոնցմէ առաջինը ծնած է Պոլիս 1685ին և մեռած 1744 մ.սրտ 6ին: Յովհաննէս Տիւզ իր արուեստագէտ հօրը շնորհիւ եղած է վարպետ ոսկերիչ մը, և անոր մահուընէն վերջ, Սուլթան Մահմուտ Ա.ի (1730—1754) հրամանով՝ ոսկերչապետ անուանուած է: Յովհաննէս Տիւզեանի մահուընէն վերջ (1744), իր անդրանիկ զաւակը՝ Չօճա Միքայէլ, որ 1724 Յունուար 4ին ծնած և 1786 ին մեռած է, 18 տարեկանին ոսկերչապետ կարգուած է նոյն Սուլթանին օրով: Կ'ըսուի թէ վարպետ Միքայէլ հօրմէն աւելի նրբաճաշակ ըլլալով՝ գեղակերտ ու ականակուռ գոհարեղէններ պատրաստած է արքունիքին համար և իշխանագուններուն յատուկ Ձէլէպի(*) տիտղոսով պատուուած է. տիտղոս մը՝ որ հեռզհետէ տրուած է բոլոր իր յաջորդներուն: Ոսկէ զստ Սուլթանը Միքայէլ Տիւզեանէ այնքան գոհ կ'ըլլայ որ՝ (պէճիմ հեզարՖեհեթիմ (իմ բազմահանճար արուեստագէտս) կ'անուանէ զայն: (Սխալ է «հէզարիֆէնտ» ըսել): Օր մը, թագաւորը իր գոհարեղէններու շատ սիրելի մէկ արկղիկին բանալին կը կորսնցէ, Պոլսոյ բոլոր վարպետ դարբինները չեն կրնար զայն բանալ, կայսրը կը բարկանայ և կը հրամայէ իր հեզարՖեհե Միքայէլ Տիւզը կանչել, մտածելով որ ան միջոց մը խորհի և արկղիկը կը բանայ:

Իրաւ ալ Միքայէլ Տիւզ նախ կը շուարի. հակառակ դարբին չըլլալուն, պարզ բարակ իսլամի ծայրով

(*) Չէլէպի «Ձալափ» կամ «Չէլէփ» չինական ծագումէ է եւ կը նշանակէ «Աստուած, տէր», ինչպէս սա խօսքը կ'ապացուցանէ. «Եօզբուր բափանագ չալափբըր անագ-Չիլ պաւսելի, այլ միայն Աստուած»:

մը ան կը յաջողի իսկոյն բանալ, իր գլխուն վրայ հետաքրքրութեամբ սպասող կայսեր զարմանք և մեծ գոհունակութիւն պատճառելով:

Միքայէլ Չէլէպի Տիւզեան իր հաւատարմութեամբ, ճարտարագիտութեամբ և կորովամտութեամբ, չորս

Սարգիս Չէլէպի Տիւզ (1777 — 1819)

ինքնակալներու՝ Սուլթան Մահմուտ Ա.ի (1730—1754), Սուլթան Օսման Գ.ի (1754—1757), Սուլթան Մուսթաֆա Գ.ի (1757—1774) և Սուլթան Համիտ Ա.ի (1774—1789) միանգամայն ծառայած է: Թէև Միքայէլ Չէլէպի Տիւզեան իր նախանձորդներն ունեցած է, բայց զանոնք ամօթահար ըրած է իր հանրածա-

նօթ պարկեշտութեան, հաւատարմութեան, ուղղամտութեան ու ճարտարագիտութեան շնորհիւ:

1758ին, Սուլթան Մուսթաֆա Գ.ի թագաւորութեան օրով, Միքայէլ Չէլէպի Տիւզեան արքունի փողերանոցին մէջ նույնպէս պատրաստած է Ֆրնօրգ ալթրնը կոչուած ոսկեդրամները, որոնք 21 ալար էին և շատ յարգի, ինչպէս նաև Սուլթանին զինանշանը (բուրան, թուղրան): Այս մեծանուն Չէլէպին մեռած է 1783ին, Այսպէս հետզհետէ կ'երեւին կրտսեր Յովհաննէս Չէլէպի Տիւզեան (1749—1812), Անտոն Չէլէպի (1765—1814), Սարգիս Չէլէպի (1777—1819), Կարապետ Չէ-

Կարապետ Չէլէպի Տիւզ (1779 — 1855)

լէպի Գրիգոր Չէլէպի, (1774 — 1819) ինչպէս իրենց ազգականը՝ կրտսեր Միքայէլ Չէլէպի (1774—1819), Պօղոս պէյ Տիւզ (1709 — 1871) և Յակոբ Չէլէպի (1793—1847), որով կը վերջանայ Տիւզեան Չէլէպիներու գործունէութիւնը 19րդ դարու կիսուն:

Տիւզեան Չէլէպիները մինչև 1838, Գուրու-Շէշ-
մէի գերեզմանատունը ունեցած են մասնաւոր դամ-
բարան մը, ուր կը ննջեն իրենց զերդաստանի ան-
շամները թուով՝ 30, որոնցմէ 8, 10, 11, 12, 15, 17
թիւ տապանագիրերը անգիր են:

Կրտսեր Միրայել Չէլէպի Տիւզեան (1774 — 1819)

Տիւզեաններու Գուրու-Չէշմէ հաստատուելէն վերջ-
չատ մը հայ ընտանիքներ՝ մանաւանդ ոսկերիչներ,
նախ իբր ամարանոց ու յետոյ հետզհետէ իրենց տե-
ւական բնակավայր ընտրած են սոյն գեղատեսիլ ու օ-
գասուն գիւղը, ուր կը գտնուէր Տիւզեան Չէլէպիներ-
ու ընդարձակ ծովեզերեայ ապարանքը, որ այրած է
ընդհանուր Պատերազմին ծագած մեծ հրդեհին:

1800ական թուականներուն, Տիւզեան Չէլէպիները
ե՛ծ համբաւ վայելած են, ո՛չ միայն իբր ոսկերչագետ,
տղերանոցի վերատեսուչ, այլ նաև իբր դպրու-
հեան և զեղարուեստի սիրահարներ, այնպէս որ
իրենց Գուրու-Չէշմէի ապարանքը դարձուցած էին,
լրական ու գեղարուեստական, երաժշտական ու

Գողոս պէյ Տիւզ (1791 — 1871)

Թատերական ակումբ մը, ուր կը յաճախէին ժա-
մանակին ներհուն լեզուագէտները, գրագէտները, ո-
րոնց մէջ կը յիշուին Կէտիկ Փաշայի նշանաւոր հայ-
կաբան՝ Գրիգոր Փէշտիմալճեան պատուելին, հանրա-
ծանօթ Հայր Արսէն Բագրատունին, Հայր Միքայէլ
Չամչեան, ականաւոր թրքագէտ ու լեզուագէտ Պա-
լաթցի Դէօրգ Դպիր Տէր Յովհաննէսեան և ուրիշները-
մանաւանդ թուրք, հայ և օտարազգի անուանի երա-
ժշտագէտներ, որոնք կը հիանային Յովհաննէս, Անտոն-

և Յակոբ Չէլէպիներուն վրայ, իբր քաջահմուտ սիրահար արեւելեան և արեւմտ. երաժշտութեանց Տիւզեան Յակոբ Չէլէպի ըլլալով միանգամաբաջ թրքագէտ ու պարսկագէտ, քաջալերած է Պլաթցի Գէորգ Դպիր Տ. Յովհաննէսեանը, որ տարիներ ընթացքին ինքնաշխատութեամբ հեղինակած է պարկահայ ընդարձակ եղական բառարան մը, որուն յառ

Յակոբ Չէլէպի Տիւզ (1793 — 1847)

ջարանէն վերջ, դրած է համառօտ պարսկերէն քերականութիւն մը, իսկ վերջարանին ալ՝ հայ-պարսկ նմանաձայն և նոյնիմաստ բառերու ստուարցուցակ մը կըրցած է, ցոյց տալով իր պարսկագիտութիւնը և ասով

իրացուցած ու ճոխացուցած է բազմահմուտ Գէորգ պիրի այն բառարանը, որուն մեկենաս կանգնած է նշուգական բարերար՝ Յարութիւն Ամիրա Պէղճեան, պագրել տալով դայն հոգելոյս Տ. Կարապետ Պատարքի հրամանաւ, Օրթաքէոյ՝ Պօղոս Արապեանի տպարանը՝ 1826 թուականին:

Տիւզեանները իրենց զաւակներուն դաստիարակութիւնը յանձնած էին Տրապիզոնցի Առկաս Օղուլ-Խանտան անուն հմուտ պատուելիին, որուն կը յանձնարարեն գիւղին ուսումնատեհնչ պատանիներուն եւս դասաւանդել, ինչ որ երկար տարիներ սիրով կատարած է ան ու ձեռագիր գեղեցիկ յիշատակարանով մըն ալ պանծացուցած է Տիւզեանց Չէլէպիներու գերդաստանը:

*
* *

Ակնցի ամիրաները, 18րդ և 19րդ դարերուն փայլած են Պոլսոյ մէջ, իրենց բնակավայր ընտրելով Սկիւտար, Օրթագիւղ, Գուրու-Չէլմէ, Պէշիկթաշ, Հասքէոյ, Պալաթ, Գուրգարու, Եէնիգարու, եւայլն:

Գուրու-Չէլմէի եկեղեցիին արձանագրութիւններէն յայտնի կ'ըլլայ որ այս պատմական թաղին սատարած են Փափազեան, Ազատեան, Չերազեան, Չօպանեան կամ Հովեան և Երկանեան ամիրաները, բոլորն ալ ապուշխցի: Այս ամիրաներէն շատերուն Գուրու-Չէլմէ երկարատե բնակչութեան մասին, տեղեկութիւններ կը պակսին: Հաւանաբար ամարանոց եկած են և կամ միայն այցելած՝ Տիւզեաններու և այլ մեծատուններու ապարանքը:

3. ԵՐԵՒՄԱՆ Ս. ԽԱԶ ԵԿԵՂԵՑԻԻՆ ՇԻՆՈՒԹԻԻՒՆ

Ե Ի

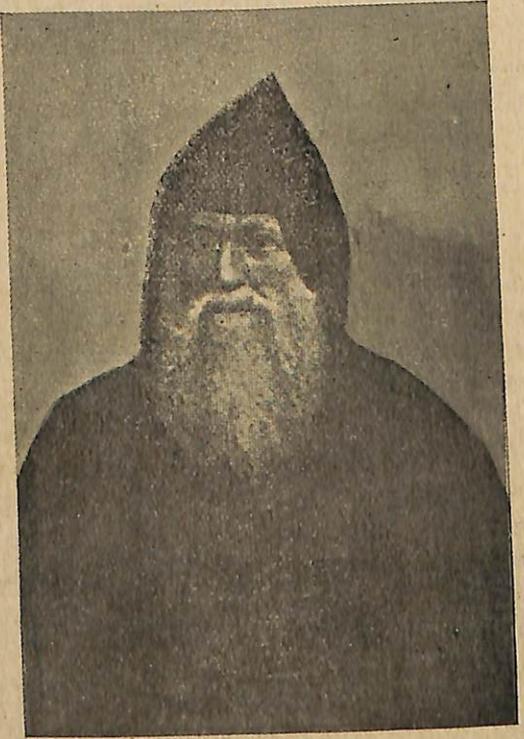
Տ. ԶԱՔԱՐԻԱ ՊԱՏՐԻԱՐԲ

Կաղզուանցի Տ. Զաքարիա Պատրիարքի շինարարութեանց մէջ կարեւորագոյն տեղ մը կը գրաւէ Գորու-Չէչմէի Ս. Խաչ Եկեղեցիին ի հիմանէ նորոգութիւնը, 1798ին: Ժամատան հին շէնքը փլած, փրկատիճանին հասած էր, և ժողովուրդը ուրիշ աղօթատեղիներ կը գիմէր:

Կրօն. աւանդութեանց նախանձախնդիր մեծանուն Պատրիարքը, որ Գորու-Չէչմէ կը բնակէր տարիներ ի վեր, իր կեանքին վերջին տարիներուն փափաքէր, որ այս պատմական թաղը օժտել նորաշէն եկեղեցիով մը, որուն մէջ ի պահ դրաւ յետոյ խաչափայտի նշանաւոր մասունք մըն ալ: Ուստի գլուխը անցանք շինութեան և ծախքերուն մեծ մասը, 18000 դահեկանի գումար մը, հոգաց իր անձնականէն: Շինութենէն տարի մը ետք, երբ վախճանեցաւ, առ ի երախտագիր տութիւն, Կաղզուանցի մարմինը ամփոփուեցաւ եկեղեցիին բակին մէջ:

Պատմագիրներէն ոմանք, ինչպէս տեսանք, Յովհաննէս Արք. ի անունը կուտան իբր օծումը կատարողը եկեղեցիին: Այս վերագրումը սխալ է: Իրականու-

թիւնը՝ այն է որ, ինչպէս Օրմանեան Ս. եւս կը հաստատէ իր «Ազգապատում»ին մէջ, Տ. Զաքարիա Պատրիարք օծումը ըրած է անձամբ:

Տ. Զաքարիա Կաղզուանցի մեծանուն Պատրիարք ֆօզուլեանց (1719 — 1799)

Աւետիս վարժապետ Պէրպէրեանի «Հայոց պատմութեան մէջ (էջ 6) եւս հաստատուած է այս պարագան:

«Յետ այսր ամենայնի խնդրեաց հրաման Զաքարիայ»

րիա Պատրիարք յնպարքոսէ մեծ է՝ որ կ'ոչէր Իզզէթ Մէհմէտ փաշա նորոգել զեկեղեցին ի Ղուրու-Չեւսի յանուն Ս. Խաչի, որ ի բազում ժամանակաց հետէ աւեր և ամայի մնացեալ էր, և նորա ծանուցեալ արքայի զխնդիր նորուն, է առ հրաման ի նմանէ և նորոգեաց Չաքարիա զեկեղեցին, գեղեցիկ յոյժ քան զառաջինն, և էօժ զնա յամի Տեառն 1798ի փետր. 28ի Տնտեսի կիւրակէի աւուր Մեծի պահոցն»:

**

Այս առթիւ կ'արժէ նոր սերունդին ծանօթացնել սոյն բարեգործ և հանճարեղ Պատրիարքին կեանքն ու գործունէութիւնը համառօտ գիծերով.—

Տ. Չաքարիա Արքեպ. ծնած է 1719ին Կաղզուան եւ վախճանած է 1799ին՝ Պոլիս: Հայրն է Բարիլոյս Փոգուզեանց իսկ մօրը անունն է Նազէ, որոնք իրենց գաւառին մէջ մեծահարուստ եղած են եւ ազնուական: Տ. Չաքարիա Պատրիարք իր նախնական ուսումը Կաղզուանի մէջ ստանալէ վերջ, եկեղեցական ասպարէզը մտնելու համար, իր ծննդավայրէն հազիւ մէկ օրուան հեռաւորութիւն ունեցող՝ Ս. Էջմիածնի Մայրավանքը կը մտնէ եւ կ'աւարտէ անոր կանոնաւոր դասընթացը, ուսնելով աստուածաբանութիւն, իմաստասիրութիւն եւ լին. Միջոց մը ուսուցչու-թիւն կ'ընէ ու 1755ին վարդապետ կը ձեռնադրուի եւ վեղար կ'առնէ Մայր Աթոռի լուսարարապետ՝ Տ. Եղիա Եպիսկոպոսէն: Շամախեցի Տ. Յակոբ Կաթողիկոսէն գնահատուելով Եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի

1984
1719
265

եւ իսկոյն Եւզոկիոյ՝ Տէրունի վիճակին առաջնորդ եւ սահմանակից վիճակներուն ալ Ծայրագոյն նուիրակ կը նշանակուի:

Տ. Չաքարիա Կաղզուանցի բարձրահասակ, գեղադէմ, լայներես, լայնաճակատ ու հերալի անձնաւորութիւն մը ըլլալով հանդերձ, բամբ եւ ազդու ձայն մը ունէր, ուսեալ ու զարգացեալ եկեղեցական մըն էր քաջաքարոզ, ուշիմ, բանիբուն, վարչագէտ, կամբի տէր միանգամայն, նախանձախնդիր կրօնական կարգ ու սարքի, եւ իր ամբասիր վարքովը սիրելի դարձած էր վիճակին բոլոր ժողովրդեան:

Տ. Չաքարիա Եպիսկոպոս Կաղզուանցի Եւզոկիոյ Տէրունի վիճակին մէջ, իր առաջնորդական պաշտօնը եւ շրջակայից նուիրակութիւնը մեծ կարողութեամբ շրջան մը կատարելէ վերջ, Տ. Սիմէոն Կաթողիկոսի հրաւանով 1763ին՝ Պոլսոյ, Ազրիանուպոլսոյ եւ Պրուսայի վիճակներուն նուիրակ կը կարգուի վեցամսեայ շրջանով, որուն լրանալէն վերջ՝ 1764 Մարտ 4ին, Էջմիածին կը վերադառնայ ու հոն մինչեւ 1767 կը մընայ: Երբ Բասենցի Յարութիւն Եպիսկոպոս Կ. Պոլսոյ նուիրակութեան պաշտօնը աւարտելով Էջմիածին կը վերադառնայ, Տ. Չաքարիա Կաղզուանցի՝ միայն Կ. Պոլսոյ նուիրակ կը նշանակուի եւ 1768ին, իր նոր պաշտօնին կը ձեռնարկէ: Բայց երբ 1772ին նշանաւոր հեղինակ Տ. Յակոբ Նալբան Պատրիարքի յաջորդ՝ Տ. Գրիգոր Գ. Պատմաճեան Ծ տարի եւ վեց ամիս բարւոք պաշտօնավարութենէ վերջ կը հրաժարի, բոլոր ամիրաներուն ու ընդհանուր ժողովրդեան խնդրանքին վրայ, Կաղզուանցի Տ. Չաքարիա Փօգուզեանց Եպիսկոպոսը՝ 1773 Նոյ. 28ին՝ ուրբաթ օր, Տ. Սիմէոն Հայրապետին հրամանաւ՝ Պոլսոյ Պատրիարք կ'ընտրուի եւ նոյն ամսոյ 30ին, Բարձրագոյն

1984
1899

185

1984
1777

212

Գուռնէն կը հաստատուի, Ասկէ սկսած է այս մեծ եւ առաքինի եկեղեցականին հանրօգուտ ու զնահատելի պաշտօնավարութիւնը, Տ. Սիմէոն Կաթողիկոս 1774 Ապրիլ 5ին, անոր ղեկավարած է վեց յանձնարարութիւններէ բաղկացեալ նշանաւոր կոնդակ մը (տե՛ս Ազգապատում, էջ 3094, սիւնակ 2): (*)

Օրմանեան Ս. «Ազգապատում»ի Բ. հատորին մէջ (էջ 3194) հետաքրքրական անցք մը կը յիշատակէ Չաքարիա Պատրիարքի Գուրու-Չէչմէ բնակութեան շրջանէն:

«Պատմագիրներէն ոմանք իր կերպարանքը անհասոյ կը նկարագրեն. «այլանդակ իմն ցոյց ունելով, յեթայց ընդհակառակը, կը պատմուի թէ այնչափ վեհնուհին, անոր համբաւը լսելով, ուղած է անձամբ ըստուգել, և Գուրու-Չէչմէ դառնալուն օրն ու ժամը իմանալով, ի կողմն ծովու նստեալ սենեկի միում նաւակով անցնիլը դիտած, և հիացեալ զնդ անհղակերպ տեսիլ նորա, գոված է. — ասելով ու մաշալլահ, Ալլահա Էմանէք. և մինչև իսկ հտեւէն առաքեաց զընծայն իւր առ նա ի Պատրիարքաւանն (Դիւ. Ժ.):

* *

Տ. Չաքարիա Կաղզուանցի Պատրիարք իր պաշ-

(*) Այս պատմական կոնդակը, որ կը տարբերի սովորական կոնդակներէն իր ծաւալով (1,55 մ. x 47 սմ.), գրեթէ կիսովին գունագեղ ու զարդարուն Կաթողիկէ պատկերներով, դիմանկարներով ու զարդագրերով, այժմ կը գտնուի հնագէտ-գրավանա Տիար Պետրոս Նշանեանի քով:

տօնավարութեան առաջին օրէն իսկ, ուսման ու դաստիարակութեան անձամբ նուիրուած է, որով նախնորոգած է Մայր եկեղեցւոյ կից ՚իւն դպրոցը և ինքն ալ ուսուցչութեան դեր ստանձնած է, հետեւելով նշանաւոր Նարեան մեծանուն Պատրիարքին, ու լրացնելով անոր սկսած գործը: Ասոր համար է որ իր տապանաքարին մէջ արձանագրուած է. «Չանայր զուսումն ճոխել Ազգիս, և թէ եղեւ ուղիղ մտօք դաստիարակ»: Տ. Չաքարիա Պատրիարք Կաղզուանցի այս կերպով հասցուցած է եօթը նշանաւոր եպիսկոպոսներ՝ Յակոբոս, Բարթուղիմէոս, Յովհաննէս, Յակոբ, Անդրէաս, Պօղոս և Պետրոս, իսկ՝ չորս վարդապետներ՝ Թովմաս, Թադէոս, Կարապետ և Աստուածատուր:

Տ. Չաքարիա Կաղզուանցի 19րդ դարու սկիզբը, հայ կրթութեան ու դաստիարակութեան առաջին ռահվիրան եղած է. իրմէ առաջ Պոլսոյ մէջ պատուելիներ կամ վարժապետներ, ընդհանրապէս խանութու մէջ սենեակ վարձելով՝ կարդալ, գրել, քերականութիւն, թուարանութիւն եւլն. կը սորվեցնէին: Տ. Չաքարիա Պատրիարք տեսնելով կանոնաւոր վարժարանի չգոյութիւնը, իսկոյն Գում-գափույի մէջ, Ֆրչըճը փողոցը, Շնորհք Ամիրայի առատաձեւութեամբ թաղային դպրոց մը բացած է, ուրկէ վերջ Պալաթ, Սամաթիա, Բերա, Օրթաքէոյ, Գուրու-Չէչմէ և Սկիւտար թաղերու մէջ, հետզհետէ դպրոցներ բանալ տուած է, որոնց մէջ պաշտօնավարած են օրուան նշանաւոր պատուելիները կամ վարժապետները՝ Սարգիս Յովհաննէսեան, Մատթէոս Պալաթցի, Թազուր Աւանեան, Խաչատուր պատուելի ու Մարտիրոս սարկաւազ և ուրիշներ:

Տ. Չաքարիա Կաղզուանցի Պատրիարքին առաջին

հանգուցեալին աշակերտներէն Տ. Յովհաննէս և Տ. Պետրոս Եպիսկոպոսներու ընկերակցութեամբ և բազմաթիւ վարդապետներու և անթիւ քահանաներու և դպիրներու մասնակցութեամբ: Մարմինը Մայր Եկեղեցիէն հանդիսաւոր թափօրով Գուժ-Գափույի ծովեզերքը իջեցնելէ վերջ, յատուկ նաւով Գուրու-Չէչմէ հանուած է և նաւամատոյցէն նորէն թափօր կազմելով փոխադրուած է իւրաչէն Ս. Սաչ եկեղեցին, զոր տարի մը առաջ օծած էր: Հոն կրկին հանդիսաւոր կարգ կատարուելով թաղուած է նոյն եկեղեցոյ հարակողմը, ուր բարձրացած է փռաւոր դամբարան մը, որուն վրայ կը գտնուի հետեւեալ ոտանաւոր գեղեցիկ պատկերալից տապանագիրը.

«Մեծ վարդապետս այս մեր զգօն, գերահռչակ եւ Ծընեալ յերկրին կաղըզվանայ ութսունամեայ հան-
 ի Փօգուզեանց համեստ զարմէն մաքրածնունդ բա-
 Դեռ մանկութեան սուրբ հաւատովն բնաւորեալ ճոխ-
 Ըզսերտ հաւատն ուղղադաւան ետես իսա սուրբ
 Կոչեաց ի Ս. Էջմիածին Լուսաւորչեայց նոր յԱդին,
 Արարգաս անդ միաբան վեհապետացն առ ոտին,
 Եւ փայլեցոյց գերափառօք զէտ զարուեսեակ առա-
 Սրբոյ գահոյս՝ ժիր զործակալ միշտ ուր ուրեք յա-
 ջողակ»

Գեղեցկադէմ ահագնածայն՝ Եպիսկոպոս շնորհունակ,
 Էր բանաթօս աստուածաբան եկեալ Պոլսոյս նուիրակ,
 Լուսաւորչիս դաւանութեան ուղիղ մտօք դաստիարակ,
 Ի գործ կրկնակ նուիրակութեան բարւոք ծանեան
 բարեկարգ

Ջաքարիա արհիպպանծս եղին Պոլսոյս Պատրիարք:
 Հրուչակեցաւ յոյժ ազգասէր եւ բարեբախտ գերայարգ
 Շինեալ զմանս եկեղեցիս եւ հիւանդաց երկուս յարկ:
 Յոյժ ճոխացոյց շատ դպրատունս յորս հաստատեաց
 վարժապետ.

Հասոյց զեօթնեակ եպիսկոպոս եւ շորեսին վարդապետ,
 Չանայր զուսումն ճոխել ազգիս սախնի Սրբոց յար
 անգէտ.

Պահեաց հանգիստ զազգ մեր տարով քսան եւ վեց
 կեցեալ դէտ,

Չէտ Ս. Սահակ գփայտ վըշտաց հոգս Հայոց բար-
 ձրեալ յուս,

Յամին պետիս՝ բոլոր հերձուածք բերանափակ տային
 խոյս,

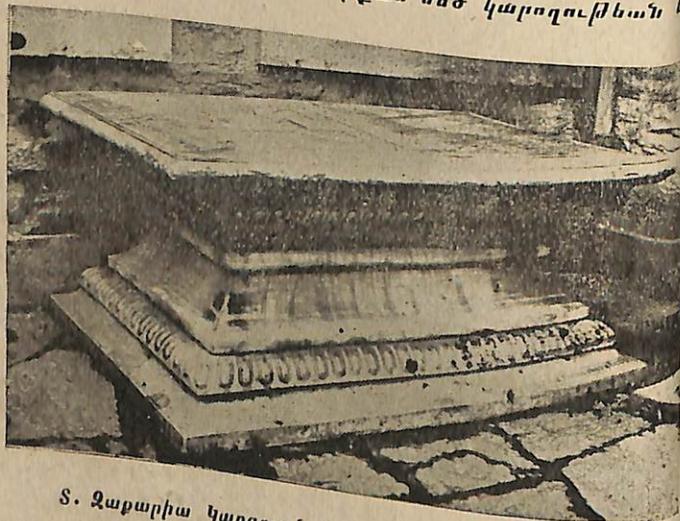
Ազգմամբ հոգւոյ դիտեալ զիւր մահ խնդրեաց թաղիլ
 շիրմաւս կոյս

Ակն ունելով սուրբ աղօթից՝ տաք ողորմիս շնորհալ-
 ւոյս»

Հանգեալ յամի Տեառն ՌՄԵԸ Եւ Մարտի ԺԱ.

Տ. Ջաքարիա կաղզուանցի Պատրիարքի վախ-
 ճանու մը Մեծ պահոց մէջ տեղի ունեցած ըլլալով,
 բացառիկ կարգադրութեամբ մը, բոլոր Պոլսոյ եկե-
 ղեցիները հրեք օր բաց պատարագ մատուցուած

է. այսինքն՝ կիրակի, երկուշաբթի և երեքշաբթի իսկ՝ Մայր Եկեղեցիի բաց պատարագը շարունակուած է 40 օր, որ ըսել է ամբողջ Մեծ պահք մինչև Նոր կիրակի: Այս աննախընթաց կրօնական կարգադրութիւնը ապացոյց մըն է թէ՛ Տ. Զաքարիայի կազմուած Պատրիարք, որքան մեծ կարողութեան և

Տ. Զաքարիայի կազմուած Պատրիարքին դամբարանը

արժանիքի տէր օգտաշատ Պատրիարք մը եղած է, որ իր բոլոր ունեցած հարստութիւնը (մասամբ ժառանգական) յատկացուցած է բարեխառակ հաստակութիւններու, որոնց կարգէն են 18,000 դահեկանի կտակը, զոր բրած է Գուրու-Չէչմէի իր նորակերտ Ս. Խաչ Եկեղեցիին և 35,000 դահեկան արժող ծանրագին Եկեղեցական զգեստներն, ալ կտակած է Մայր Եկեղեցիին:

4. ՊՕՂՈՍ ՊԱՏՐԻԱՐՔ

Ե Ի

ՀԱՅ-ԿԱԹՈՒԼԻԿ ԱՆՅՔԵՐԸ ԳՈՒՐՈՒ-ՉԷՇՄԷՒ ՄԷՋ

Կազմուանցի Զաքարիայ Պատրիարքին վախճանումէն ետք, 1800-ական թուականներուն սկիզբը, առանձնապէս շահեկան իրողարձութիւններ չկան յիշատակելիք: Ս. Խաչ Եկեղեցիին մատակարարութիւնը յաջորդաբար կ'ստանձնեն ամիրաները: Ժողովուրդը կը բաղկանար գաւառացիներէ, արհեստարոր, սեղանաւոր ու գործաւոր, որոնք հովանաւորութիւնը կը վայելէին մեծատուններուն: Ակնէն ու շրջակայ արուարձաններէն եկած գաղթականութիւն մը հինէն հաստատուած էր արդէն Օրթոքէօյի և Գուրու-Չէչմէի մէջ:

Այս թաղը պատմական անցքերու թաղը կը հանդիսանայ Անդրիանուպոլսեցի Պօղոս Պատրիարքի շրջանին (1815—1823), երբ անոր նախագահութեամբ տեղի ունեցան կաթողիկ Հայերու հետ դաւանական համաձայնութեան նշանաւոր խորհրդակցութիւնները: Ազգին երեւելիները — լուսաւորչական թէ՛ Հռովմէական — մեծ մասով Գուրու-Չէչմէցի էին: Պօղոս Պատրիարք եւս իր բնակութիւնը հոն հաստատած էր: Այնպէս որ այդ խորհրդակցական ժողովները Ս. Խաչ Եկեղեցիի շրջափակին մէջ գումարուեցան ընդհանրապէս:

Մէկէ աւելի պատմագիրներ «Ղուրու-Չէչմէի պատրիարքարանի պաշտօնական արձանագրութեանց, կը ներով նաև այն պարագան որ, Մայր եկեղեցւոյ և իմուտանք կարեւոր մասերը, ժամանակագրական կար-
րիարք իսկապէս քիչ մը ատենի համար Պատրիարքա-
րանը Գուրու-Չէչմէ կը փոխադրէ:

Ազրիանուպոլսեցի Տ. Պօղոս Պատրիարք

Կարելի եղաւ մեր տրամադրութեան ներքե ու-
նենալ 1818ին տպագրուած գրքոյ մը. «Պատմութիւն
Անցից որ եղև ի Կ. Պոլիս վասն յայտնի կացուցանե-
լոյ զճշմարտութիւն հաւատոց Հայաս. Ա. Եկեղեցւոյ
այնոցիկ, որոց չէին տեղեակ և մեղանչէին», խորա-

ով, Այս գրքոյ կը, որ բովանդակութիւնն է Պատ-
րիարքարանի պաշտօնական արձանագրութեանց, կը
ներով նաև այն պարագան որ, Մայր եկեղեցւոյ և իմուտանք կարեւոր մասերը, ժամանակագրական կար-
րիարք իսկապէս քիչ մը ատենի համար Պատրիարքա-
րանը Գուրու-Չէչմէ կը փոխադրէ:—

Պօղոս Պատրիարք ազգին երկու հատուածներուն-
իջև գոյութիւն ունեցող և հետզհետէ սուր համեմա-
նութիւն ստացող անհամաձայնութեանց առաջ քա-
նու համար, նախաձեռնարկ կ'ըլլայ շփման մէջ դնե-
ու երկու կողմի երեւելիները:

Առաջին խորհրդակցութիւնը տեղի կ'ունենայ 1816
նոյ. 9ին, նախ Լուսաւորչական պետերու հետ: Իսկ
նոյ. 23ին՝ Հռովմէական երեւելիներու հետ, որոնց
գլուխն էր Տիւզեան Գրիգոր Չէլէպի:

1817 Մայիս 20ին կրկին կը հրաւիրուին հայ Հը-
ռովմէականները, որոնք միջոց կ'ուզեն խորհելու և
պատասխանելու:

Գ. Ժողովը տեղի կ'ունենայ Գուրու-Չէչմէի մէջ.
(էջ 10 - 11):

Ապա ի Յունիսի 15 գոլով մեր ի Ղուրու-Չէչմէ
Պատրիարքարանն՝ զառաջին հրաւիրեալսն՝ երրորդ ան-
գամ կոչեցաք զվերոյիշեալ յարգելիսն, ընդ որս եր-
կար խօսեալ ստիպեցաք, զի պատրաստեսցին զպատշաճ
բանս ի խօսել և ի լուծանել զառաջարկեալ խնդիր
մեր. զոր յանձն առեալ զնացին ի մէնջ:»

Դ. Ժողովն ալ (Յունիս 11) կը գումարուի «Պատ-
րիարքարանն Ղուրու-Չէչմէ»ի, ուր Հռովմէականները
60 օր միջոց կ'ուզեն, իրենց գիրքը ճշդելու համար:
Կը հաւանին: Սակայն պայմանաժամը լրանալէ ետք,
ոնէ պատասխան չեն տար:

Ե. Ժողովը Հոկտ. 1ին կը գումարուի Գումգա-

բուր «բուն» Պատրիարքարանը, ուր կը ներկայացուցին Քրիստոսի Չէլէպի և Մհտսի. Մատթէոս Աստուածատուի և զժգոհութիւն կը յայտնեն իրենց «ժխտող» կերներու մասին: Շարժութ մը կը կը յետաձգուի: Զ. Ժողովին (8 Հոկտ.) նոյն անձերը և Անտոնիոսի ազա Տաւուտեան կու գան և կ'առաջարկեն որ կողմէ տասնական հոգիի լիազօրութիւն արուի համար: Զ. Պատրիարքարանը նախ խորհրդակցութեան հրաւիրէ «ձերունիք գործակալք Աւագերէցք և Սարգիսի քան զխառն քահանայս», որպէս յայտնուոր անձինս երեւելի արուեստաւորաց. և անոնք կացութեան իրազեկ ըլլալէ ետք, եկեղեցիայս իններորդ ժողով եղև, որք ի հոկտմբ. 23 եկեալ բուր բեմէն հանդարտեցնեն ժողովուրդը: Մերային գերապատիւ իշխանս և զերեւելիս արուեստաւորաց՝ զորս յառաջագոյն հրաւիրեալն էաք Ղուրու-Չէլմէ Պատրիարքարանս մեր ժողովեցաք, անուանք են այսօրիկ. — Ստոաֆից քեանհայ Աղա Ղուրու-Չէլմէ Պատրիարքարանս մեր ժողովեցաք, զմերային գերապատիւ իշխանս և զերեւելիս արուեստաւորաց՝ զորս յառաջագոյն հրաւիրեալն էաք Ղուրու-Չէլմէ Պատրիարքարանս մեր ժողովեցաք, և որքան կարապետ ամիրայն, Յովհաննէս ամիրայն, Սահոր ամիրա Լաթիֆեան, արքունի ճարտարագէտ Քրիզոստոս ամիրա Մհտս. Գէորգեան, Քրիզոստոս ամիրա Ջրկիրեան, Մկրտիչ ամիրա Արփիսեան, Աղա Պօղոս Մարգարեան, Ճանիկ ազա Մհտս Միմէնեան, Սարգիս ազա Արզմանեան, Մհտս. Պօղոս ազա Կէլկէլեան, Քրիզոստոս Աղա Չէրազեան, Յակոբ Մանանեան, Մհտս. Աստուածատուր ազա Ղօնչէկեան, Սաչատուր ազա Մարտիրոսեան, Յարութիւն ազա Նորատունկեան, Մկրտիչ ազա Աշնանեան, Մհտ.

ութիւն ազա Բենկցի, Մհտս, Մարտիրոս ազա Ջրկիրեան, Մհտս. Աստուածատուր ազա Միթէվէլի Մայր կեղեցւոյ, Բարունակ ազա, Շնորհեան Մանուէլ ազա. անուէլ ազա Քէրէսթէճի, Մինաս ազա Չարպահանացի. արութիւն Չէլէպի Կիւլլապեան, Անդրէաս Չէլէպի. նորոս և Մուրախիասք արուեստաւորաց:» Թ. Ժողովը, որ վերջինը կ'ըլլայ, տեղի կ'ունենայ անս. «Ապա ըստ կանուի հրաւիրական զրոց մերոց՝ ղուրու-Չէլմէ ի պատրիարքարանս մեր ժողովեցանս և զպատրիարքարանս անձինս երեւելի արուեստաւորաց. և այս իններորդ ժողով եղև, որք ի հոկտմբ. 23 եկեալ ի Ղուրու-Չէլմէ ի պատրիարքարանս մեր ժողովեցանս: Մերային գերապատիւ իշխանք էին վերոգրեալքն ի ժա.: Իսկ միւս կողմի գերապատիւ երեւելիք են սօքին. — Քրիզոստոս Չէլէպի Տիւզեան, Մատթէոս ազա Մհտս. Աստուածատուրեան, Յակոբ ազա Թընկերեան, Անտոն ազա Տավուտգատէ, Յովսէփ ազա Քնկերեան, Նազարէթ ազա, Աթանաս ազա, Յակոբ Չէլէպի, Մկրտիչ Չէլէպի, Յազըճը Քրիզոստոս ազա, Յովսէփ ազա Փուլճեան, Չէլմէպէրէկճի օղլու: Եւ ի սոյն մեծահանդէս առենի՛ ըստ տուէրութեան Հոգւոյն Սրբոյ սկսանք խօսիլ ի լուր ամենեցուն այսպէս...» Պօղոս Պատրիարք երկու կողմերու ներկայացուցիչներուն ուղղեալ պատմական հոյակապ առենախօսութեամբ մը հայ Առաքելական եկեղեցիին ներքողը կը հիւսէ. կը հրաւիրէ յարգանք ընծայել Մայր Աթոռին: Հարցում կ'ուղղուի ընդգիմադիրներուն, որոնք հասնութիւն կը յայտնեն, սակայն նոյն առեն քսան օր միջոց կը խնդրեն, կրկին քով քովի գալու և գրաւոր համաձայնութիւն մը կնքելու համար: Պատրիարք

քարանը շրջաբերական-կոնդակ մը կ'ուղղէ ժողովո՞ւ
դին, հաղորդելով բանակցութեանց արդիւնքը:

Տրուած պայմանաժամը կը լրանայ, բայց Հո
մէականները անտարբերութիւն ցոյց կու տան:
մերաշխութեան նոր փորձեր տեղի կ'ունենան, առ
միութիւնն ապահովելու:

Ըստ Պէրպէրեան պատուելիի, 1820ին, Երեւան
Ս. Խաչի տօնին օրը, Պօղոս Պատրիարք և «ամեն
հարք Աբբայեան գնացին ի Ղուրու-Չեւմե եկեղեցի
ու յետոյ հրաւիրուեցան Հաճի Չէլէպի Յովհաննէսե
ամիրային տունը: Իսկ «ի միւսում աւուր ի միտ
բաթուն Հ. Մեսրոպ մատոյց զպատարագ ի Ղուր
Չէլմէի եկեղեցին՝ մեծաշուք հանդիսիւ» (էջ 134):

Որով ճիշտ է «Պատմութիւն անցից»ի եզրակ
ցութիւնը, որ հոգեւորականներէ աւելի ժողովուրդ
ու էսնաֆներուն վրայ կը ծանրացնէ անհամաձայն
թեան պատասխանատուութիւնը: (*)

* *

1834էն առաջ Գուրու-Չէլմէի Ս. Խաչ եկեղեցի
մէջ պաշտօնավարող քարոզիչներու, հոգաբարձուներ
կամ եկեղեցականներու մասին շատ քիչ տեղեկութիւն

(*) Գուցէ աւելորդ չըլլայ հոս յիշել թէ՞ Պօղոս Պատրիար
քը 1823ին կը հրաժարի, եւ իրեն կը յաջորդէ Կարապետ Պատ
րիարք Պոլսեցի, ասոր օրով Հայ Կաթողիկոսները ուրոյն հասարակ
կութեան կը վերածուին: Թէեւ անոնք օտար եկեղեցիներ
յամախեն, սակայն ամուսնութիւնը դեռ Հայոց Պատրիարքարան
կ'արտօմէ, եւ մկրտութիւնն ու թաղումը տեղի կ'ունենան Հայ
ոց եկեղեցիներուն մէջ: Ասոր համար է որ Տիւզեանները թաղ
ուած են Գուրու-Չէլմէի Հայոց գերեզմանատունը:

ներ կարելի եղաւ հայթայթել, արձանագրութեանց
չգոյութեան պատճառով:

Կաղզուանցի Զաքարիա Պատրիարքի մահէն ետք
կը յիշուին Նիկողոս Արքեպսկ. (Պատր. Տեղապահ), որ
Ս. Խաչ եկեղեցիին նիւթապէս ու բարոյապէս սատա
րած ըլլալով, երբ կը վախճանի, յուղարկաւորութիւ
նը մեծ շուքով կը կատարուի Գուրու-Չէլմէի մէջ:
Ի նշան երախտագիտութեան, անոր մարմինը կ'ամ
փոփուի եկեղեցւոյ բակին մէջ, քիչ հետո կաղզուան
ցիի դամբարանէն: Թաղեցիք տապանաքար մը չինել
կուտան: Սակայն վրայի մարմարեայ քարը Գուրու-
բուէն ծովու ճամբով փոխադրութեան տտեն ծովը
կ'իյնայ. որով մինչև այսօր տապանաքարը կը մնայ
առանց արձանագրութեան:

Ս. Խաչ եկեղեցիին քարոզիչ եղած է նաև (Պօղոս
Պատրիարքի շրջանին) Տ. Երեմիա Արք., որ Օրթա
գիւղի քարոզիչ Տ. Աստուածատուր Արք.ի հետ,
պաշտպանութիւնը վայելած է Երկանեան Յարութիւն
ամիրայի, որ յետոյ թաղին ու եկեղեցիին մեծագոյն
քարերարներէն մէկը հանդիսացաւ, ինչպէս պիտի տես
նուի Յիշատակարանիս Բ. մասին մէջ:

5. Հին Յիշատակներ

ԵՒ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Գուրու-Չէշմէի եկեղեցիին (1798—1834 թուականներուն) նուիրուած են հետեւեալ կարեւոր սպասներն ու տէրունական նկարները, որոնք ներկայիս կը մնան անկորուստ:

1. Փրկչական պատկեր մը, սա արձանադրուած թեամբ.

«Յիշատակ է պատկերս Ղուրու-Չեմեի Սուրբ Նեան եկեղեցւոյն ի կողմանէ Ալեքսանեան Մարկոսէս, 1798 Նոյ. 1.»

2. Համակ արծաթ գաւազան մը, չորս կտորէ բաղկացած, որուն առաջինին վրայ բոլորազիր փորագրուած է երկու տող, սա պէս.

«Յիշատակ է գաւազանս ի Խուրու-Չեմեի Սուրբ Խաչ եկեղեցւոյ. սպասաւորացն ի դուռն Տիւզեան Յօհաննէս Չէլեպիին. լամի Տեառն 1811.»

3. Արծաթ սրբատուփ մը, սրտաձև, ծաղկեղջրուազ կափարիչով և ներքեւը 7 տող երկաթազիր փորագրուած յիշատակարանով, որ է.—

Յիշատակ է
Սրբատուփս, հանգուցեալ
Չեւազեան Յարգի Գասպար
Ամիրայի հոգւոյն
Ի դուռն Ս. Խաչ եկեղեցւոյ
Ի Ղուրուչեմե.
1821 եւ յօգոս. 15.

Տիւզեաններու նուիրած Եպիսկոպոսական գաւազանը

4. Նկար Ս. Նիկողոսի, սա արձանագրութեամբ. Վերսալի Ե մեխնանի Թագուորի կողակից Մարտի

Թանկազին Սկիհներէն մէկը
Եանե Տուսուին, կենդանեաց եւ ճնշեցելոց, 1829:
Նկարեալ՝ Ներսէս դպրի ի Պէյօղլու:»

5. Նկար Ս. Մինասի, ձիաւոր, նոյնպէս գործ՝
Ներսէս դպրի:
6. Հին Աւետարանի մը ետին (1769ին տպագրուած) կայ հետեւեալ արձանագրութիւնը, առանց նշելի ման թուականին.

«Յիւստակ Ե Ս. Աւետարանը
Հովուեան Մանուէլ Զէկայոյն դուստրն
Փեփրոնեայ Տուսուին ի դուռն
Ի Խուրու-Չեմէի Ս. Խաչ եկեղեցւոյն.
Տ. Աստուած ընդունելի արասցէ:

7. Երկու նրբարուեստ սկիհներ, մէկը անթուական, իսկ միւսին եղբրքը կայ հետեւեալ արձանագրութիւնը.

«Ո՛վ պատարագիչ սուրբ քահանայ. յիշեա՛ զիս. զսուրբ այսմ յիւստակի զգոհարս Արիստակեսեան, հանդերձ դասերբ իմովք հանգուցելովք Տիրուհեաւ Մարթային ի զարմիւ եւ Հռիփսիմեան, առաջի անմահ գառիցն Աստուծոյ (ՌՄՁԶ):»

8. Շուրջառներ ծանրագին, 4 հատ, յիշատակ Տիրուհեանց գերդաստանին:

9. Բուրվառ մը՝ Ստեփան ամիրայի դուստր Իսկուհիէ:

10. Ժամարարի զգեստեղէններ Գրիգորիս Արք. Յովհաննէսեանէ եւ Նիկողայոս Արք. Ազատեանէ: (*)

(*) 1929ին խնամով պատրաստուած Ս. Խաչ եկեղեցիին ընդհանուր գոյից ցուցակին մէջ մի առ մի նշանակուած են հին ու մասամբ նոր նուիրատուութիւնները:

11. Խնամով պահուած անջատ թուղթի մը վրայ կայ նաև հետեւեալ յիշատակագրութիւնը .

«Յիւսէա՛ Տէր ողորմութեամբ քով

զՀոգիս հանգուցելոցն ի հող սապանի՛ զՍինանեան Պաղտասար ծառայի քո . եւ նորին կողակցւոյն Ոլոն-պիա աղախնոյն քո . ընդ նոսին զհոգիս Յարութիւն ծառայի քո եւ թագուհիցայի յի դեռաբողբոջ հասակի հրաւիրելոյն ի յերկինս : Ընկալ զնոսա Տէր ողորմութեան, որք հաւատով եւ յուսով ննջեցին զԱնուն քո . յեր այցելու նոցա եւ հանգո՛ զնոսա ի յոյս երեսաց քոց յարեայութեան քոմ :

Յիւսէա՛ Տէր եւ զկենդանիս նոցա, որք կան եւ մնան ողորմութեամբ քով զՅարութիւն ծառայն քո եւ զՆունեայ զաղախին քո եւ զգաւակունս սոցա զԱսուածասուրն, զՊօղոսն եւ զՊաղտասարն, զԹադէոսն . պահեա՛ զնոսա ի խնամս քո . փրկեա եւ ազատեա՛ յերեւելի եւ յաներեւոյթ փորձանայ եւ յիւսէա զնոսա եւ շնորհս ողորմութեան քոյ հանդերձ կենդանեօք եւ նրնջեցելովք :

Յա՛մի 1831 Ապրիլ 19 .

Երկրորդ մաս (1834—1934)

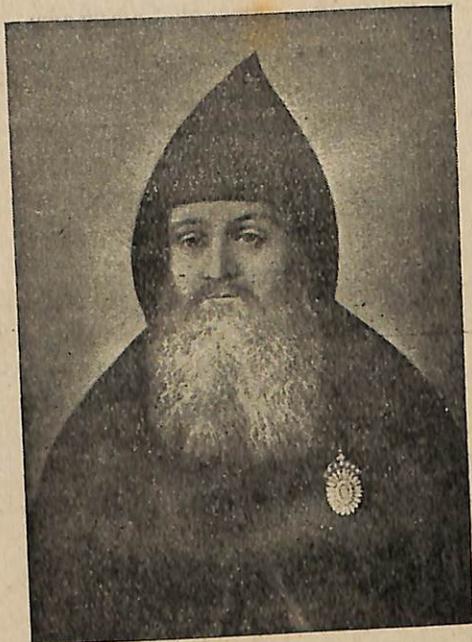
1. Նորաշին արդի Երեւանս Ս . Խայ Եկեղեցին եւ Ստեփաննոս Աղաւնի Պատրիարք :
2. Երկանեան Յարութիւն ակիրս :
3. Թաղային նոր կազմակերպութեան շրջան (1860էն սկսեալ) :
4. Բարոգիւցներ եւ հոգևոր պաշտօնեաներ Գուրու-Չեչլէի մէջ :
5. Կրթական եւ այլ հաստատութիւններ ու Մարմիններ :
6. Արդի Թաղ . Խորհուրդը եւ վերաշինութիւններ :

1. ՆՈՐԱԾԵՆ ԵՐԵՒՄԱՆ Ս. ԽԱԶ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Ե Ի

ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ԱՂԱԻՆԻ ՊԱՏՐԻԱՐԲ

ԳՈՒՐՈՒ. Չէշմէ եկեղեցիին արդի հիմնական նորոգութիւնը եւ զուգարդիպի Տ. Ստեփաննոս Աղաւնի Պատրիարքի (Չաքարեան) պաշտօնավարութեան շրջանի (1831—1839) տաաջին տարիներուն:

Տ. Ստեփաննոս Աղաւնի պատրիարք

Ստեփաննոս Պատրիարք. ծնած է Պրուսա 1777ին: Մեր այն սակաւաթիւ եկեղեցականներէն է, որոնց անունը քանդակուած է ազգ. բազմութիւ հաստատութիւններու ճակտին, որպէս շինարար Այսպէս իր օրով շինուեցան Ազգ. Հիւանդանոցը և Ս. Փրկչեան

մատուռը, ինչպես նաև այլևայլ թաղերուն մէջ շինուեցան ու նորոգուեցան եկեղեցիներ՝ որոնց թիւը 16 կը հասնի: Իր հեղահամարոյր բնաւորութեամբ, Աղաւնի Պատրիարք օրուան ազդեցիկ Ամիրաներուն առատակազոյն փոքրաղիր Աւետարան մը նուիրած է հեռեւեալ արձանագրութիւնով:

Այսպէս ներկայացուած պէտքին ընդառաջ երթալով, ան յաջողած է համոզել մեծանուն Երկանեան Յարութիւն ամիրան, որպէսզի բարերար հանդիսանայ Գուրու-Չէլմէի պատմական, թաղին՝ ստանձնելով եկեղեցիին ու շրջափակին ի հիմա նէ նորոգութեանց գըրեթէ բոլոր ծախքերը: Թաղեցիներ ալ բերած են իրենց օժանդակութիւնը, և արգի հոյակապ տաճարը կառուցուած է (1834ին): Ստեփաննոս Աղաւնի Պատրիարք անձամբ կատարած է օծումը՝ նոյ. 16ին, Սրեւման Ս. Խաչ անունով:

Պատրիարքին յանձնարարութեան և Յարութիւն Ամիրա Երկանեանի խնդրանքին վրայ, ժամանակին նշանաւոր արքունի ճարտարագետ՝ Կարապետ Ամիրա Պալեան՝ սիրայօժար ստանձնած է Երեւման Ս. Խաչ Եեղեցւոյ շինութեան վերին հսկողութիւնը և հաստատուն հիման վրայ կառուցած է զայն, այնպէս որ հարերը տարի վերջ, Գուրու-Չէլմէի հիւսիսային բարձունքին ստորտը պարսպապատ վիճակի մէջ, իր պատկառելի դիրքով կայ ու կը մնայ, պատիւ բերելով իր պատուակալ ճարտարագետին՝ Կարապետ Ամիրա Պալեանի, (*) որ հանրածանօթ է իր կառուցած արքունի պալատներով ու պետական հաստատութիւններով:

(*) Ծնած է 1800ին եւ մեռած՝ 1866ին. Յոյժ բարեսէր, ուսումասէր անձնաւորութիւն մը եղած է, եւ շինած՝ (1832—34) Ազգ. շիւանդանոցի շէնքը Յովհաննէս Սէրվէրեանի հետ:

Եկեղեցւոյ օծումէն 5 օր վերջ, այսինքն 1834 Նոյ. 21ին՝ Էտէեանց հանգուցեալ Յարութիւն աղայի ազդիկը՝ տիկին Խոսրովիզուխտ թաւչապատ, մանիչակազոյն փոքրաղիր Աւետարան մը նուիրած է հեռեւեալ արձանագրութիւնով:

«Էտէեանց հանգուցեալ Յարութիւն աղայի դուստր բարեպաշտ Խոսրովիզուխտ Տիկինն ընծայեաց զՍուրբ

Երեւման Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ Արտարին երեւոյթը

Աւետարանս, Գուրու-Չէլմէի նորաշէն եկեղեցւոյն, որ յանուն Երեւման Սուրբ Խաչին, ի յիշատակ ննջեցելոց կենդանեաց և մանաւանդ իւրումն իսկ անձինն, (Թուական 1834 Նոյ. 21)

Եկեղեցիին արեւմտեան կողմը կը գտնուի նախկին փայտաշէն՝ Ս. Թարգևանչաց երկյարկ վարժարանի շէնքը, զոր եկեղեցիի կառուցումէն տարի մը վերջ,

Երեւան Ս. Խոջ եկեղեցիի Աւագ Խորանը

1835ին՝ շինել տուած է իր ծախքով՝ Յարութիւն Ամիրա Երկանեան, և սակայն վարժարանը կեդրոն նկատուած՝ ԱռնաՎուտ քէօյ փոխադրուելուն համար, չէնքը մաս մաս վարձու տրուած է:

Եկեղեցիին հիւսիսային կողմը կը գտնուի երկու սենեակնոց միայարկ չէնք մը, որոնցմէ մին յատկացուած է քահանային, իսկ միւսը՝ ժամակոչին: Հարուային կողմը շինուած է Թաղական Խորհրդարանը և անոր վրայ ընդարձակ սրահ մը, որ երբեմն քարոզիչ Սրբազաններու և վարդապետներու յատկացուած է, միջոց մը մանկապարտէզի վերածուած ու յետոյ Կովիսասեան երգչախումբի սրահ եղած է, որ կը մնայ ցարգ: Ասոր վարի անկիւնը, 1872ին՝ Դուկաս աղա Երկանեան իր հօրը՝ Յարութիւն Ամիրա Երկանեանի յիշատակին ջրամբար մը շինել տուած է, որուն ճակատը հետեւեալ արձանագրութիւնը կայ. «Ջրամբարս այս շինեցաւ արդեամբ՝ Դուկաս աղայի՝ որդւոյ հանգուցեալ Յարութիւն Ամիրայի, ի յիշատակ Երկանեան տոհմին. (Թուական, 1872 Դեկտ. 3):

Այս ջրամբարը, 33 տարի վերջ, Թաղին օգտաշատ երեւելիներէն և քանի մը շրջաններու Թաղական Խորհուրդի ատենապետ՝ հանգուցեալ Երեւում Փափազեանի կողակից՝ Տիկին Էլպիս Փափազեան իր մօր յիշատակին, նորոգած և լերան ծանօթ Մասլախի ջուրը բերիլ տուած է: Ջրամբարին ազրիւրը այսօր կը զտնուի հինին կարգը տասը քայլ վարքք. եկեղեցւոյ աբելեան կողմը, և կը կրէ իր ճակատը հետեւեալ արձանագրութիւնը. «Նորոգութիւն ջրամբարիս եւ հաստատութիւն երկաթեայ խողովակաց երկոցունց աղբիւր եկեղեցւոյս կատարուեցան արդեամբ բարեպաշտուի սիկնոջ Ելպիսի Երեւում Փափազեան, ի յիշատակ մօր իւրոյ Բուբուլի Անտոն Գամպեան: (Թուական 1905 Հոկտ. 1)

2. ԵՐԿԱՆԵԱՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՄԻՐԱ

(ԿՆՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ԳԻՏՅԵՐ)

Յարութիւն Ամիրա Երկանեան 1799ին ծնած Ակնայ, Ապուշեի ծանօթ արուարձանը: Տասր տարեկանին հայրը՝ Յովհաննէս Ամիրա Երկանեան՝ վեց անգամէ բաղկացած ընտանիքով, Պոլիս գաղթած և հաստատուած է Լանկա-Յնի-Գափը՝ Յարութիւն Պէզճեան Ամիրայի ծովեղբերեայ ապարանքին կարգը, ուր բնակած է նաև նշանաւոր ոսկերչապետ՝ Կիւմրեշճիւ Գապար աղա:

Յարութիւն ուսման փափաք ունենալուն համար Գուժ-Գափը՝ Մայր դպրատունը յաճախած է և իր ուղիւ շինութեան ու մանաւանդ գեղեցիկ ձայնին շնորհիւ ի մասնաւորի Բրիստոսազօր Պէզճեան Յարութիւն Ամիրայէ, Մայր եկեղեցիի միւթէվէլիէն, եկեղեցպաններէն ու պատուելիներէն մեծապէս գնահատուած է: Երբ Յարութիւն Երկանեան 1815ին, դպրատան շրջանը կը լրացնէ, մեծանուն Պէզճեան Ամիրա՝ օր մը եկեղեցիի աւարտումէն վերջ, Յարութիւնը քովը կանստի կուտայ և կ'ըսէ անոր. «Եկո՛ւր նայիմ առաւ, քեզ լիցիս»: Այնպէս ալ կ'ըլլայ և պաշտպանութեամբ Պէզճեան Ամիրայի, Յարութիւն Երկանեան դեռ երիտասարդ՝ անուանի սեղանաւոր մը կը դառնայ և 1830ին,

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՄԻՐԱ ԵՐԿԱՆԵԱՆ

արքունի գանձին սեղանաւոր (հազինէ սարրաֆը) կարգուի ու Ամիրաներու կարգը կը դասուի։

1832ին, Ստեփաննոս Աղաւնի Զաքարեան պարսիկ արքային օրով, Յարութիւն Ամիրա Երկանեան դարձեալ Յարութիւն Ամիրա Պէզճեանի շնորհիւ, Պատրիարքարանի մէջ հիմնուած Տնանկաց առաջին վարչութեան անդամ ընտրուած է։ Այս թուականին Տնանկաց վարչութիւնը, որ արդի Աղքատախնամներուն դերը կատարէր, 36 անդամներէ կը բաղկանար, վեց կարգաձևուած՝ որոնց առաջին կարգին գլուխը գտնուած է Յարութիւն Ամիրա Պէզճեան, երկրորդ կարգին գլուխը՝ Միքայէլ Ամիրա Փիշմիշեան, երրորդինը՝ Ճանիկ Ամիրա, չորրորդինը՝ Երամ Ամիրա, հինգերորդինը՝ Յարութիւն Ամիրա Երկանեան, իսկ վեցերորդինը՝ Պետրոս Ամիրա Բիւրքճիխանլեան։ Ինչպէս Ազրիանու պուսեցի Մեծ Պողոս Պատրիարքի արձանագրութեան տոմարէն (քիւլթիւք) կը հասկցուի, 1834 Մարտ 19ին ազգ. գործերու մատակարարութեան համար ամիրաները և արհեստագետներէ ընտրուած ու տասը անդամները բաղկացեալ վերին վարչական Մարմին մը կարգուած է, որուն մէջ կը գտնուին Յարութիւն Ամիրա Երկանեան, Միքայէլ Ամիրա Փիշմիշեանի, Ճանիկ Ամիրա Միմոնեանի, Յովհաննէս Ամիրա Ազնաւորեանի, Պետրոս Ամիրա Բիւրքճիխանլեանի, մհտ. Մարտիրոս Ամիրա Պաղտասարեանի, Մաքսուտ Ամիրա Սարիմեանի, Պաղտասար Ամիրա Գասպարեանի, մհտ. Յարութիւն Ամիրա Կէրէլեանի և Յովհաննէս Ամիրա Բինկեանեանի հետ։

Դարձեալ Բերայի Ս. Երրորդութեան եկեղեցւոյ շինութեան առթիւ (1836), ուրիշներու հետ կարեւոր գումար մը նուիրած է, որով շատ որոշ կը հասկցուի

է՝ Յարութիւն Ամիրա Երկանեան՝ նոյն թուականներուն սկսած է բարեգործութիւններ ընել, հետեւելով, որ առաջին պաշտպանին՝ Պէզճեան Ամիրային և նոյն ժամանակ կրթիւ իր բազմանդամ ընտանիքը, որուն հետեւանքով իր տիկինը՝ Նունեա Խաթուն, արաբական 1249 թէճէփ 1 է մինչև 1251 թուականը հիմնուած Ս. Փրկչեան Ազգ. հիւանդանոցի նպաստի Սընտուկին նուիրած է 7500 դահեկան, (որ այն ատեն թուական կլորիկ գումար մըն էր անշուշտ) տասնէ աւելի բարեսէր անձերու հետ, որոնցմէ ութը տիկիններ են, ինչպէս արձանագրութիւնը ցոյց կուտայ։

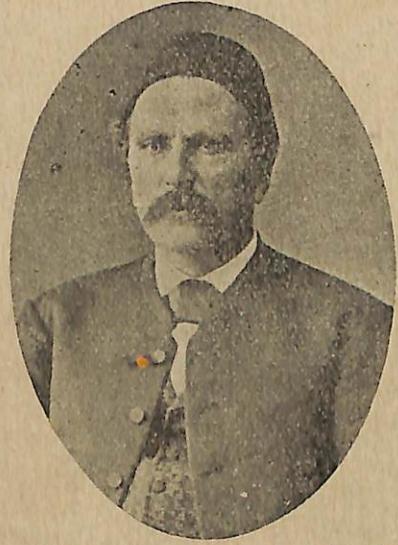
Դարձեալ Յարութիւն Ամիրա Երկանեանի անունը կը տեսնենք՝ իբր անդամ 1837ի ազգ. վարչական Մարմին և հիւանդանոցի հոգատար ժողովին մէջ, ինչ որ կ'ապացուցանէ թէ՛ այդ օրերու ամիրայական ժողովի ազդեցիկ անդամներէն մին եղած է, որուն գործունէութիւնը տեսած է մինչև 1848, այսինքն՝ Պատ-

Ծանօթ.— «Ամիրա» բառը ո՞ւրիշ եկած է եւ հայոց ե՞րբ տրուած է.— Այս բառը (էմիրէլիւմէրա), որ «տէր տէրանց» կը նշանակէ կուզայ Ապպսեան իշխանութեան օրերէն, Այս տիտղոսը տրուած է Քրսի 762—1258 թուականներուն, Պաղտատ զըտնող հրամանատարներուն, կառավարիչներուն։ Ասկէ անցած է թուրք կառավարութեան եւ տրուած է այս մակդիրը հրամանատարներուն, որոնք փաշա կը կոչուէին։

«Էմիրէլիւմէրա»ին վերջին մասը «իւմէրա»ն Ամիրա կամ սկիզբի «էմիր»ը «ամիր», ամիրա» ըլլալով՝ Պէզճեան ամիրայէն շատ առաջ, միայն հայ նշանաւոր պետական անձնաւորութեանց ու արքունիքի հետ յարաբերութիւն ունեցող սեղանապետներու եւ այլն մակդիր տրուած է, ինչպէ՛ս Սահակ, Յակոբ, Շնորհք Մկրտիչ, Փափագեան Սիմէոն Ամիրաներու, ու հետզհետէ Պէզճեան Յարութիւնի, Փիշմիշեան Միքայէլի, Ճանիկ Երամի, Երկանեանի, Ազնաւորեանի, Բիւրքճիխանլեանի, Մաքսուտ Սարիմեանի, Պալեաններու, Սէրվէրեանի, Տատաններու

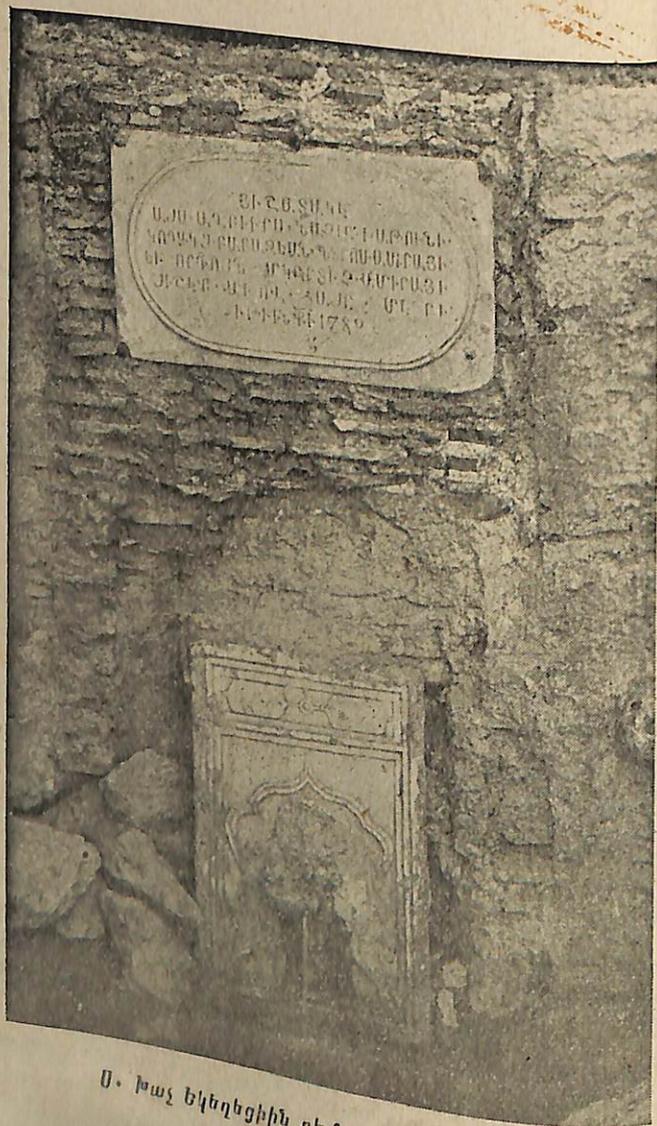
ըրարքարունի Գերագոյն Ժողովի կազմութիւնը, որ
 կատարուի Պալատցի Տէր Մատթէոս Արքեպիսկոպոս
 Չուհաճեանի պատրիարքութեան օրով (1844—1848)
 Սոյն բարեգործ Ամիրան ամուսնացած է Նէվրոսե
 եան բարեհամբաւ գերդաստանէն՝ Նուենա խաթուն
 հետ և ունեցած է տասնը մէկ մանչ և մէկ ալ աղջիկ
 զաւակներ, որոնցմէ մանչերուն ոմանց անուներն
 եղիա, Խաչատուր, Ղուկաս, Թովմաս, Թաղէոս
 Բարթուղիմէոս եւն. որոնցմէ Ղուկաս աղայի որդի
 Տիար Լեւոն Երկանեան կ'ապրի այսօր և կը բնակ
 Գուրու-Չէչմէ: Իսկ ուրիշ մէկ թողը՝ Բարթուղիմէ
 աղայի զաւակը՝ Տիար Միհրան Երկանեան կը բնակ
 կի Օրթաքէօյ և կը պարապի նկարչութեամբ:
 Հոս շնորհակալութեամբ կը յիշատակենք թե
 Տիար Լեւոն Երկանեան իր մեծ հօր Յարութիւն Ամիր
 ան Երկանեանի կեանքի մասին կարեւոր տեղեկու
 թիւներ հաղորդեց մեզ:
 * Յարութիւն Ամիրա Երկանեան Միւթէվէլլի
 թեան շրջանին, երկար տարիներ իր հիմնած Ս. Տաճար
 միւթէվէլլին եղած է ու բարոք կերպով վարած եկե
 ղեցին ու Երեւման Ս. Խաչ եկեղեցւոյ կառուցումէ
 տարի մը վերջ. հիմնած Ս. Թարգմանչաց վարժարանը
 ունենալով իրեն աջակից թաղին երեւելիները, Բայ
 երբ անհանգստութիւնը դարմանելու համար, բժիշկ
 ներու խորհուրդով՝ Սկիւտար Սէլամիյէի թաղը, Սկ
 լախտար (սիալ է Չիլիֆտար) փողոցը՝ իր սեփական ըն
 եւայն, ըստ որում Ամիրա բառը Վերսիլի մէրա» րառ ին կը
 ցատեալն է եւ էմիրիլիւմէրա»ի աստիճանաւորները թու
 կաւալարութեան կողմէ «փաւա» աւելի ճիշդ «պաւա» յորջո
 ջուած են, հետեւաբար մեր ամբաններն ալ «փաւա»ի աստ
 ճանակից էին:

դարձակ փայտաչէն տունը փոխադրուելու կ'ատկաւ
 ու կը հրաժարի միւթէվէլլիութենէն:
 Յարութիւն Ամիրա Երկանեան կ'ապրի մինչև
 1869, ու կը մեռնի Խոթանասունամեայ ծերունի ու
 կը թաղուի Սկիւտարի գերեզմանատունը:

ՄԿԵՏԻՉ ԱՄԻՐԱ ԲԻՐԲՈՒՆԵԱՆԼԵԱՆ
 Վերջին միւթէվէլլի Երեւման Ս. Խաչ եկեղեցւոյ
 (Ծն. 1830 եւ մեռած 1884ին) (Տե՛ս էջ 68)

Յարութիւն Ամիրա Երկանեան լուրջ, խոհական,
 անկողմնակալ, գործունեայ, ազգային և անհատական
 գործերու մէջ ուղղամիտ, ազքատասէր, բարեգործ
 անձնաւորութիւն մը եղած է, ըլլալով ջատագով Պա
 լատցի արժանաւոր Պատրիարք Տ. Մատթէոս Չուհա
 ճեանի, որ 1858 յունիս 18ին՝ կաթողիկոս ընտրուած
 է: Ասոր Պատրիարքութեան օրով պայքար ծագած է,
 5

Ս. Խաչ Եկեղեցիին դէմ գտնուող աղբիւրը
(ՏԵ՛ս էջ 20)

Ս. ՄԻՆԱՍԻ Նկարը
(ՏԵ՛ս էջ 51)

որու մէջ Յարութիւն Ամիրա Երկանեան հակառակած է Ճանիկ, Մխաբ և այլ Ամիրաներու և միացած է այնքան անկողմնակալ ու խոհակահն Պետրոս Ամիրա Քիւրքճիխանլեանի, Միքայէլ Ամիրա Փիշիչեանի և Մաքսուտ Ամիրա Սարիմեանի, որոնք եւս զնահատած են Տ. Մատթէոս Չուհաճեան Պատրիարքի կարողութիւններն ու արժանիքները, և միշտ համամիտ զըտնուած են անոր:

Յարութիւն Ամիրայի Սկիւտար փոխադրութենէն ետք Գուրու Չէշմէի եկեղեցիին ու թաղին մատակարարութիւնը կ'ստանձնէ իր փեսան՝ Պետրոս Ամիրա Քիւրքճիխանլեան, որ գնահատելի ծառայութիւն մը կ'ունենայ: Իրմէ վերջ միւթէվէլիութեան պաշտօնը կը վարեն նախ Կիւմիւշճի Գասպար աղա (1854—1855) և յետոյ Մկրտիչ Քիւրքճիխանլեան, որդին Պետրոս ծառայութիւն մը կ'ունենան սոյն պատմական թաղին հին օրերուն:

3. ԹԱՂԱՅԻՆ ՆՈՐ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆ

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՇՐՋԱՆ 1860ԷՆ ՍԿՍԵԱԼ

Ըստ ազգ. նոր կազմակերպութեան, 1861ին, Գուրու-Չէշմէի Երեւմտն Ս. Սաչ եկեղեցւոյ առաջին Թաղ-Սորհուրդը կ'ընտրուի քուէարկութեամբ, որ կը ներկայացնէ հետեւեայ կազմը. —

Տեարք՝ Նեան Սարաջեան (ատենապետ), Մրապ Փափազեան (գանձապետ, որդի Երեւմտն Ս. Սաչ եկեղեցւոյ աւագերէց Տ. Պետրոս Փափազեանի կամ Դանիէլեանի) և Պօղոս Տօղրամանեան, որոնք պաշտօնավարած են մինչեւ 1867, որ ատեն վարժարանին դաստիարակութեանը կը կարգուի Աթանազինէ անուն պատուելին, աւելի 4ը կարգուի Աթանազինէ անուն պատուելին, 500 դրուչ ամսաթոշակով, որ ո՛չ միայն նոյն թուականին, այլ մեր օրերուն ալ գոհացուցիչ թոշակ մըն էր, ինչպէս յայտնի է: Աթանազինէ պատուելին օգնական արուած է կառավարիչի հանգամանքով՝ Միքայէլ պատուելի, միևնոյն ամսաթոշակով: Ասոնցմէ զատ, երկու հարիւր դրուչ ամսաթոշակով երաժիշտ դասատու մըն ալ պաշտօնավարած է, որուն անունն է Տիրացու Յովհաննէս:

Նոյն թուականներուն թաղականութեան մէջ փոփոխութիւն մը չէ կատարուած, միայն դպրոցին մնասուն դաստիարակ-ուսուցիչ՝ Աթանազինէ պատուելին տեղ, 400 դրուչ ամսաթոշակով մնայուն ուսուցիչ մը կարգուած է՝ Գարեգին պատուելի:

1867ին, նոր ընտրութիւն կատարուելով հետեւեալ անձերը թաղական եղած են. Պալի աղա Կարապետեան (ատենապետ), Եղիա Երկանեան (ատենադպիր, որդի եկեղեցւոյ հիմնադիր Յարութիւն Ամիրա Երկանեանի), Գարրիէլ Կիւմիւշճեան և Սողոմոն Հիւնքեարմը, այսինքն չորս տարի պաշտօնավարած և վարժարանն ալ առանց ուսուցչի փոփոխութեան կանոնաւոր կերպով վարած է:

1872ին, ըստ օրինի, նոր ընտրութիւն կատարուելով հետեւեալ անձերը թաղական ընտրուած են. Առաքել Քացախեան (ատենապետ), Դուկաս Երկանեան (ատենադպիր, որդի Յարութիւն Ամիրա Երկանեանի), Սարգիս Պէրպէրեան և Գրիգոր Գարագաշեան: Այս թաղական խորհուրդը վարժարանին կառավարիչ կարգած է Տիրացու Յովհաննէս Պէրպէրեանը, իսկ երաժիշտ ուսուցիչ եղած է Տիրացու Գրիգոր:

1877ին, նոր ընտրութիւն կատարուելով հետեւեալ անձերէն թաղականութիւն մը կազմուած է. Մարտիրոս Ալիքսանեան (ատենապետ), Գէորգ Թիւյսիւզեան (ատենադպիր), մհտս. Յովակիմ Նահապետեան, Պօղոս Թորոսեան և Սիմոն Փափագեան:

Այս թաղականութիւնէն վերջ, 1879ին՝ թաղական խորհուրդը զբթէ ցրուած է և այդ թուականին թաղին երեւելի ազգայիններէն Մանուկ Մուպահեաճեան և Գամիկ Հիւնքեարպէյէնտիեան (նախկին տեսուչ Ազգ. Հիւանդանոցի գրասենեակին) իբր խորհրդական օգտակար եղած են թաղին, մանաւանդ առաջինը, որ թաղային պաշտօններ վարած ըլլալով՝ Ղալաթիա և Բերա, մեծ փորձառութիւն ունեցած է, ուրկէ օգտուած է Գուրու-Չէչմէի թաղն ալ:

1880ին, թաղական խորհրդոյ անդամ մհտս. Յովակիմ Նահապետեան Աւագ սեղանին վրայ վառուելիք տարեկան մը մոմերը նուիրած է, որ օրհնութեամբ կը յիշատակուի այսօր: Այս շրջանին նոր դաստիարակ մը՝ Մանկավարժ Ալիքսան անուն պատուելի մը պաշտօնի կոչուած է:

1881ին, Գուրու-Չէչմէ ասպնջավայրը եղած է Ստոյ Տ. Մկրտիչ Կաթողիկոսին, որ Պոլիս եկած էր Պատրիարքարանի հետ իրաւասութեան ծանր խնդիր մը լուծելու նպատակով: Տ. Մկրտիչ Քէֆսիզեան Կաթողիկոսութիւնը վարչականապէս անկախ հոշակել կ'ուզէր Պոլսոյ Պատրիարքարանէն, և այս ուղղութեամբ իր կատարած դիմումները պահ մը յաջողեցան, ու հոգելոյս տարած Տ. Ներսէս Պատրիարք ասկէ վրդովուած՝ ծանօթ ազգայիններու օժանդակութեամբ աշխատեցաւ ետ կեցնել: Բայց օր մըն ալ Տ. Մկրտիչ Կաթողիկոս մեկնեցաւ Պոլսէն, իրեն հետ տանելով Գուրու-Չէչմէի վարժարանի ընդհ. դաստիարակ Պ. Յովհաննէս Պէրպէրեանը, զոր ձեռնադրեց Ներսէս Վրդ. անունով և ճարտարապետ Տօնիկի զաւակը՝ որ կոչուեցաւ Եղիշէ Վրդ. Գալֆաեան: Առաջինը շուտով դարձաւ իր ծննդավայրը, Գուրու-Չէչմէ, իսկ Բ.ը առաջնորդական պաշտօններ վարեց Մարաշի և Էնկիւրիի մէջ:

1883ին, նոր թաղականութիւն մը ընտրուած է հետեւեալ անձերէն. Միքայէլ Մատթէոսեան (ատենապետ), Ա. Բէրտէճեան (ատենադպիր), Պ. Գարամանեան (գանձապետ), իսկ Մկրտիչ Հիւսճեան խորհրդական եղած է: Այս շրջանին Տիրացու Պաղտիկ Թիւլպէնտճեան անուն ուսուցիչ մը պաշտօնի կոչուած է: 1885ին, Համբարձում վարժարան Գրիգորեան անուն դաստիարակը պաշտօնավարած է երկար տարիներ և հասցու-

ցած՝ բազմաթիւ աշակերտներ, որոնք լաւ յիշատակներ պահած են նոյն դաստիարակէն: Այս թուականին առաջին անգամ ըլլալով՝ մնայուն ուսուցչուհի կարգուած է Օր. Աղաւնի Համբիկեան:

1884 Մայիս 13ին, Տ. Ներսէս վարդապետ Պէրպերեանի նախագահութեան տակ, նոր թաղականութիւն մը կ'ընտրուի հետեւեալներէ. Տիարք՝ Միքայէլ (ատենադպիր), Յովհաննէս Թուղաճեան (ատենապետ), Մուրատ Ալթունեան, Մուրատ Այաւաթեան և Սարգիս Իպրահիմեան: Սոյն թաղական խորհուրդը իր պաշտօնը կանոնաւորապէս կը շարունակէ ամբողջ շրջան մը՝ մինչեւ 1889 թուականը և կը վարէ թաղին գործերը լոկալ մէջիկ ու կը կատարուի նոր ընտրութիւն, որուն հետեւանքով պաշտօնի կոչուող թաղական խորհուրդոյ գիւտնը կը կազմուի հետեւեալ կերպով. Տիարք՝ Գարբիէլ Գ. Կիւմիւշճեան (ատենապետ), Ս. Գ. Արապեան (ատենադպիր), Մ. Հիւսէյինճեան (զանձապետ), Այս թաղական խորհուրդը կը պաշտօնավարէ երեք տարի և կը հրամարի 1892 ապրիլի սկիզբը, ուր եկեղեցւոյ քարոզիչ Տ. Գրիգորիս Արքեպիսկոպոս Յովհաննէսեանի նախագահութեան ներքեւ նոյն տարւոյ Ապրիլ 21ին, նոր ընտրութիւն կը կատարուի և թաղական խորհուրդի անդամ կ'ընտրուին Տիարք՝ Արապ Ալթունեան (ատենապետ), Ս. Գ. Արապեան (ատենադպիր), Տ. Տամատեան (զանձապետ) և Գարբիէլ Սաֆրաճիեան:

Այս թաղականութեան օրով Ս. Թարգմանչաց վարժարանը աւելի կանոնաւոր վիճակի մը հասցնելու համար, 1894ին, մասնաւոր կիճակի մը հասցնելու համարձակ է, որուն անդամներն են.— Տիարք Գրիգոր Սաֆրաճիեան, Գարեգին Երկանեան, Կարապետ Տամատեան:

Յարութիւն Փափազեան և Սիմոն Պէշիկթաշեան: Այս թաղականութեան օրով, նշանակութեան արժանի է Պէպէքի գերմանական օրբանոցը, ուր դաստիարակուած են յիսունէ աւելի հայ որբեր՝ տնօրէնութեամբ գերմանացի Բասթիս-Պրոքսի:

Հոգելոյս Օրմանեան Պատրիարք մեծապէս հետաքրքրուած է սոյն Որբանոցի ուղղութեամբ և որբաքրքրուած է սոյն Որբանոցի ուղղութեամբ և որբանոցին տաներէց նշանակած է Գուրու-Չէշմէի Երեւման Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ աւագերէց Տ. Սուքիաս Պալքեանը, որ իր շարաթական այցելութիւններով, հայ որբերուն աւանդած է անձնուիրաբար մեր եկեղեցական բնակարանները: Տ. Օրմանեան Պատրիարք յանձնարարած է ամէն կիրակի որբերը բերել Երեւման Ս. Խաչ Եկեղեցին, ուր դպրութիւն ալ կատարած են, մանաւանդ տօնական օրերուն, յուզիչ կերպով: Որպէսզի որբեր սաներ մայրենի լեզուի մէջ ալ զարգանային, երկուստեք հաւանութեամբ՝ հայ լեզուի ուսուցիչ կարգուած է Գուրու-Չէշմէի Ս. Թարգմանչաց վարժարանի դաստիարակ-ուսուցիչ Համարձում Գրիգորեան և «Շիրքէթի Հայրիյէ»ի հաշուակալութեան գիւտնի պաշտօնեայ Լեւոն Ճիզմէճեան, որոնք կանոնաւորապէս կատարած են իրենց պաշտօնները:

Այս գերմանական օրբանոցին մէջ խնամուող ու դաստիարակուող հայ որբուկներուն մանաւանդ առողջական ու հոգատարական գործերով զբաղելու համար, թաղական խորհուրդը երեք օրիորդներէ կազմուած է, նամատարական մարմին մը պաշտօնի հրաւիրած է, ինչպէս նաև թաղին ծանօթ բժիշկներէն Տքթ. Հրանտ Չալեանը՝ որ անձնուիրաբար յաճախած ու դարմանած է հիւանդագին որբերը: Հոս կ'արժէ յիշատակել այս շրջանի թաղական խորհրդոյ, աւագերէց Տ. Սուքիաս

Պայրզճգանի, ուսուցիչ Համբարձում Գրիգորեանի և
Լեւոն Ճիգմէճեանի, ինչպէս նաև Տ.թ.թ. Հրանտ Զալ-
եանի և խնամակալ օրիորդներուն ջանքերը, զոր շը-
ռայլած են Պէպէթի գերմանական սրբանոցի հայ աշա-
կերտներուն բարոյական, ուսումնական ու ֆիզիքա-
կան զարգացման մասին:

ՏՕԲԹ. ՀՐԱՆՏ ԶԱԼԵԱՆ
(Թաղին անձնուէր բժիշկներէն)

Մինչև 1898 բարձր կերպով պաշտօնավարող
սոյն թաղականութեան օրով, հոգելոյս Տ. Օրման-
եան Պատրիարքի նախաձեռնութեամբ Ս. Խաչ ե-
կեղեցւոյ հիմնադիր մեծանուն բարեգործ Պատրիարք
Տ. Զաքարիա կաղզուանցի Փողուզեանի մահուան հա-
րիւրամեակին առթիւ, 1899ին մեծ հանդիսութեամբ
կատարուած է անոր յիշատակը անմահացնող սգահանդէս

մը, ուր հոգելոյս Օրմանեան Պատրիարք Տ. Զաքարիա
Պատրիարք կաղզուանցիի պանծացումը կատարած է
անոր համար որ՝ մանաւանդ Արմաշու Դպրեվանքին
վանական միաբանութեան և ուսումնական հաստա-
տութեան մը վերածուելուն սկզբնապատճառ եղած է
1797ին: Այս հարիւրամեայ Յորելեանին տօնակատա-
րութենէն մէկ շաբաթ առաջ, Յարութիւն Ամիրա եր-

ԵՐԵՒՈՒՄ ՓՍՓԱԶԵԱՆ
Երեւան Ս. Խաչ եկեղեցւոյ թաղականութեան ազնիւ
ու պատուական նախկին մէկ ատենապետը՝ ծանօթ սեղանաւոր
(Տե՛ս իր մասին էջ 77)

կանեանի և Երեւան Ս. Խաչ եկեղեցւոյ հիմնարկու-
թիւնը թելադրող Տ. Ստեփաննոս Աղաւնի Ս. Պատ-
րիարքին հոգեոց ի հանդիստ՝ հանդիսաւորապէս պա-
տարագ մատուցած է նախկին Պատրիարք հոգելոյս
Տ. Խորէն Արքեպիսկ. Աշրգեան՝ մասնակցութեամբ
Կ. Պոլսոյ բարձրաստիճան եկեղեցական դասուն:

1898էն մինչև 1903ի շրջանին, թաղականութիւն
 Կ'ընեն Մկրտիչ Տամատեան (Ատենապետ), Սարգիս Ա-
 րապեան (Ատենաղպիր), Անտոն Բիտէճեան, Անտոն
 Ղուկասեան և Նշան Չարֆճեան, որոնք դժուարին օ-
 բեռու, ոգի ի բռին կ'աշխատին կանգուն պահել Երեւ-
 ման Ս. Խաչ Եկեղեցին ու վարժարանը:

1903ին, առժամեայ թաղականութիւն մը կը կազ-

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԳԱՐՍԿՈՒՇ

մուի, որուն ատենապետած է Սեպուհ Նաւասարդեան
 (Ատենապետ) և նշանաւոր գրածուրիչ՝ հանգուցեալ Խա-
 չիկ Դէորգեան (Ատենաղպիր), որ մահաւանդ իր անձ-
 նուիրութեամբ սեծապէս օգտակար եղած է այս և ու-
 ընենք իր կարգին, Յարութիւն Գարագուշ (գանձա-
 պետ), Մանաս Բէխեան և Միքէ Շահնաղար:

Այս առժամեայ թաղական խորհուրդոյ կարճ պաշ-
 տօնավարութիւնէն յետոյ, բնորոտ է կարող ու անձ-
 նուէր տարրերէ կազմուած թաղականութիւն մը, հե-
 տեւեալներէ՝ Երեւում Փափազեան(*) (Ատենապետ),
 Միհրան Ճապեան (Ատենաղպիր), Յարութիւն Գա-
 րագուշ (Գանձապետ), Մանաս Բէխեան և Միքէ Շահ-
 նաղար (հանրածանօթ բեկաբոյժ): Այս թաղականու-
 թիւնը, որ մինչև 1905, երկու տարւոյ ընթացք մը
 բոլորած ու թաղեցիներուն համակրութիւնը վայելած է,
 հրաժարելով վերընարուած է ունենալով նոր ոյժ մը՝
 յարժարելով Սիար Տիգրան Խ. Օհանեանի, որ այդ թուակա-
 նին կորովի ու զարգացած շատ լուրջ երիտասարդ անձ
 մըն էր, ատենաղպիր բնորուած է, որու շնորհիւ գտած
 ենք այսօր կանոնաւոր պատրաստուած արձանագրու-
 թեան տոմար մը, ուրկէ կըրցած ենք քաղել կարեւոր
 տեղեկութիւններ: Սոյն կարող թաղականութեան ամ-
 բողջ շրջան մը տեւող պաշտօնավարութեան ընթացքին
 եկեղեցւոյ պայծառութեան ու վարժարանին յառաջ-
 դիմութեան համար խիստ կարեւոր կարգադրութիւններ
 եղած են. այսպէս Ս. Թարգմանչազ փայտաշէն վար-
 ժարանը, որ երկար տարիներու մէջ, խորխուլ վիճակ
 մը ստացած էր և հիմնական նորոգութիւն չէր տեսած,
 ի հիմանէ կը նորոգուի, դասարաններու բաժանում-
 ներ կը կատարուին. եկեղեցապատկան երկու շէնքե-

(*) Երեւում Փափազեան եղած է նաև 1880ական թուա-
 կաններուն, Սկիւտարու Ս. Կարապետ եկեղեցւոյ թաղականու-
 թեան ատենապետ, հոգելոյս Տ. Տ. Մատթէոս Բ. Կաթողիկոս Իգ-
 միրլեանի քարոզչութեան օրով, որ ատեն իր ընկերներուն Պա-
 պիկեանի, Միհրան Սէթեանի, հաշուագէտ Թորգոմեանի հետ,
 Ս. Կարապետ եկեղեցւոյ պայծառութեան եւ ձեմարան նախկին
 բարեհամբաւ վարժարանի յառաջդիմութեան համար սեծապէս
 օգտակար եղած է:

ՀԱՅ ՏԱՌԵՐՈՒ 1500 ԱՄԵԱԿԸ

1912 Մայիս 27ին, եկեղեցւոյ քարոզիչ Տ. Գեղամ Վրդ. Թէվէթէլեանի նախագահութեան ներքեւ, նոր ընտրութիւն կատարուելով հետեւեալները թաղական ընտրուած են. Տիարք՝ Պարթև Յակոբեան (ատենապետ), Սաչիկ Ֆէսճեան (ատենադպիր) և Սուրէն Ս. Յակոբեան (գանձապետ): Սոյն շրջանի ժրջան թաղապետին անմահ հեղինակ Սահակ-Մեսրոպի հազար հինգ նեցած է 1913 հոկտ. 12ին՝ շարաթ գիշեր, Լեօկի թատրոնը, որու բարեգարդութեան աշխատած է տեղւոյն գորգացած երիտասարդներէն կազմուած կարգադիր մասնախումբ մը, որ գեղեցիկ գաղափարը ունեցած է օթեակներուն վրայ ճաշակաւոր կերպով կարմիր ելեկ տրական լոյսերու մէջ ոլողելով զայն, թատրոնին արտաքինն ու ներքինը թրջական դրօշներով զարդարուած է և խուռն բազմութեան ներկայութեան բանաստեղծութեան (նախկին դաստիարակ-ուսուցիչ Ս. Յակոբայ որբանոցին), Բրօֆ. Աբրահամ Տէր Յակոբեան և Տիար Միհրան ճէճիզեան, հայ տառերու չքնաղ գիւտը գեղեցիկ երգեր երգած և թատերական երգչախումբը ալ քանի մը տեսարաններ ներկայացուցած է: Իսկ հետեւեալ կիրակի առաւօտ, քարոզիչ Հայր սուրբը յա-

տուկ Ս. պատարագ մատուցած և գեղեցիկ քարոզով մը պանծացուցած է հայ տառերու անմահ հեղինակ Սահակ Հայրապետը և Մեսրոպ Վարդապետը, մանաւանդ այս վերջինը՝ տաղանդաւոր և անզուգական Վարդապետը, որ հայ տառերու գիւտին մէջ մեծագոյն աշխատութիւնը ունեցած է, քաջալիրուած Սահակ Հայրապետէն:

Տիար Պարթև Յակոբեանի թաղականութեան փայլուն շրջանը կը տեւէ մինչև 1914, ուրկէ վերջ յունիս 1ին, նոր ընտրութիւն կատարուած է եկեղեցւոյ Աւագ Երէց՝ Տ. Սուքիաս Պալքճեանի նախագահութեամբ և հետեւեալները թաղական խորհրդոյ անդամ ընտրուած են. Տիարք՝ Սաչիկ Գէորգեան (ատենապետ), Աբրահամ Աւագեան (ատենադպիր), Միհրան Աճէմեան, Մկրտիչ Համամճեան և Պարթև Յակոբեան:

Ընդհանուր պատերազմի դժուարին շրջանին, սոյն թաղական խորհրդոյ աննկուն ատենապետը՝ հանգուցեալ Գէորգ Սաչիկեան պատնէշին վրայ մնալով՝ անոր ետևիցէն թաղին ծանօթ ժրջան երիտասարդներէն ժամանակած է թաղին ծանօթ ժրջան երիտասարդներէն Տիար Անտոն Օհանեան, որոնք կողք կողքի մեծապէս օգտակար եղած են թաղին և օժանդակութիւն զտած են անոր երեւելիներէն, որոնց մէջ կը յիշուի ի մասնաւորի ծանօթ վաճառական Տիար Տէյրիմէնճեան և ուրիշներ: Այսպէս մինչև 1918, այս երկու յարատեւող անձերու շնորհիւ եկեղեցին ու վարժարանը կանգուն կը մնան:

1918—1921 շրջանին թաղականութեան պաշտօն կը վարեն Տիարք՝ Սամուէլեան (ատենապետ) ու Հրաչիա Սահեան (ատենադպիր), որոնք անձնուէր գործունէութիւն մը ցոյց կուտան իրենց նախորդներուն պէս:

ՁԻՆՍՒԴՍՒՐԻՆ ՇՐՋԱՆԸ

Ե Ի

ԳՈՒՐՈՒ-ՉԷՇՄԷԻ ՄԵԾ ՀՐԴԵԿԸ

Ձինադադարի շրջանին, ԱռնաՎուտքէօյի Սարաֆ-Պուրնու կոչուած թաղը՝ Գարաթէոտորի փաշայի բնա-

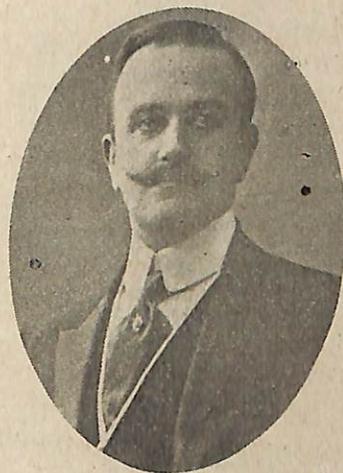
ԽՍ.ՉԻՆ Գ.ԷՈՐԳՍՍՆ

(Հանրաժանօթ գրածուլիչ եւ անձնուէր ատենապետ նախորդ թաղական խորհրդոյ՝ երեւման Ս. Խաչ եկեղեցւոյ)

կարանէն հրդեհ մը կը ծագի և հովին սաստկութենէն երեք թեւերու բաժնուելով՝ բոլոր հայ երեւելիներու ծովեզերեայ բնակարանները, Տիւղեաններու ապա-

րանքը, ինչպէս նաև Բիւրքճիխանլեաններու, Կիւ-միւլճիւ Գաբրիէլի Միքէ Շահնուդարի և ուրիշ շատ մը հայերու տուները Գուրու-Չէշմէի մէջ, հրոյճարակ կ'ըլլան:

Հրդեհի պահուն, եկեղեցիի շուրջը կը հաւաքուին ստենապետ հանգուցեալ Խաչիկ Գէորգեան, Տիար Ան-

ՀՕ.ՄՐԱՍՐՉՈՒՄ ՉՈՒՀՍ.ՃՆՍՆ

տոն Օհանեան և ԱռնաՎուտքէօյի ծանօթ հայ նպարա-վաճառ Համբարձում Չուհաճեան՝ իր աշկերտներով և ուրիշներ, որոնք հրդեհի վայրը՝ Սարաֆ Պուրնու կը փութան, Այա Նուֆրիի լերան ճամբով, ըստ որում միւս ճամբաները զինուորական շղթայով գոցուած էին: Նոյն միջոցին կ'այրէր ողբացեալ գրածուլիչ Խաչիկ Գէորգեանի բնակարանը. բայց երբ ան կը տեսնէ որ քարեկամներու խումը բազմութիւն մը կ'ուզէ իր

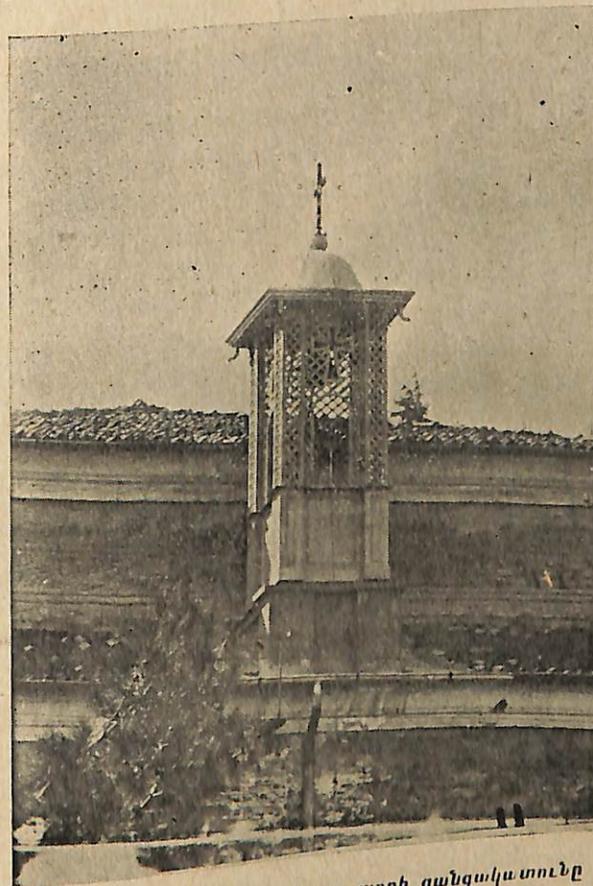
տունը ազատել, կը գոչէ. «Ա՛հ, սիրելի բարեկամներս, մի՛ նայիք իմ տանս և կալուածներուս, ջանացէք եկեղեցին և վարժարանը փրկել, ինձի անոնք պէտք են, ի՞նչ ընենք Տէրը այսպէս է կամեցեր»: Այս խօսքերով անձնուէր ատենապետը ինքզինքը և իր ընտանիքը բոլորովին մոռցած՝ կը խրախուսէ իրեն օգնութեան փութացողները, որպէսզի իրենց բոլոր ջանքը եկեղեցին ու դպրոցը ազատելու նուիրեն:

Այս տհառելի հրդեհին լափլիզող ճիւղային բոցերէն գերմարդկային ճիգերով և անձնուէր ջանքերով եկեղեցին ազատելու պատճառ կ'ըլլայ Տիար Համբարձում Զուհաճեան, որ տեղւոյն ոստիկանութեան և ամբողջ հայ հասարակութեան գնահատանքին ու երախտադիտութեան արժանացած է:

Այս հրդեհէն կ'այրին եկեղեցւոյ երկու դուռները, տանիքին մէկ մասը միայն, յարակից երկու փայտաշէն կալուածները ու մեծապէս կը վնասուի վարժարանին շէնքը: Սակայն թաղեցիին բարեջան օժանդակութեան շնորհիւ, եկեղեցւոյն երկու դուռները իսկոյն երկաթեայ կը շինուին, տանիքը կը նորոգուի, որով եկեղեցասէր ժողովուրդը չի զրկուիր իր սիրեցեալ աղօթատեղիէն:

Իսկ եկեղեցւոյ զանդակատունը, որ հրդեհէն մեծապէս վնասուած էր ու վտանգ կը սպառնար, կը վերաշինուի համակ երկաթեայ՝ ծախքովը թաղին բարեսէր ազգայիններէն՝ Տիար կարապետ Հալոճեանի, որ ամէն առիթով նիւթապէս կ'օժանդակէ Երեւման Ս. Խաչ եկեղեցիին պայծառութեան ու Ս. Թարգմանչաց վարժարանի յառաջդիմութեան: Այս ատիւ պէտք է յիշատակել այս բարեսէր անձնաւորութեան բարեպաշտութիւնը՝ ազնուուհի Տիկին Տիգրանուհին, որ եկեղեցիին եւ լեկտրական ջահերը ամբողջ իր կազմածներով, մաս-

սամբ իր ծախքով և մնացեալն ալ հանդանակութեամբ,

Երեւման Ս. Խաչ եկեղեցւոյ արդի զանգակատունը
յաջողած է շէնքել, այսպէս օժանդակելու
լուսավառութեան նորագոյն դրութեամբ: եկեղեցին

ԳՈՒՐՈՒ-ՉԷՇՄԷ, ԱՌՆԱՒՈՒՏԲԷՅ
ՈՒ ՊԷՊԷՔԻ ՄԻԱՅԵԱԼ ԹԱՂԵՐՈՒՆ
ՀԱՅՍՆՈՒՆԷՐ ՈՐԲԱՆՈՅԸ

1918 Դեկտ. 25ին, Գուրու-Չեշմէ, Առնաժուտքէօյ,
Պէպէք Հայանուէր Միութեան նախաձեռնութեամբ

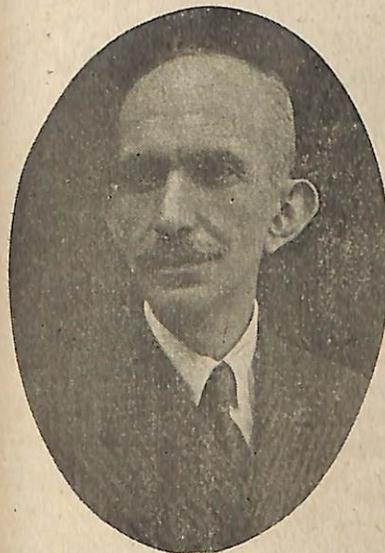

ՏԻՎՐԱՆ Պ. ՕՇԱՆՅԱՆ

(Որ իր նուիրատուութեամբ ծանօթ է թաղին ու յարգուած անկէ)

Հայանուէր Որբանոցը բացուած է, որուն հոգածու
թիւնը ստանձնած է նոյն Միութեան գործադիր ժողո-
վը, իրեն օժանդակ ունենալով տիկնաց խնամակալու-

թիւն մը, հետեւեալ տիկիներէն կազմուած. Տիկիները՝
Պարթև Յարութսն, Ալշարյա Պոյաճեան (բուսոր Երե-
ւում Փափազեանի), Կ. Հարաճեան ու Չարուհի Արապ-
եան, իսկ Տնօրէ՛ Լեւոն Զիվեր պէյ Կարապետեան,
Խաչիկ Թարագճեան, Կարապետ Հարաճեան, Կոպեռնիկ
Գալաֆեան, Ա. Թարգմանչաց վարժարանի նախկին
օգտաշատ տնօրէն՝ Համբարձում Տաաեան, ծիմպիւշ-

ՀՐԱՆՏ ԽԱՆՃԱՆ

Ծանօթ համարակալ եւ նախկին ա-
տենապետ թաղ. խորհրդոյ Երեւան
Ս. Խաչ եկեղեցւոյ (տե՛ս իր մասին
(էջ 90)

ՏԻՍԻ ՍԵՓՈՆ ՍԻՐՈՒՆ

Ծանօթ հաշուազետ, Տնտեսական
խորհուրդի արդի անդամ, նախկին
թաղ. խորհրդոյ անդամ Երեւան Ս.
Խաչ եկեղեցւոյ

Տովաննէս Փափազեան, Պարթև Յակոբ-
եան, Սեփոն Սիրուն և Ա. Քիւրքճեան, որոնք բերած
են իրենց նիւթական ու բարոյական լայն աջակցու-
թիւնը: Միութեան Գործադիր Ժողովին ատենապետ
եղած է Տիար Թ. Տ. Սահակեան (ատենադպիր), Տիար

Կարապետ Ալլըճեան, իսկ հաշուակալ՝ Տիար Գաբրիէլ Յ. Համբարձումեան:

Որբանոցը ունեցած է 85 մանչ և 150 աղջիկ սաներ, կանոնաւոր մանկապարտէզ, նախակրթարան՝ երեք դասարանով ու արհեստական բաժինով: Վարչական և ուսուցչական պաշտօնէութենէ զատ, որբանոցը ունեցած է իր այցելու ուսուցիչներն ու բժիշկը: Որբանոցին պիւտճէն եղած է ամսական շուրջ 850—900 ոսկի, որուն 400 ոսկին Խնամատարութիւնը հոգացած է, 200—250 ոսկին նուիրատուութենէ ու զանազան ձեռնարկներէ գոյացած է, իսկ ամսական կանոնաւոր ապէս 150 ոսկի վճարած է Տիար Տիգրան Պ. Օհանեան, որ ստանձնելով 30 որբերու ամբողջ հոգատարութիւնը մնացեալ 100 ոսկին ալ Միութեան ջանքերով հայթայթուած է թաղին մէջ:

Տիար Միհրան Աճէմեան ալ այս Որբանոցին մեծապէս սատարած է: Միութեան Տնօրէն խորհուրդը Տիար Տիգրան Պ. Օհանեանը իրեն պատուակաւ անդամ ընտրած է, անմոռանալի յիշատակ մը տպանովելով անոր: Ասկէ զատ ան նորոգած է նաև վարժարանի շէնքը, որ Ընդհ. Պատերազմի, զինադադարի շրջաններուն մեծապէս փաստուած էր:

* * 1923ին, նոր թաղականութիւն մը կ'ընտրուի, որուն ատենապետած է ծանօթ հաշուակալ և հեղինակ Տիար Հրանտ Խանճեան, իսկ ատենադպիր եղած է Տիար Կարապետ Ալլըճեան ու գանձապետ՝ Տիար Միհրան Աճէմեան. անդամներն են Տիար ք. Խաչիկ Թարաքեան, Կոպեռնիկ Գալաֆեան, Սեփոն Սիրուն և Սիմոն Զիլինկիրեան, որոնք երկու տարի կանոնաւորապէս մատակարարած են եկեղեցին ու վարժարանը, ընդհանուր գոհունակութեան մէջ: Հրամարածներու տեղ, յետոյ անդամ կ'ընտրուին Տեարք՝ Լեւոն Արզուման, Յակոբ Հովոսեան և Ռուբէն Հիւսեան:

1925ին նոր թաղականութիւն մը պաշտօնի կուգայ հետեւեալներէն կազմուած՝ Տիարք Յակոբ Հովոսեան (ատենապետ), Կարապետ Ալլըճեան, Կոպեռնիկ Գալաֆեան և Սեփոն Սիրուն:

1926 Յուլիսին, նոր ընտրութիւն կը կատարուի և հետեւեալ անձերը թաղական կ'ընտրուին. Տիարք՝ Յարութիւն Երամեան (ատենապետ), Զարեհ Սարբեան (ատենադպիր), Հրանտ Պէնկլեան (գանձապետ), Աւետիս Քիւրքեան, Թովմաս Պէօրէկեան, Կոպեռնիկ Գալաֆեան և Կարապետ Մըխճեան, որոնք կատարեալ համերաշխութեամբ տարի մը կը պաշտօնավարեն, բայց 1927ին, ատենապետ Տիար Յարութիւն Երամեան և Թովմաս Պէօրէկեան իրենց զբաղումներուն պատճառով կը հրաժարին ու Տիար Կարապետ Մըխճեան ատենապետ կ'ընտրուի և Տիար Մանուկ Բիւքիւլճեան ատենապետ կը կոչուի: Սոյն ձեռնառն անձերէ անդամութեան կը կոչուի: Սոյն ձեռնառն անձերէ կազմուած թաղական խորհուրդը մինչև 1930 կը պաշտօնավարէ և մանաւանդ կրթական գործին մեծ զարկ կուտայ:

1930ին ընտրուած թաղականութիւնը հետեւեալ անձերէն կազմուած է, Տեարք՝ Կոպեռնիկ Գալաֆեան (ատենապետ), Նշան Պոյաճեան (ատենադպիր), Սենեքե-րիմ Գեւորգեան (գանձապետ), Աւետիս Քիւրքեան, Թովմաս Պէօրէկեան, Լեւոն Սարբեան և Կարապետ Սօլախեան, որոնք չորս տարի անընդհատ բարեօք Սօլախեան կը պաշտօնավարեն, մանաւանդ կը ջանան վարժարանը պահել, իբրև կանոնաւոր նախակրթարան և Երեւման Ս. Խաչ դարաւոր ու պատմական եկեղեցիի նորոգութեան հարցը իրենց խորհրդակցութեան քիչ չորոգութեան կ'ընեն, որով ընդհանուր թաղը քիչաւոր առարկան կ'ընեն, որով ընդհանուր թաղը ալ քիչաւոր գաղափարին շուրջ կը հաւաքուի, ու այս օգտակար գաղափարին շուրջ կը հաւաքուի, ու

ԱՐԳՆԻ ԹԱՂԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ ԿԱԶՄԸ
 Արամ Չննոզեան (ատենադպիր), Յարութիւն Երամեան (ատե-
 նապետ), Մանուկ Յարութիւնեան, Կարապետ Խաչիկեան
 (գանձապետ) եւ Օննիկ Ահարոնեան)
 Բուն իրազորմամբ կը վիճակի ներկայ թաղական խոր-
 հրդոյ, որ իր պաշտօնին սկսած օրէն իսկ, կը ձեռ-

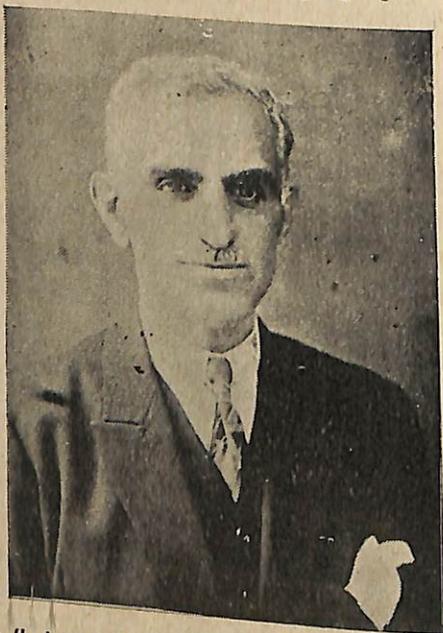
նարկէ սոյն կարեւորագոյն գործին ու կը յաջողի շը-
 նորհիւ թաղեցիներուն բարեսէր ու անձնուէր օժան-
 դակութեան :

1934 թիւար. 2ին, հինգ ձեռնհաս-ժանօթ անձնա-
 ւորութիւններէ կազմուած առժամեայ թաղական խոր-
 հուրդ մը պաշտօնի կը կոչուի, որուն կ'անդամակցին
 Տեարք՝ Յարութիւն Երամեան (ատենապետ), Արամ
 Չննոզեան (ատենադպիր), Կարապետ Խաչիկեան (գան-
 ձապետ), Մանուկ Յարութիւնեան եւ Յովհաննէս Ահա-
 րոնեան :

Սոյն թաղական խորհուրդը իր գործադրելի ծրա-
 գրին մէջ տուած է հետեւեալ չորս որոշումները . 1.
 Կատարել հանդիսաւորապէս Երեւման Ս. Խաչ եկե-
 ղեցոյ Յորելեանը, այս առթիւ հրապարակ հանելով
 Յիշատակարան-Մատենաս, որ կը բովանդակէ իր մէջ
 սոյն պատմական թաղին անցեալ կեանքը : 2. Նորոգել
 եկեղեցոյ եւ յարակից շէնքերուն հին ու փլված մա-
 սերը, ամբողջովին ձեփելով ու վայելուչ կերպով ներ-
 կել տալով Տաճարին ներքինը, ինչ որ կատարուած է
 անձնուէր ջանքերովը նորոգութեան Մասնախումբին
 տեսնապետ Տիար Անտոն Օհանեանի, որ ամէն օր
 իբրև արհեստապետ հսկած է նորոգութեան գործին
 վրայ եւ ասկէ զատ շինուածանիւթերն ալ կէս զնով
 գնած է : Սոյն Մասնախումբի անդամներուն անուններն
 են հետեւեալները .

- Տեարք Անտոն Օհանեան (Ատենապետ)
- Արամ Չննոզեան (Թաղ. Խորհրդոյ գանձապետ)
- Յարութիւն Երամեան (Թաղ. Խորհրդոյ Ատենապետ)
- Յովհաննէս Ահարոնեան (Թաղ. Խորհրդոյ անդամ)
- Տիգրան Խ. Օհանեան (Ատենադպիր)
- Քերովբէ Բլասեան (գանձապետ) :

2. Մաքրել նախորդ շրջաններէ մնացած պարտքը որ առաւելապէս գոյացած է վարժարանէն, ըստ որում նախկին թաղական խորհուրդներ փափաքած են օժտել

երեւման Ս. Խայ Եկեղեցւոյ Նորոգութեան Մասնախումբին անձնուէր Ատենապետը՝ Տիար Անտոն Խ. Օհանեան (Շինուածանիւթի ծանօթ վաճառական, որ իր գործօն մասնակցութեամբ բարենպաստակ հաստատութիւններու բերած է իր ազնիւ օժանդակութիւնը)

Թաղը կանոնաւոր նախակրթարանով մը, որ անհրաժեշտ է սոյն կեդրոնէն հեռու թաղին համար:

3. Ս. Թարգմանչաց վարժարանի կրթական մակարդակը ըստ պաշտօնական ծրագրին և ուսումնական հրահանգին պահել իր շէնքին ու աստիճանին վրայ:

չզրկելու համար թաղին մանկտին նախակրթութեան բարիքներէն, պահել վարժարանը իր արդի մակարդակին վրայ:

4. Օժտել թաղը վարժարանական ուրոյն շէնքով մը, իրագործելով գանձանակի Մասնախումբի նախապէս յղացած այն ազնիւ փափաքը, որ ցարդ անգորդադրելի մնացած է և այսու թաղային սնտուկը փրկել տարեկան 350 ոսկւոյ ծախսէ մը, զոր կը վճարէ այսօր Առնավուտքէօյի մէջ վարձուած դպրոցական շէնքին համար:

Ուրախառիթ պարագայ մըն է տեսնել նախորդ Պատ. Թաղական խորհրդոյ ազնիւ ու համերաշխ գործակցութիւնը արդի թաղականութեան հետ, որ իր բարի նպատակին ու առաջադրութեանց իրագործման համար, թաղեցի և ոչ-թաղեցի ծանօթ անձնաւորութիւններէ բաղկացեալ Յորեիհնական Յանձնաժողով մը կազմած է հետեւեալ կերպով.

ԵՐԵՒԱՆ Ս. ԽԱՉ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՅՈՐԵԻԿՆԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ԱՆԿԱՄՆԵՐՈՒՆ ԽՄԲԱՆԿԱՐԸ

Տիարը՝ Կոպեռնիկ Գավաֆեան (նախորդ Թաղ. Խորհրդոյ ատենապետ), Միհրան Անանեան, Թորոս Ազատեան (Յորեիկեանական Յանձնաժողովոյ ատենապետ), Պետրոս Կարապետեան (Յորեիկեանական Յանձնաժողովոյ ատենապետ), Մելքոն Ասատուր, Բերդուէ Բլատեան Յորեիկեանական Յանձնաժողովոյ (գանձապետ) Ս. Գեւորգեան (նախորդ Թաղ. Խորհրդոյ անդամ), Աւետիս Բիւրքեան (նախորդ Թաղ. Խորհրդոյ անդամ), Յակոբ Շիրինեան, Հայկ Մոստիչեան (երգչախումբի ներկայացուցիչ), Անտոն Միհրդատ Սերոբեան (երգչախումբի ժրջան ղեկավար ու ներկայացուցիչ), Եւ Պետրոս Բիւրքեիսանլեան.

Նամբանկարից մէջ չգրուող անդամներուն անուններն են Տիարը՝ Կորապետ Գոյումեան (պատուակալ նախագահ), Յովսէփ Տէյրմէնեան (պատուակալ ատենապետ), Զգօն Ազար-

եան, Թաղիկ Գարագուշ, Թորգոմ Պէօրէքեան (նախ. Թաղ. խորհրդոյ անդամ, Կարս պետ Հալաճեան, Կարպետ Սօլսիսեան (նախ. Թաղ. խորհրդոյ անդամ), Նշան ձիհանեան, Պարթեւ Յակոբեան, Տիգրան Խ. Օւանեան, Տիգրան Պ. Օհանեան, Բերուլթէ Գուլումեան եւ Քրիստափոր Գալթայեան (հաշուակալ):

Ստոնցմէ զատ պատուակալ տնօրէն ընտրուած են, Տիարք՝ Ազիկ Մուսալեանեան, Աբրահամ ձիւճղիւլեան, Արսէն Յ. Փափազեան, Բարսեղ Արապեան, Գրիգոր Իզմիրլեան, Տէքթ. Եղուարդ Շահնուզար, Թ. Լօղմալեօղեան, Կարապետ Խաչիկեան, Համբարձում Տառնան, Հայկ Գեղորդեան, Հայկ Խանճեան, Հրատ Խանճեան, Տէքթ. Հրատա Չալեան, Մանուկ Յարութիւնեան, Մարտիկ Փափազեան, Մարտիրոս Հանճեան, Միհրան Աճէմեան, Միսաք Նարեան, Տիկին Զննորդեան, Տիկին Պարթև Յակոբեան, Պիմէն Զարբարեան, Ռուբէն Նիւսեան, Ահնէփրիմ Գեւորեան, Տէքթ. Ստեփան Կարապետեան, Ստեփան Պրչալճեան, Վահան Նարպէկեան և Օհնիկ Սաարբեան:

Սոյն յանձնաժողովը ընտրեց խմբագրական մարմին մը, որ սիրալոյսով օտանձնեց պատմական Յիշատակարանին պատրաստութիւնը՝ երեք մասերէ բաղկացած, որոնց իւրաքանչիւրին աշխատասիրողը նշանակուած է գործիս նախարանին մէջ:

Թաղակ. Խորհուրդը ընտրեց նաև Թարգմանչաց վարժարանի նոգատար նոր Յանձնախումբ մը, նաեւ եւս կերպով. — Տիարք Գիորգեան, Մ. Զննորդեան, Շ. Գուլումեան, Տիարք Տիգրանեան, Խոսեան, Ներսէսեան, Պիտրիկեան, Օրք. Մ. Նրամեան, Բ. Մազլմեան, Բիւրբիւրեան, Տիարք Մ. Քիկեփիլեան, Ս. Շիրիսեան, Կ. Խաչիկեան, Թ. Լօմալեօղեան, Ա. Փափազեան, Մ. Գալթայեան, Զ. Ազարեան և Ս. Բիւրբիւրեան:

ԵՐԵՒՄԱՆ Ս. ԽԱԶ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՊԱՇՏՊԱՆ Տ. ՄԱՂԱՔԻԱ ՕՐՄԱՆԵԱՆ

ՀՈԳԵՂՈՅՍ ՄԱՂԱՔԻԱ ԱՐԲՈՊՍԿ ՕՐՄԱՆԵԱՆ
(Մեծանուն հռետոր աստուածաբան մեծ Պատրիարք)

Հոգեւոյս Օրմանեան Պատրիարք Գուրու-Չէլմէի թաղի մասին մասնաւոր գուրգուրանք մը ունէր, վասնզի իր սիրեցեալ Արմաշու Դպրեվանքին հաստատութեան մեծապէս սատար հանդիսացող Տ. Զաքարիա Կաղզուանցի Փօգուզեան Պատրիարքին սիրած թաղը եղած է, որու Ս. Նշան փայտաշէն եկեղեցին իր իսկ ծախքով կառուցած է, ինչպէս գրուած է ասկէ առաջ: Տ. Մաղաքիա Օրմանեան Պատրիարք այս պատմական թաղը վառ պահելու համար, միշտ քաջալերած է եկեղեցականներն ու թաղեցիները, յաճախ այցելելով թաղը: Այս զգացումով է որ մեծանուն ու ներհուն աստուածաբանը իր հոյակապ երկասիրութեան՝ «Ազգապատումին մէջ լայն տեղ տուած է հոգեւոյս Տ. Զաքարիա Կաղզուանցիին, ու երկուր ատեն քարոզիչ պահած է, իր պատրիարքութեան օրով՝ Կրօնական Ժողովի Ա. Ատենապետ Տ. Գրիգորիս Արքեպսկ. Յովհաննէս-անշուկ վարած է Երեւման Ս. Խաչ եկեղեցւոյ պատուակալ քարոզչութիւնը, ինչպէս գիտենք:

4. ԵՐԵՒՄԱՆ Ս. ԽԱԶ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՄՆԱՅՈՒՆ ԵՒ ՊԱՏՈՒՍԿԱՆ ՔԱՐՈՋԻԶՆԵՐԸ ՈՒ ՔԱՀԱՆԱՅ ՀԱՅՐԵՐԸ

Երբ հին արձանագրութիւնները պրպտեցինք, եկեղեցիին առաջին տարիներուն տեսանք թէ՛ քահանայազործած են 4—5 քահանայ հայրեր, ինչպէս Տ. Դա-

նիէլ, Տ. Պետրոս և ուրիշներ, ուրիշ կը հասկցուի որ նոյն թուականներուն որքան հայաշատ թաղ մըն է եղեր Գուրու-Չէլմէ:

Տ. ԳՐԻԳՈՐԻՍ ԱՐԻՔԵՊՍ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ
(Պատուակալ բազմամեայ բարոզիչ Երեւման Ս. Խաչ եկեղեցւոյ եւ Ա. Ատենապետ նախկին Կրօն. Ժողովի)

Հոս պէտք է յիշատակել թէ՛ Տ. Գրիգորիս Արքեպսկ. Յովհաննէսեան, որ հոգեւորս Օրմանեան Սրբազանի

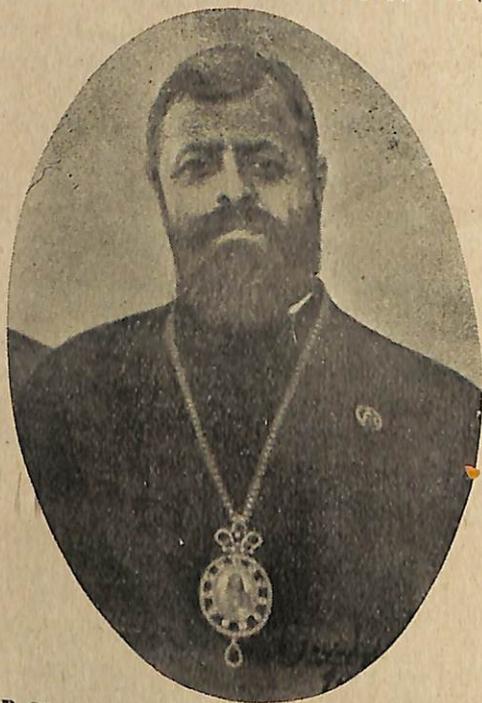
Պատրիարքութեան օրով, Պատկ. Կրօնական Ժողովոյ Ա. Ատենապետ եղած է, երկար տարիներ քարոզչական պաշտօն վարած է Գուրու-Չէլմէի Երեւման Ս. Խաչ եկեղեցին, որուն պայծառութեան համար ջանադիր եղած է, համակրութիւնը վայելելով ընդհանուր թաղեցիներուն, որուն ապացոյցն է հետեւեալ պարագան:

Տ. ՆՆԵՐՍԷՍ ՎՐԿ. ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ

1907ին, թաղականութեան ատենապետ Երեւում Փափազեանի Երեւման Ս. Խաչ եկեղեցւոյ նուիրած Գրիգորիս Արքեպսկ. Յովհաննէսեանի կենդանագիրը, որ կը տեսնուի նոյն պատկերին վրայ, Տ. Գրիգորիս Արքեպսկ. Յովհաննէսեանի կենդանագիրը, որ կը տեսնուի նոյն բանապա փոխադրուած է Պալաթու Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցին, ուր ցմահ բարւոք կերպով քարոզչական

Ստեփան Կարապետեան եղբայրները. որոնց թաղին Ս. Եկեղեցւոյ պայծառութեան նուիրած Զանգերը կը գնահատուին ցայսօր: 1926ին, Տ. Գրիգորիս Վ (Գուսան)

Տ. ԱՅԺՄ ՏԷՐ ՅՈՎԱԷՓ ԵՊԻՍԿ. ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ.
(Թաղին անձնուէր երիտասարդներէն Տիար Գառնիկ Կարապետեան)

պատուակալ քարոզչութեան կը կոչուի, որու շրջանին եկեղեցւոյ Երզնթուհի մը շուրջ մը կը ստանայ, կը նորոգուին ծանրագին շապիկները և Գուրու-Չէշմէի մեծ հրդեհէն մեծապէս վնասուած զանգակատունը, որ եկեղեցւոյ Լրամբարին վրայ հաստատուած էր, Տ. Գրիգոր Վարդապետի դիմուքներուն հետեւանքով՝ 800

ոսկիի, բոլորովին երկաթեայ շինել կուտայ թաղին ծանօթ բարեգործ աղբայիններէն Տիար Կարապետ Զաւա-

Տ. ԳՐԻԳՈՐԻՍ Ծ. Վ.Գ.Գ. ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ (Գուսան)

ճեան, որուն և իր տիկնոջ առատապարգեւ նուէրները կատանան միշտ Ս. Եկեղեցին և վարժարանը: Տ. Գրիգորիս Մ. Վարդապետէն յետոյ, պատուակալ քարոզիչ կը

ՈՐՈՂԻՔ ԵՂԱԾ ԵՆ ԵՐԵՒՄԱՆ Ս. ԽԱԶ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ
ՔԱՀԱՆԱՅ ՀԱՅՐԵՐԸ

Ինչպէս ըսինք, եկեղեցւոյ հիմնարկութենէն անմիջապէս յետոյ, քահանայազործած է Տ. Դանիէլ, որ գծուծ մօրուք կոչուած է և որ եկած է Հայէպէն: Իր որդին, 1837ին՝ Դատաւորին կիրակի օրը, Մայր եկեղեցւոյ մէջ, Գուրու Չէչմէի Երեւման Ս. Խաչ եկեղեցւոյ վրայ՝ քահանայ ձեռնադրուած է Տ. Երեմիա Եպիսկոպոսին ձեռամբ և անուանուած է Տ. Պետրոս Բհնյ. Տ. Դանիէլեան (մեծ հայր նախկին կառավարիչ թրքագէտ՝ Տիար Տիգրան Մարտիրոսեանի), որ իր հօրը վախճանումէն վերջ, աւագերէց եղած է և 63 երկար տարիներ բարուք կերպով քահանայազործելէ յետոյ, 1891ին՝ Փետր. ամսոյ մէջ վախճանած է: Օծման արարողութիւնը կատարած է եկեղեցւոյ քարոզիչ Տ. Գրիգորիս Ս. Յովհաննէսեան: Տ. Պետրոս Աւագ քահանայի վախճանումէն վերջ, բարուք կերպով քահանայազործած է Տ. Առաքել քհնյ. կարապետեան, որ 1872ին, Պէշիկթաշի եկեղեցւոյ վրայ քահանայ ձեռնադրուած է Առաքել պէյ Տատեանի ատենապետութեան օրով, որուն խնդրանքին վրայ, Տ. Առաքել կոչուած է այս բարեմոյն և ժրջան քահանան, որ 8—10 տարի վերջ, Գուրու Չէչմէի Երեւման Ս. Խաչ եկեղեցւոյ թաղականութեան ղիմումին վրայ՝ հոս փոխադրուած է: Տ. Առաքել հօր որդին է Տիար Խորէն Փափազեան, որ Գատըքէօյի Ս. Թագաւոր եկեղեցւոյ Աղքատախը-

նամի տտենապետն է այս օր: Յետոյ կը տեսնենք մեծ Տ. Սուքիաս Ա. քհնյ. Փափազեան ու յետոյ Տ. Փիլիպպոս Ա. քհնյ., որուն փեսան է Տ. Սուքիաս Աւագ քահանայ Պալըզճեանը, որ աշխարհականութեան աւտենն, քաջ շարականագէտ և երաժշտագէտ էր և Ազնատեան, քաջ շարականագէտ և երաժշտագէտ էր և Ազնատեան որ Պալըզճեան անունով, իր գեղեցիկ ձայնին համար

Տ. ՍՈՒՔԻԱՍ Ա. ՔՀՆԵ. ՊԱԼԵԳՃԵԱՆ
(Քաջ շարականագէտ եւ ձայնագրագէտ)

պատանեկութեան միջոցին, Ղալաթիոյ վարժարանին տնօրէն՝ նշանաւոր Ստեփան Փափազեանի պաշտպանութիւնը կը վայելէ և կ'աշակերտի վարժարանին ուսուցիչ և Ղալաթիոյ Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ նշանաւոր երաժշտագէտ՝ Նիկողոս Թաշճեանի: Պ. Ազնատեան որ երաժշտագէտ եկեղեցիներուն ու յետոյ Պալըզճեան Նախ՝ էյուպի եկեղեցիներուն ու յետոյ Բերայի Ս. Յարութիւն եկեղեցւոյ երաժշտապետութեան պաշտօնները կը վարէ և 1892 հոկտ. 18ին, Ե-

րեւման Ս. Սաչ եկեղեցւոյ վրայ՝ պատուակալ քա-
րոզիչ Տ. Գրիգորիս Արքեպիսկոպոս Յովհաննէսեանի
ձեռամբ քահանայ կը ձեռնադրուի և կը կոչուի Տ.
Սուքիաս: Յիշեալը լուսահոգի Տ. Եղիշէ Արքեպիս-
կոպոս Դուրեանի Պատրիարքութեան օրով, Կրօնա-
կան Ժողովի անդամ կ'ընտրուի, աւագ քահանայի
տիտղոսը կ'ստանայ և երկու չրջան Քահանայից Միու-
թեան ատենապետ կ'ընտրուի: Տ. Սուքիաս Ա. քհնյ.
Պալըզճեան 1925ին Կրօնական Ժողովին որոշումով կագ-

Տ. Ա.ՆՏՏԻՍ ԲԻՆՅ. ՌԱՓԱԷԼՆԱՆ Տ. ԱՆՈՏ ԲԶՆԵ.

մուտ Երազեսաց Միութեան անդամ կ'ընտրուի: Տ. Սու-
քիաս Ա. քհնյ. Պալըզճեան երկար տարիներ Ս. Թարգ-
մանչաց վարժարանի կրօնագիտութեան և բարոյախօ-
սութեան ուսուցչութիւնն ալ ըրած է: Հանգուցեալը մա-
նաւանդ իր շարականագիտութեամբ, գեղեցիկ երգե-
ցողութեամբ մեծ համբաւ վայելած է ո՛չ միայն Դու-

Արդի քահանան՝ Տ. Գրիգոր քհնյ. Յակոբեան, երաժշտապետ
Տիար Սեբովբէ Պիպիեան, Տիարը՝ Օննիկ Վարդանեան, ձջմար-
տսխօսեան եւ ժամկոչ Կէյվէցի Աւետիս Գրիգորեան
մօտ անասանման յարգուած է և իր քաղցր երգեցողու-
րու Չէչմէի, Առնաւլուտքէօյի և Պէպէթի միացեալ
Թաղին մէջ, այլ բոլոր Պոլսոյ երաժշտապետներուն

Տ. ՅԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԱՐԳԵՊՈՆ ՕԶԱՆԵԱՆ
(Աղբատասէր, գրասէր, բարձրատիճան եկեղեցական մը
Հօրեղբայր Տ. Ե. Ա. Օհանեան եղբարց)

Թեամբ ու հնաւանդ եղանակներով հմայած է ուխտա-
ւոր ժողովուրդը:
Քահանայից շարյին մէջ Տ. Աւետիս, Տ. Սամուէլ

Տ. Աշոտ և Իսահակ քահանաները, որոնք իրենց կար-
գին կանոնաւոր կերպով քահանայազործած են, գոհ
ձգելով միշտ ժողովուրդը, որուն կրօնական մատակա-
րարութիւնը լիովին կատարած են: Իսկ արդի քա-
հանան է Տ. Գրիգոր քհնյ. Յակոբեան, որ կը ջանայ
վառ ու պայծառ պահել Երեւման Ս. Սաչ դարաւոր
եկեղեցին, ու շնորհակալութեամբ պէտք է յիշատակել
թէ՛ Յիշատակարան-Մատենախո պատրաստութեան առ-
թիւ, մեզ հաղորդեց հարկ եղած ծանօթութիւնները
և ցոյց տուաւ այն պատմական անօթներն ու զգեստ-
ները, Ս. Աւետարանն ու եպիսկոպոսական գաւազանը,
զոր խնամով պահած է եկեղեցւոյ գանձարանին մէջ:
Հոս շնորհակալութեան պարտք մըն ալ ունինք
յայտնելու Տիարք Տ. և Ա. Խ. Օհանեան եղբարց, ո-
րոնք ազնուութիւնը ունեցան շատ մը անհրաժեշտ
պատմական տեղեկութիւնները մեզ տալ, քաղելով
զանոնք իրենց պատուական հօրեղբօր Տ. Յարութիւն
Արքեպի. Օհանեանի ձեռագիր պատմութենէն:

Ե Ր Ա Ժ Շ Տ Ա Պ Ե Տ Ն Ե Ր

Երեւման Ս. Սաչ եկեղեցւոյ երաժշտապետի պաշ-
տօնը երկար ատեն վարած է հանգուցեալ Համբար-
ձում Գրիգորեան, որ ըլլալով միանգամայն վարժարա-
նին բազմամեայ դաստիարակ-ուսուցիչը, միշտ նա-
խանձախնդիր եղած է կանոնաւոր երգեցողութեան,
որուն ջանադիր գտնուած է նաև Տ. Սուքիաս Ա.
8

քհնյ. Պարզճեան, Կոմիտաս Երզնասուճբէ առաջ կա-
նոնաւոր Դպրաց Դասու կազմութեան հիմնադիր եղած
են Տիարք Գրիգոր, Գառնիկ և Ստեփան Կարապետեան
եղբարք այժմ երկուքը եկեղեցական և վերջինը բժիշկ),
որոնց չուրջ հաւաքուած է տեղւոյն եկեղեցասէր երի-
տասարդութիւնը: Յիշատակութեան արժանի է նաև

ԶԳՕՆ ԱԶՍՐԵՍՆ

(Ինամատարական ներկայացուցիչ տոյն միացեալ թաղին)

Տիար Օննիկ Վարդանեան որ մօտ տասնըհինգ տարիներէ
ի վեր Երեւման Ս. Խաչ եկեղեցւոյ մէջ սարկաւա-
գութիւն կը կատարէ, ստացած է եկեղեցական եօ-
թը աստիճանները Նիկոմիդիոյ մեծանուն առաջնորդ
հանրաժանօթ հոգելոյս Տ. Ստեփաննոս Արքեպ. Գովակիսեանէ:
Յետոյ եկեղեցիի բարեգործութեան կ'աշխատի Տիար
Ճշմարտասիրոսեան, որ ամէն կիրակի եկեղեցւոյ
պաշտամունքին անձնուիրաբար կը մասնակցի,
օժանդակելով երաժշտապետ Տիար Սերոբէ Պիպիեանի:

Այժմեան երաժշտապետն է Տիար Սերոբէ Պիպի-

եան, որ բնիկ Նիկոմիդիացի է, նախ աշակերտած է
երաժշտապետ Տիար Մաքսուտ Թիրեաքեանի (երբեմն
Սկիւտարու Ս. Խաչ եկեղեցւոյ երաժշտապետ) և ապա
Սկիւտարու Ս. Սերովբէ Ա. քհնյ. Պուրմահա-
աշակերտած է Արժ. Տ. Սերովբէ Ա. քհնյ. Պուրմահա-
աշակերտ նախ՝ կրտսեր Պապա Համբարձում
նի, (աշակերտ նախ՝ կրտսեր Պապա Համբարձում
Չերչեանի) յետոյ Մայր Եկեղեցւոյ երաժշտապետ Տիար
Գրիգոր Մեծթերեանի) ուրկէ մեծապէս օգտուած է:
Տիար Պիպիեան 1910ին, կրօնական ժողովէն վկայա-
կան աննելով՝ իբր երաժշտապետ պաշտօնավարած է
զանազան եկեղեցիներու մէջ: Իսկ 1928էն ի վեր, կը
պաշտօնավարէ Երեւման Ս. Խաչ եկեղեցին, գոհ թող-
լով միշտ թաղականութիւնն ու ժողովուրդը առ
հասարակ:

* * * Հոս պէտք է յիշատակել թէ՛ Տիար Միքայէլ
Պայճայեան՝ երկար տարիներէ ի վեր, եկեղեցիին նը-
ուիրած է և կը զբաղի անձնուիրաբար ելեկտրական
լուսավառութեան և զգեստներու պահպանութեան
գործով:

5. ԿՐԹԱԿԱՆ ԵՒ ԱՅԼ ՀԱԱՏԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՈՒ ՄԱՐԾԻՆՆԵՐ

Գուրու-Չէլմէի, Առնավուտքէօյի և Պէպէքի այս
կրթական հաստատութիւնը իր գոյութիւնը առած է
Երեւման Ս. Խաչ եկեղեցւոյ կառուցումէն ճիշդ տարի
մը վերջ, անոր քովիկը՝ արեւմտեան կողմը, փայտա-
շէն երկյարկ ընդարձակ շէնքի մը լմէջ, զոր շինած է
եկեղեցւոյ հիմնադիր-բարերար հանգուցեալ Յարու-
թիւն Ամիրա Երկանեան, ինչպէս ասկէ առաջ գրած ենք:
Այս կրթական յարկն ալ պիտի տօնէ իր հարիւ-
րամեակը առաջիկային, որուն շնորհիւ պիտի հրատա-

Չորդ կարգուած է 1928 օգոստոսին, ծանօթ դաստիարակ. ուսուցիչ Տիար Միկրան Անանեան, որ 1896—1898 Պէրպէրեան վարժարանը, ինչպէս նաև 1908—1910 Կարապետեան վարժարանը գեր-անօրէնութեան պաշտօնները վարած է խղճատօրէն, իսկ 1918—20 Կեդրոնական գեր-անօրէն եղած է, Տիար Միկրան Անանեան պետական հրահանգներու համաձայն, կազմական կանոնադրի ուղղութեամբ վեցամեայ շրջանով կատարեալ նախակրթութիւն ծր տալ կը ջանայ ու կ'ունենայ ձեռնառու-ուսուցչական կազմ մը, որուն ինքն ալ կ'անդամակցի ու կ'ունայէ չին և նոր հարէն, շարագրութիւն, բարոյագիտութիւն և կրօնագիտութիւն: Միջին դարձնեացի դաստիարակուէի՝ Օր. Երանուհի Օնգաշեան՝ ուսուցչութեան՝ Օր. Արշալոյս Սարգիսեան և ուսողութեան՝ Օր. Գեորգ Միսքէշեան, որ անշնդհատ ձեռնասօրէն կը շաղկապուին: Մանկապարտէզի վարիչն եղած է Օր. Յիմի Սարաֆեան, որ անշնդհատ ձեռնասօրէն կը պաշտօնավարէ 1926էն սկսեալ ցարդ:

1928—29 շրջանին իբր այցելու ուսուցիչ պաշտօնավարած են բացի կրթական Տնօրէնութենէն կարգը նախարար Ս. Սուրբաբեկեան, մարզանքի ուսուցչուհի Լուսինէ Բարունակեան:

Օր. Մանուշակ Բարունեան 1929—1930 շրջանին տուած է իր առաջին երկետ շրջանուարանները 1930—1931ին՝ թուով տասը, որոնց վրէժնուով ինը, 1930—1931ին կրթական Տնօրէնութեան կայացրերը վաւերացուած են Կրթական Տնօրէն Տիար Միկրան թեան, գնահատելով փորձառու Տնօրէն Տիար Միկրան

Ս. Թարգմանչաց վարժարանի ներկայ աշակերտութիւնը

միայն հինգերորդ դասարան, բայց վարժարանը կանոնաւոր ուղղութեամբ կը շարունակէ իր բնթացքը:

* Այս երեք արու անձաններէ կազմուած միացեալ թաղին ընդհանուր ժողովի անդամն է ծանօթ օրէնսգէտ ու Ազգ. Պատրիարքարանի պատուակալ իրաւագէտ-խորհրդակալն Տիար Միսաք Նարեան:

* * Այն միացեալ թաղին ազգ. Խնամատարութեան ներկայացուցիչն է՝ ծանօթ դեղագործ Տիար

Զգօն Ազարեան, որ իր ջանասիրութեամբ օգտակար կը հանդիսանայ խնամատարական Մարմնոյն:

ԿՈՄԻՏԵԱՆԵԱՆ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԻՆ

ՎԱՍՈՐԻ ԳԱՐՈՒ ԳԳՏԱՇԱՏ ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԻՒՆԸ

Գուրու. Զէյնի, Աննալուսէօյի և Պէպէթի օտարացեալ լսիկ ու խաղաղիկ թաղը, ունի իր պարձանփի առարկայ դալարագեղ բայեր, որ կը կոչուի կոմիտէ Երգչախումբ: Ասոր կազմակերպութեան, վրայ ցաւ Երգչախումբ թէ՛ Երեւան Ս. Խաչ եկեղեցին խօսելէ առաջ լսինք թէ՛ Երեւան թուականէն սկսեալ ունեցած է իր հաստատութեան թուականէն սկսեալ երաժիշտներ, մանաւանդ յանձին Տիար Համբարձում Գրիգորեանի, որ թէ՛ իր վարժարանին, զատարակու ուսուցիչը և թէ՛ եկեղեցւոյ երաժշտագետ մեծապէս ծառայած է այն թաղին, և ունեցած է միշտ իր չորս կորովի երիտասարդութիւն մը նուիրուած եկեղեցու պայծառութեան: Հանգուցեալ վաստակաւոր երաժշտագետ Տիար Համբարձում Գրիգորեանի հովանա-

Ս. Թալոյանի սց վարժարանի Մանկապարտէզի բաժնիչներկայ սանիկները

Անունեանի ջանքերը, Այս շրջաններէն վերջ, վարժարանը չէ ունեցած իր շրջանաւարտները և այսօր ունի

րով և ծանօթ փորձառութեամբ Երգչախումբը փայ-
 լուն վիճակի մէջ պահած է ցայսօր՝
 Կոմիտասեան Երգչախումբի համբաւը տարածուած
 է 1920, 921, 922 թուականներուն և հրաւիրուած է
 տարեկարծներու ասօժիւ Պոլսոյ զանազան թաղերու ե-
 կեղեցիները, ինչպէս նաև տծականատարութիւններու,
 Լաւագոյն տպուորութիւն թողով միջոս
 թէև Կոմիտաս Երգչախումբին գործունէութիւ-
 նը 1923—926 դադարած է, բայց նորիւ իր դե-
 կավար՝ Տիար Զարեհ Սարըեանի ու քանի մը համա-
 խոն ընկերներուն կորովի ջանքերուն, վերստացած է
 իր առջի կանոնադրութիւնը, այնպէս որ 1927ին,
 «His Master's Voice»-տիրոջը ձայնը անուն կուած-
 Ֆոնի ընկերութեան առաջարկին վրայ, իր կազմը ի-
 գական ուժերով զօրացնելով՝ երկու ամառուայ ընթաց-
 քին «Societa Italiana»-ի սրահին մէջ, Կոմիտասեան
 12 հոգեւոր և 16 աշխարհիկ երգեր երգած ու զանոնք
 տիւքի վրայ առնել տուած է, Կնքուած պայմանագ-
 րութեան համաձայն, ընկերութիւնը վաճառուովն տա-
 րութեան շահաբաժին մը կը տրամադրէ Երգչախումբին,
 որ ազնուութիւնը ունեցած է զայն տրամադրելու
 մեծանուն ու տաղանդաւոր երաժշտագէտ տարաբարտ՝
 Կոմիտաս վարդապետին սպաքինման ֆոնտին։
 1930ին, Երգչախումբին ղեկավար Տիար Զարեհ
 Սարըեանի Եւրոպա մեկնումով տեղը վարիչ ընտրուած
 է խումբին կարող անդամներէն Տիար Միհրդատ Սե-
 րաբեան, իսկ ատենադպիր ընտրուած է Տիար Արսէն
 Փափագիան, որոնք ոչի ի բուն կ'աշխատին Երգչա-
 խումբին գնահատուած գործունէութիւնը միշտ վառ
 պահել, հետեւելով իրենց նախորդներուն Տիարց, Գրի-
 գոր կարապետեանի և Զարեհ Սարըեանի գծած ուղ-
 դութեան։

Կոմիտաս Երգչախումբի անդամները 1924ի
 Թիւ 1. Սարգիս Սրբազան, 2. Նախագահ Տիար Յովհաննէս Փափագեան, 3. Տօթթ. Ստեփան Զիվեր Կարա-
 պետեան, 4. Հրանտ Խանճեան, 5. Համբարձում Գրիգորեան (ղպրապետ), 6. Հայկ Խանճեան, 7. Զ. Սա-
 րըեան (վարիչ), 8. Արսէն Փափագեան, 9. Մշիկ Պէրպէրեան եւ այլն։

Կոմիտաս Երզնաստեանցի անդամներն, որոնք այսօր 56ր կը հասնին, մեծաւ մասամբ թաղէն դուրս անձնուէր, երաճուտանք երթտասարդներ են որոնք իրապէս գնահատուելի ու շնորհաւորելի ծառայութիւն մը կը մատուցուին Երեւան Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ :

Այս պատուական ու գարգացած երիտասարդութենէն կազմուած Երզնաստեանցի իրաւաստացի և վառ պահել երբեմն այս պատմական թաղին Ս. Եկեղեցին և Երզնաստեանցի գուրդ թաղերու կեդրեցիները գէթ տարին մէկ օր պանծացնել, բարեգործական հաստատութիւններու տնօրէնարարութիւնները փառաւորել, առանց ո՛ր եւ է նիւթական ակնկալութեան, նպաստելով և հարկին կարօտ թաղերու իր սնտուկին ներքաճ չափով :
 Փարու. Չէշմէի, Առնափուտաբէտի և Պէպէթի միացեալ թաղը բարեբախտ է իր մէջ ունենալով մեծ աջակիտ ազնիւ տարրեր կազմուած տիպար Երզնաստեանցի մը, որու ներկայութիւնը պատիւ է թաղին ու թաղակոններուն, որոնք գլխունք թէ կը գուրդուան իրենց երգչախումբին վրայ, մանաւանդ տեաներով առնոց բարոյական ու նիւթական անկեղծ ու անչափախորհր ծառայութիւնները :

Կոմիտաս Երզնաստեանցի արդի կազմը

ՏԵԱՐ ՅՈՎ ՀԱՆՆԷՍ ՓԱՓԱՋԵԱՆ
 (Նախագահ Վոմիտաս Երզնայումբին)
 Վաճառատ Երզնայումբի արդի անդամները
 (Տե՛ս էջ 120)

- Թիւ 1. Օր. Պերճուհի Քերէնեան (օրկիսք), 2. Վարիչ Տիար Մինդաս Աերոբեան, 3. Արսէն Փափազեան (Ասենադպիր), 4. Իսահակ Աբրահամեան (փոխ-վարիչ), 5. Հայկ Մոսիսեան, 6. Զարեհ Կիւլիսեան, 7. Վահրամ Կիւմրեան (Ասենապետ), 8. Ասեփան Պուչաֆեան, 9. Մարթէն Յակոբեան, 10. Վ. Գարագաբեան, 11. Պ. Տէր Մարտիրոսեան, 12. Պ. Աբիկեան, 13. Կ. Տէր Մարտիրոսեան, 14. Տ. Աելիոնեան, 15. Ե. Քեփէկեան, 16. Յ. Ասենեան, 17. Ե. Քիւրճեան, 18. Մ. Շնորհեան, 19. Ա. Զալեան, 20. Կ. Քեպապեան, 21. Ն. Արլեան, 22. Ե. Մազլումեան, 23. Գ. Հալանեան, 24. Վ. Վարդերեսեան, 25. Ե. ձիվիկեան, 26. Մ. Գաբրիէլեան, 27. Բ. Գարագուբեան, 28. Խ. Աբիկեան, 29. Գ. Տէր Գեորգեան, 30. Գ. Տէմիրեան, 31. Ա. Պարսամեան, 32. Գ. Փափազեան, 33. Հ. Փափազեան, 34. Ե. Էլմասեան, 35. Ս. Էլմասեան, 36. Ե. Երեցեան, 37. Մ. Գարակիօզեան:

Ծանօթ.—Երկրորդ մասին վեցերորդ գլուխին վրայ չորրորդ մասին մէջ խօսուած ըլլալով՝ հոս զանց առնուած է:

Գ. Մ Ա Ա

ԳՈՒՐՈՒ-ԶԷՇՄԷԻ ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՏԱՆ ՄԷՋ ՆՆՁՈՂ ՏԻԻՋԵԱՆՑ ԵՐԵԻԵԼԻՆԵՐՈՒ ՏԱՊԱՆԱԳԻՐՆԵՐԸ

1. Հողուրդիքը՝ հաւասարիւն աւանդապան պատկերասէր, եւ զանձ՝ սրբազան նըշխարներու:
2. Տիւզեանց գերդաստանին դաւթարանը ննջողներու կարեւոր սալանադիրները նոյնութեամբ:

1. ՀՈՂՈՒԸՐՏԻՔԸ

Հաւատարիմ աւանդապահ պատմութեան

եւ գանձ՝ սրբազան նշխարներու

Փարաւոններու փառանկ թուրքերէն սկսեալ, մինչեւ Գուրու. Չէշմէի Տիւզեանց դամբարանի բրգածեւ չորս տապանաքարերը խոնարհ, Բարիզի Բանդէոնի անմահներուն շքեղ գետնադամբանէն՝ մինչեւ ծննդավայր գիւղիս անշուք գերեզմանատան գետնահաւասար հողակոյտերը, կնքուած փայտ եւ երկաթ խաչանիշով մը, իրենց տիրաշուք ու տխրաշուք հովանիին տակ կ'ամփոփեն թանկագին աւանդ մը, որ արժանի է խորին յարգանքի եւ պաշտումի:

Այժմ պիտի խօսիմ Գուրու. Չէշմէի գերեզմանատան Տիւզեանց դամբարաններուն վրայ: Երկիւղածօրէն քայլերս կ'ուղղեմ դէպի Գուրու. Չէշմէի անցանկապատ գերեզմանատունը, ուր կը գտնուին Տիւզեանց տապանաքարերու հանճարեղ տապանագիրները՝ «Դեմետրեան» անուանուած մեր այս գերեզմանատուն, որ յանուն հնադարեան Յոյն լուսաղբեր, կը կոչուի «Այ. Տիմիդրի», եւ որ ցարդ այս կողմերու Յոյն բնակչութեան յաճախած ուխտատեղին է, վասն զի իր խորքէն կը բղխի Այազմա մը: Երբ գերեզմանատուն կը մտնեմ լռին եւ խոկուն,

կ'սկսիմ կարգով կարգալ անոնց իւրաքանչիւրին քա-
րը, առանց զանց առնելու եւ ո՛չ մինս:

Եւ ինչպէս կրնայի խտիր դնել անոնց միջեւ:
Անոնք այնքան բարի են եւ հեզ, ինծի կը պատմեն
կարգաւ իրենց անցեալէն: Եւ ես՝ իրենց բարեկամն
անկեղծ, մի առ մի կը սղագրեմ իրենց տապանագիրն
անեղծ, չմոռնալով անպատճառ մեկնումի պահուս,
իրենց նուիրել ինձմէ պաղատագին խնդրուած «Հայր
մերն», կամ «Հայր մեղայն»:

Անոնք խստապահանջ չեն, Աղօթքը՝ իրենց ցա-
ւած ոսկրոտիքը հանգչեցնող ցօղն է:

Հոս հանգիստ կը ննջեն անոնք, սպասելով բա-
րեպաշտ այցելուներու, եւ մանաւանդ Տիրոջ բարի
պաշտօնէին, որ «Մաշտոց»ն ի ձեռին, կ'այցէ մեռե-
լոցին. օրհնելու իրենց շիրիմը՝ լուակաց եւ միապաղաղօ-
ց'ըսեմ պահ մը իւրովի. «Անմահութեան ծարա-
ւի՝ ո՛վ պաշտելի հոգիներ, այո՛, ձեռնէ շատերուն հո-
ղակոյտ, ըստ արտաքին երեւոյթին, թէ եւ պարզ եւ
անշուք, սակայն այս կապուտակ երկինքին տակ, եր-
բեք լիտի չկորսուի Ձեր ո՛չ միոյն յիշատակը:» Կը
տեսնեմ որ մոռցուելու վախը, յիշատակի փառքը
ինչպէս մեր՝ նոյնպէս ձեր մօտ աւելի զօրեղապէս կը
յայտնաբերուի:

Ուրեմն, Ձէլէպիին ու Ամիրային հետ, կը պար-
տաւորիմ յուշատետրիս մէջ գրել համեստ արհեստա-
ւորիդ անունն ալ օր մը հրատարակելու համար զայն:

*
*
*

Հողուըրտիքը՝ հաւատարիմ աւանդապահ պատ-
մութեան, յաճախ կ'երթամ ես հոն, քաղելու նշխար-
ներ՝ որ թանկագին են ինծի, եւ կը յուսամ բոլոր յի-
շատակարան գրքոյկիս ընթերցողներուն համար:

*
*
*

2. ՏԻԻՉԵԱՆՑ ԴԱՄԲԱՐԱՆԸ ԿԵՂՈՂՆԵՐՈՒՆ

Տ Ա Պ Ա Ն Ա Գ Ի Բ Ն Ե Բ Ը

Խորին շնորհակալութիւն կը յայտնենք ծանօթ հնագէտ՝ եւ
ղրամագէտ Տիար Երուանդ Ալեանաքեանի, որ սիրայօժար մեր
տրամադրութեան տակ դրաւ «Ազգաբանութիւն ազեաւական զար-
մից Տիւզեանց» անուն գեղագիր ու ձեռագիր սրանչելի աւիա-
տարութիւնը, զոր 1814ին, հեղինակած է Պոլիս՝ Տիւզեանց
ապարանքին մէջ, Դուկոս Օղուխանեան՝ հմուտ պատուելին:
Այս աշխատասիրութենէն առած ենք 136 էջը գտնուած «Տիւզ-
եանց ժիւղագրութիւնը», ուր նշանակուած են Սարգիս Տիւզէն
մինչեւ Միհրան Տիւզ:

Յաջորդ էջին վրայ կը գտնուի Տիւզեանց փառաւոր

Գեղաստանին ճիւղագրութիւնը

Ահա Տիւզեաններու սապանագիրներուն
կարեւորները թուականի կարգով
Ա.

Այս է տապան հանգստեան, միտսի. Տիւզ Սար-
գըսի, որ փոխեցաւ 'ի Քս. յամի 1721 ՌՃՀ.:

Բ.

Այս է տապան հանգստեան Սահապայարի(*) թոռ,
Իսկուհուն, որ փոխեցաւ 'ի Քս. թվին ՌՃՀ. 1721:

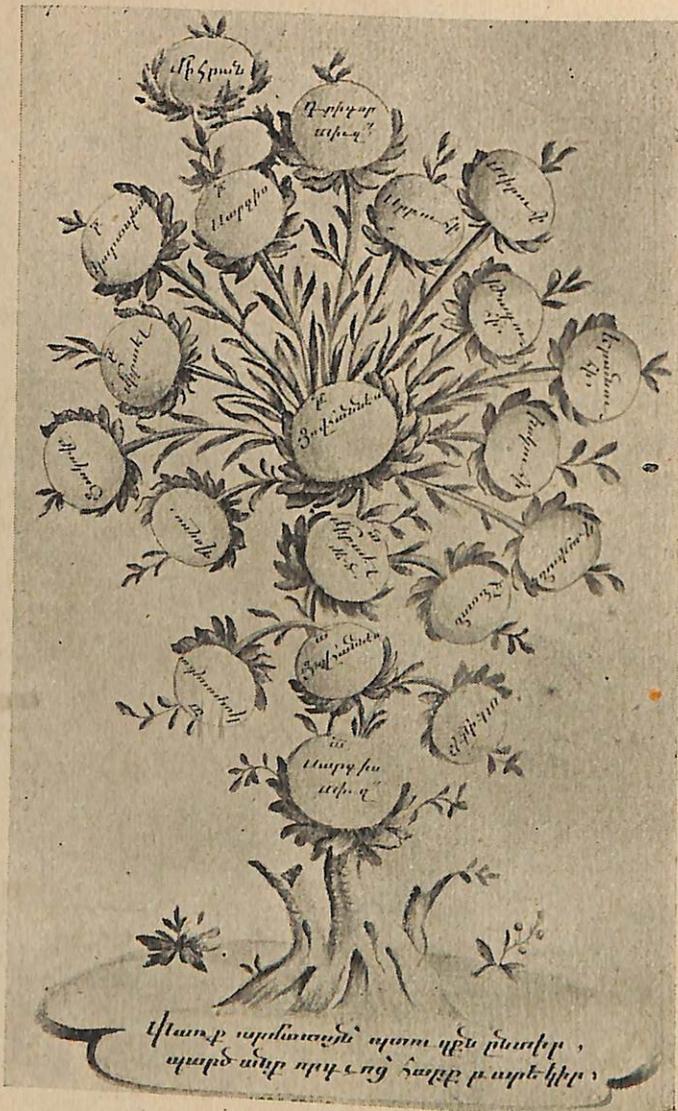
Գ.

Յովհաննու, Հանց անուանելոյ, որ էր Հայր՝ Մօրն,
Պր. Միւսայիլի Տիւզեանց

Հանցըս այս, այր իմ նախահայր
ՅԱԼԱՄԱՆԱԿ էր արանց այր,
Գերի անկաւ եկաւ յայս վայր,
Ի մանկութենէ մինչ միայն կեայր,
Տէր բտացաւ Սահապ այնար
Պարոն Սաշուկ զայր բարերար,
Որ ըզՀանցըս որդի արար.
Հանքակնքոց կըշտորդ արար,
Նորին կամօքըն հայրարար,
Ամուսնացեալ յաշխարհաբար
Ընդ նարգիսըն համաբարբառ.
Բերաւ զաւակըս բեղմնաբար.
Միշտ յաստուծոյսն էր կամակար,
Կարգի նորին կամակատար,
Կայսրէն եղեւ աստետափառ
Այլ միզարգեյն կենաց կատար
Ննջեաց 'ի Քս. Յ. Տ. 1735.

Իսկ 'ի մերումս ՌՃՅԳ (1184—1735) 'ի 68րդ հա-
սակի իւրոյ:

(*) Սահապը այրսի
Ծանօթ. - Տապանագիրները նոյնութեամբ դրուած են.

7.

Յօհաննէսի, որ եր ողի Տիւզ Սարգսի, եւ հայր
պարոն Միխայիլ Տիւզեանց

Ճարտարապետ սա ոսկերչ(ի)ց,
Եւ բանաստեղծ համարուեստից.
Զքնաղ 'ի հնարս մեքենայից,
Շնորհաւոր Յոյն իմաստից,
Ատենախօս էր պերճ բանից,
Ճոռոմ 'ի ճառքս ներբողից,
'Բնէ ունէր պարգեւք մարզից.
Ողորկ, ընդուստ, առանց վարժից.
Ուղղափառ էր յանկասկածից ?
Սերտեալ 'ի վէճն Գրիստոս պաշտից.
Փոյթ յարաժամ զերմն աղօթից
յկատուածայնոցն անխոնջ կըրից.
Վասն այն օրհասն, որ արկածից,
Զ'եղեւ սըմա յանպատրաստից,
Զի հանդերձեալ էր միշտ Երկնից,
Արքայութեան յախտնից.
Ննջեաց 'ի Բս., Յ. Տ. 1744,
Իսկ 'ի մերումս ՌճԶԳ
'ի 58րդ ամի հասակի իւրոյ,

8.

Հռիփսիմեայ Իսսիւր Հանցի, որ եր Մայր պարօն
Միխայիլի Տիւզեանց.

Քրիստոսի այս աղախին,
Բաւթիչ Տիկին էր բնածին.
Թռիչս ունէր մըտաց նըրբին

Անհասական այլոց թելն,
Բերան ասէր Գիրս Ալպէրտին.
Պատմէր ըզպրակս Սոփերին.
Եւ աղօթեց Բուրաստանին,
Ասէր զաւուրըն պատշածին
Թարգմանիչ էր խրթնի բանին.
Խտրադիմաց, բընազըննին
Սուր խոյանայր 'ի խորհրդին
Քաջատեսէր զելս աղագին.
Ո՛չ միանգամ իբրեւ զԱյրին.
Զաւուր պարէնն ետ աղբատին
Իսկ չկայ մընայ միանգամին
Հատոյց 'ի ծընունդ իններորդին.

Ննջեաց 'ի Բս. Յ. Տ. 1738, իսկ 'ի մերումս
ՌճԶԷ. 'ի փետ.ի ԺԱի 'ի 36րդ ամի հասակի իւրոյ.
'ի ծննդեան իններորդ զաւակին.

Այս տապանագրին առաջին տողերը գաճով լեց-
ուած. անընթեռնի դարձած էր. շատ մեծ դժուարու-
թեամբ դանակով քերթելով յաջողեցայ կարդալ
Նախանձոտ ձեռք մը յանդգնած է այս սրբապըղ-
ծութեան դիմել, ճիշդ ինչպէս, առ նախանձու կը մրո-
տեն ձեռագիր թանկագին գրքերու յիշատակարան-
ները, և անոնց տեղ կը գրեն իրենցը, և կամ բոլորո-
վին բնաջնջելով կամ պատռելով կը բուսականանան.
Այս վանտալութիւնը, մարմար տապանաքարերու
վրայ կը գործուի յաճախ, տապանագրին ջարդ ու փը-
շուր ըլլուելովը. և կամ արձանաքարին գործամբ
անդունդներու մէջ, և կամ հողին տակ թաղուելովը:

2.

Ես էի զուտոր մեծատան,
 Մարիամա Տիկին Ազնուական,
 Դուտոր եմ ազգին Բերադորեան,
 Հայր իմ Ոհաննէս, նոյն սեռական.
 Մեզ ընկալաւ որդեգրական,
 Սապայար Խաչուկ աղան
 Իբր հարազատ իւր էական.
 Հիւանդացա անբժշկական
 Թառամեցա խոտոյ նրման.
 Յաւն պատեց մարմինս զանագան,
 Հոգիս մարմնոյս բաժանեցան,
 Քսան Ե ամեա եհաս վախճան.
 Խիստ տարաժամ լ'անհասական,
 Եւ եզին գբոյս անշարժական,
 Հայոց մեծաց շարադրական,
 Հազար հարիւր 2 թըվական.
 Քրսան եւ Բ Ապրիլի ամսեան,
 Պատահեցաւ օրս մահուան.
 Որք հանդիպիք յայսրմ տապան
 Ասացէ՛ք հոգւոյս ողորմեան:

Ծանօթ.— 1180=1731 թուին, 25 տարեկան հասակին մէջ մեռնող պարմանուհին, Հանցի եւ Նարկիսի աղջիկը, եւ Միքայէլ աղայի մօրաբայրն է:

Ե.

Բերասբեայ, Մօրուեր Պարօն Միքայէլի Տիւղեանց

Զունայն աւուրս այս աշխարհի,
 Լըցոյց մահուամբ փութանակի:

Կափոյ(ց) զաչս իւր յաստեաց աստի
 Թողեալ զընկերն որք եւ այրի,
 Զոտանաւորս յիշատակի,
 Ետու գրրել տապանագրի,
 Զի նընջեցեալս յիշեսցի
 Ի'անուն շիրմիս մի ջնջեսցի.
 Ննջեաց 'ի Քս. Յ. Տ. 1742
 Իսկ 'ի մերումս ՌՃՂԱ ի փետ.ի 2
 'ի 27րդ ամի հասակի իւրոյ:

Ը.

Մեծի Պարօն Միքայէլի, որ եր ողի՛
 Յովհաննու Տիւղեանց

Մարմնով ամփոփի յայս սրբոյ տապան
 Տիւղեանց Միքայէլ վեհն ազնուական,
 Որ արդեամբք գործոց՝ փառաւոր իշխան
 Բարեաց՝ հարկաւոր, չարաց՝ անպիտան.
 'ի Տայոց նախնեաց Հայոց սիրական.
 Քաջադէմ, անձնեղ, տեսիւմբ վեհական,
 Բարուք քաղցրութեան ցանկալի մարդկան.
 Նեղելոց Ազգիս՝ նեցուկ, օգնական:
 Քաջ հմուտ բանից գիտնոց բաւական,
 Զեռաց հանճարով պետ անզուգական,
 Կուռ ականակապ զարդուց պրծնութեան,
 Կազմիլ, յօրինիլ արքայից պատկան:
 Արքայից հընգից Երկրիս պետութեան,
 Մըտերիմ ծառայ գրտեալ սիրական.
 Իբր ոսկի, լ'արծաթ գործք իւր փայլեցան,
 Զորս 'իբով քննել եղաւ ոստիկան:
 Յորս եկաց 'ի կեանս իւր արդարաջան

Երկնից արքային յերկիւղն անասան
 Ծընաւ բարեշնորհ որդիս, իւր նըման,
 Յաջորդ իւր գործոց, եւ պայծառ անուան:
 Եհաս 'ի հասակ ձերութեան ծագման,
 Ջամ մի ողջոյն ետ լուրջ զղջման 'ի տան,
 Հոգելից անծամբք աղօթից պաշտման
 Մինչեւ ընկալաւ զերջանիկ վախճան:
 Լուսոյն երջանիկ փառաց տեսութեան,
 Վասն հոգւոյ սորա լինելոյ արժան.
 Աղօթք արարէք եղբարք պատուական,
 Նաեւ դուք գոչիք հանգիստ յաւիտեան:
 Ննջեաց 'ի Քս. Յ. Տ. 1783, իսկ 'ի մերումս ՌՄԼԲ,
 յօգոստոսի 17, 'ի Կրդ ի ամի հասակի իւրոյ:

Թ.

Իսմի եաթուհի, կողակցի Պարոն Միխայէլի Տիւզեանց
 'ի սոյն հանգստեան մարմնոյ զերեզման,
 Կնքեալ պահպանի. յետ բարի մահուան.
 Իսմի անուանեալ իւր խաթուն խոհական,
 Գուտոր Սրբմաքէշ Պաղտասար կոչման:
 Սոյն սա Միքայէլ աղայի Տիւզեան,
 Ընտիր կողակցից պարկեշտ պատուական,
 Կին ժըրագըլուխ պրսակ առնն տան,
 Տիկին բարեպաշտ կարօտից պաշտպան,
 Մայր զըթած գտեալ իւր որդւոց համայն
 Ծընեալ սընուցեալ սիրով զամենայն
 Ջամ մի ողջ կեցեալ յետ առնն մահուան,
 Յիսնելորս ամաց ժամանէ վախճան:
 'ի յաջմէ դըրից առնն կայ թաղման
 Ընդ նըմա խնդրէ աղօթից ձեր բան.
 Յընդաջմէ դասիլ Փըրկիին գալստեան
 Փառս երգել յաւէտ սուրբ երրորդութեան:

Ննջեաց 'ի Քս. Յ. Տ. 1784, իսկ 'ի մերումս
 ՌՄԼԳ. 'ի հոկտ.ի 11, 'ի ծղ. որդի ամի հասակի
 իւրոյ:

ժ.

Թեբեղեալ, Դսեք Հանցի, որ եր Մօրեոն
 Միխայէլի Տիւզեանց

Թեբեղեալ ընտիր կուսան
 Ունէր փափաք սուրբ կուսութեան,
 եւ որում գայր իւր տեսութեան,
 Լինէր բնաւ անտեսական:
 Փափաքանաց իւր կատարման
 Ենորհիւ Տեառն առանձնական.
 Նոր օրինօք հրրաշական,
 Հասոյց օրհասըն մահական.
 Մինչ մերձեցաւ օր իւր նընջման
 Անճանչ երէց մի յարգական
 Եկեալ 'ի տուն յանկարծական
 Յայտնի ասաց զօրրն մահուան,
 Նա ետ ուխտել գուխտ կուսութեան
 Աստուածածնին Ընծայութեան
 Ջանձն ընդ հոգւոյն աւանդութեան
 'ի լերդ ցաւին ճարակութեան
 Ննջեաց 'ի Քս. Յ. Տ. 1737
 Իսկ 'ի մերումս ՌձՁՁ 'ի 17րդ ամի հասակի իւրոյ:

ԺԱ.

Կարապետի, փոքր եղբոր՝ պարոն Միխայիլի Տիւզեանց

Յազնէ Տիւզեանց, թոռն էր հանցի,
 Առոյգ անձամբըն մըտացի.
 Աշխոյժս ունէր ձեռամբացի.
 Չ'էր հետեւակ մարդ կանացի:
 Համբերատար, Առաքինի
 Անտխակալ ամենայնի
 Քաղցրարարբառ յոճրս բանի
 Պարծանք Ազգին իւր հայրենի:
 'ի գործ ճրգանց իւր վաստակի,
 յԱրքունական փողերոցի.
 Պայծառ փայլէր հանգունակի,
 Լուսանըշոյլ աշտանակի:
 Յարմատանալ իւր հասակի,
 Տուաւ պտուղ բարի բարի.
 Այլ թանչ ախտիւ վաղ թառամի,
 Մինչև հասեալ յատուկ հաս(ա)կի.
 Ննջեաց 'ի Քս. Յ. Տ. 1768
 Իսկ 'ի մերումս ՌՄԺԷ 'ի մարտի 30
 'ի 40րդ ամի հասակի իւրոյ:

Յակոբայ(*) փոքրիկ եղբոր՝ պարոն Միխայիլի

Տիւզեանց

(*) Համանուն Յակոբ Չէլէպին. որ 1820ին, իր երկու եղբայրներուն Կարապետ եւ Պօղոսի հետ հետաքրքիր Ս. Կարապետի վանքը ղրկուած է. թաղուած է, նոյնպէս հոս, եւ սակայն տապանագիր չունի: Անգիր քարերէն մին ասորն է, եւ սակայն

Մանուկս ընտիր Յակոբ Տիւզեան
 'ի մանկական իւր վաղորդեան,
 'ի տիպ կերպին նրմանութեան
 Նըշանս առնէր մեծի փայման:
 Մինչդեռ մանուկ էր վեցամեան.
 Գուշակն եղև հեռի մահուան,
 Եւ մըխիթար մօրըն ննջման.
 Հօր իւր լինէր բանիւք ազգման.
 Այլ ժանտամանն օրհասական
 Այս բանական Արեգական
 Վաղ բան զգիծ միջօրական
 Մօտս եցոյց յայս զերեզման.
 Հանգեաւ 'ի Քս. Յ. Տ. 1738
 Իսկ 'ի մերումս ՌՃՁԷ 'ի Երդ ամի
 հասակի իւրոյ:

ԺԳ.

Հովսիսիմեայ, Անդրանկի պարոն Միխայիլի Տիւզեանց

Որ հին օրէնս պատուիրեաց,
 Չառաջաւորքս սեպհականեաց,
 Նոյն եւ զնախնիս իմ զաւակաց,
 զՀովսիսիմէս առեալ փոխեաց:
 Նուիրեցի նորին կամաց
 Չերեխայս իմ յերախայրեաց.

նորը: իր կեանքի վերջին օրերուն Երուսա օղափոխութեան գը-
 նացած էր: Իտալիոյ Վիչենցիա քաղաքը կը մեռնի, եւ մարմինը
 կը փոխադրուի Պոլիս, եւ կ'ամփոփուի իր ընտանեկան դամբա-
 րանին մէջ 1847 Յուլիս 5ին:

Փառս ետու հրամանաց
 Փառաւորչին անդ անդրանկաց,
 Հան(գ)եաւ 'ի Քս. Յ. Տ. 1747
 Իսկ 'ի մերումս ՌՃՂԶ (1196)

'ի հոկտ. ի 16, 'ի ժրդ ամսեան հասակի իւրոյ:

ժ.Գ.

Երանուհւոյ, որ եր Բոյր Միխայիլ Աղայի
 Տիւզեանց

Յայս տապանի մահու դրնի
 Երանուհի Տիկին Արի
 Դուստր բարի, Տիւզեան սեռի,
 Քոյր Միքայէլ մեծ աղայի,
 Տունկ բանեղէն հոխ տեսակի,
 Գեղափըթիթ 'ի հասակի,
 Վայելչացաւ սուրբ պըսակի.
 Պըտղաբերեաց գորդիս բարի,
 Գառմի(*) թուեալ յազգ Արամի,
 Էլ 'ի կենաց մատաղ ամի
 Խղիսայթ մահու փոյթ թառամի
 'ի սուգ թողեալ գայրըն այրի,
 Արդ, Տէ'ր Յիսուս ողորմեսցի
 Զհոգի սորա յինքն ընկալցի,
 Որ հաւատով, յուսով էր լի,
 Սիրով էին ըզմայլեսցի:

(*) Գառմի = ՌՄԻ + ԳԱ = 1220 + 4 = 1224 ԷԼ = 37
 տարեկան հասակին վախճանած:

Ննջեաց 'ի Քս. Յ. Տ. 1775, իսկ 'ի մերումս
 ՌՄԻԴ Յունիսի 2, օր ուրբաթ ի Լէ.րդ ամի հասակի
 իւրոյ:

ժ.Ե.

Օրբագիւղի հիւսիս կոյս, Երլսբգի պարիսպներու
 դրացի, Պէտիկբաւի հին գերեզմանասան մեջ.

Տապանս Է Մովսէսեան Յովսէփ աղային Նարկիլէնեան

Սիրուն հարազատ տեսեամբ բարե(ց)իր.
 Մովսէսեան Յովսէփ ծընունդ հոգեկիր.
 Յանի գաւառէն նախնիք գահընտիր,
 'ի Տրապզօն պանդխտին յերկիր.
 Անտի թի առեալ այս Շուշանակիր
 Բընակ իւր բնտրէ զՊօլիս գահակիր
 Ականց եւ ոսկւոյ յարհեստ բարձընդիր.
 Վարքն առաքինի նախանձու գրրգիւ,
 Տիւզեան Միքայէլ նըմին պատուադիր,
 'ի փեսայ դստերն առնու սիրալիր.
 Յորդիս բարգաւաճ թոռանց 'ի խընդիր
 Հասանի ցաւոց աղէտք ծանրակիր,
 Վեցեակ տասն ամօք մինչ վաստակակիր,
 Կոչէ 'ի հանգիստ բունն Աստուածազիր.
 Յուսով արթննայ նընջէ անձան(ց)իր
 Աստ 'ի շաբաթու եղեալ յարկակիր.
 1806 սեպ.ի 20 ՌՄԵԵ

(ծնունդ 1746)

ՃԶ (ա)

Ու երկնից արեային անարաս պաշտօնեայ,
 Եւ չորից օսմանեան բազաւորաց ոսկերչաց եւ դրամոց
 նարացն տօրացն? (տոցն) պէտ,

Թողեալ որդւոցն օրինակ բարեաց հանդիսից
 զԱրդարութիւն

Ձանաչառ եւ զանյեղաչար բարերարութիւն
 եւ զփայլիւն ոսկւոյ եւ զահու

Արհամարհեալ՝ առ աստեղացն բոցով, եւ առ
 սէր Ազգին

Յովհաննէսի Չէլչպոյ Տիգեան

Հայրենի առաքինութեանցն պարծանաց:

Անմխիթար որդիքն ժառանգաւորք պար առեալ:

Յողբածայն եւ 'ի սեւագգեստ երամէ

Տառապելոց եւ իմաստնոց եւ ամենայն լուաց
 լուագունին 'ի հարս

Կառուցին զայս արծան անմահացելոյն արդեամբք,
 հանել նուէրս զզերս եւ զան հատ արտասուս եւ զկա-
 րօտ սրտից:

Ծնեալ 'ի 1749 փոխեալ 'ի 1812 Ապր. 19

ՃԶ(բ)

Ծնեալ 1749 ՌՃՂԸ յապրիլի 24 (ա)*

Տապան Ազնուագարմ Յովհաննու, որդւոյ

Միխայիլի Տիգեան

Կորոյս բուրաստան զիւր հայր եւ պաշտպան

Կորոյս զիւր պարծանք քաղաքս Բիւզանդեան

(*) Տիգեանց գերդաստանի պատմութեան մէջ կը գտնեմ:
 Կը թուի թէ՛ առաջին անգամ սոյն գիրը արծանագրուած, եւ
 վերջէն, սրբուելով, յետագայ տապանագիրը կը կարդանք
 այսօր:

Որ բարերարող որբոց եւ այրեաց,
 Յոգունց սիրեցեալ յիւրոց, յօտարաց:

Որ տպաւորող զտիպ առաքինեաց,

Բարեզգեաց վարուց զհեզոց, զխոնարհաց,

Ձաղբատասիրաց, զաղօթասիրաց,

Ձուսումնասիրաց, եւ զազգասիրաց:

Յանիւ հոլովեալ կենցաղոյս չարեաց,

Գիտաց հետեւիլ բարւոյն մշտակաց,

Եւ զերկնաւորացս զմեծութիւն փառաց,

Ընդ երկնաւորացն յօգել մեծութեանց

Ձողանիւթեացս զճոխութեան բարեաց,

Ըստ որդւոց լուսոյ յանանց յեղուլ զանձ

Պետ փողոց կարգեալ ոսկւոյն արքունեաց:

Միշտ հաւատարիմ կըշոտ իրաւանց

Հրնգից ծառայեալ արքայից մեծաց,

Երկնից արքային ծառայ անմոռաց:

Բայց տես եւ զպսակ ելից իւր յաստեաց

Ձի եւ յետ մահուն հանճարեղ զիտաց,

Աստ անմահ կանգնել գլխատակ արդեանց

Անդ զիւր մահ փոխել ընդ անմահից կենաց:

Վախճանեալ 'ի 1812, ՌՄԿԱ յԱպրիլի 9, 'ի հասա-

կի ԿԳ=(63)ամաց:

ՃԷ.

Մարիամ Փուլնեան, Յովհաննէս Զէլկալոյ ամուսին,
 Մայրն մեծարոյ Տիգեանց

'ի քանդակել ճարտարին
 Եկաց առ նրմին հրեշտակն հայոց, ասի:

Գրեա՛ մանաւանդ հրեշտակացն մայր.
Աղբատաց գթովք եւ տրովք.
Ճոխեց խորհրդական հանճարով
Առատն հոգևով Տնօրէն Տեսչութեան
Սիրելին կենդանի 'ի սիրտս
Ծածկի ընդ շիրմաւս յաջաց որդեկացն:
Ծնեալ յամի 1737
Հանգուցեալ 'ի 1818 նոյ. ի 17

ԺԸ.

Գայիանեայ, դստեր՝ պարոն Միխայէլի Տիւզեանց

Այլ հրաման իմ Արարչիս,
Կարգեաց զայս ինձ ժամ օրհասիս,
Յողբերգութիւնս երկանց յաստիս
Անդէնն Երկնից ինձ արգասիս:
Դու ընթերցող տապանագրիս
Մի՛ ասեր, վա՛յ, մեռանողիս.
Զի ինձ մեծ է սէրն Յիսուսիս,
Քան զառօրեայս անցաւորիս:
Ննջեաց 'ի Քս., Յ. Տ. 1773, Իսկ 'ի մերումս ՌՄԻԲ.
Յնսի. 26, 'ի 17րդ ամի հասակի:

ԺԹ.

Երկրորդ Հռիփսիմեայ, դստեր՝ պարոն Միխայէլի
Տիւզեանց

Հռիփսիմեայ մեծի նըման,
Փոքրիկն 'ի ձեւն իւր մանկութեան.
Զաւակ փայլուն բարենըջան
Դըստրիկ քաղցր իմ խընդութեան:
Գելոյր միշտ խօսս աղօթական,

Բեկբեկէր բանս աստուածական,
Փափաք ունէր արքայութեան,
Տրղայ գոլով սակաւամեան:
Զերմախտացաւ զաստ մահական
Վառեալն 'ի սէր զօդ կատարման:
'ի միութիւն անմեկնական
'ի մաքուր լոյսն անմահական:
Հանգեաւ ի Քս. յամի Տեառն 1747 (*)
Իսկ 'ի մերումս ՌՄԺԳ. 'ի փետրվարի 17, ի 6րդ
ամի հասակի իւրոյ:

Անսօնի, որդւոյ պարոն Միխայէլի Տիւզեանց

Մեծն 'ի փոքրիկ իւր դիպակին,
Անտօն զաւակըս տարփալին,
Ի դալար տիս ծաղկ՝ հասակին
Թառամեցաւ յախտէ ծաղկին:
Զըղջական ողբն յիշատակին,
Անջինջ մընաց յիւրում սըրտին
Ի՛արքենի տիպ կերպարանին
Կենդանի ինձ 'ի տեսակին:
Երախայ էր ժամանակին,
Այլ ցոյցս ունէր մեծամեծին.
Առաւ կամօք Տեառն Արարչին
Յանարժանեացս այն զաւակին:
Հանգեաւ 'ի Քս. յամի Տռն. 1763
Իսկ 'ի մերումս ՌՄԺԲ,
'ի Դեկտ. 4. 2րդ ամի հասակի իւրոյ:

(*) Հայկական թուականը՝ 1213 = 1764 ճիշդ է. 1747ը քան-
դակողի սխալ կ'երեւի:

ԻԱ.

Աստէն հանգչին այն երկոքին
Մանկունք պարօն Սերոբէին,
Որ Հիւրմիւզեան բարի տոհմին,
Փեսի Տիւզեան ազնիւ զարմին:
Փեթրակ կոչիւր մեծ լ'առաջինն
Երկրորդն Անտօն եւ նորածին,
Որք զարկուցեալք ցասմամբ ծաղկին
Թրուեան 'ի Դրախտըն վերնային:
Յամի Փրկչին 1774 ի նոյ.ի ամսօր
Ծնեալ 176(5) ՌՄԺԿ Սեպ.ի 24

ԻԲ.

Տապան Ազնուազարմ Անտօնի, որդւոյ
Միքայէլի Տիւզեան

Զիւրդ մթազնի ոսկեհեր արփույս յոյս ակնապարար
Առ ինչ կողոպտի տունս Զէլէպեաց պարծանք քա-
ջափառ

Զի դու տարածամ ծառքեցիր ժանեօրդ զվեհս 'ի
պայքար:

Միթէ ո՞չ գիտես թէ սարկտանեաց էր պետ եւ պատ-
ուար

Ի սա ապաւէն ուսումնասիրաց յոյս թերակատար:

Ո՛չ սա այն իցէ որով ճոխանայր Ողոմպեայ կաճառ,
Նախանձէր լ'Որփէ նորագիւտ յերգոց քաղցրալուր
Քնար:

Ո՛չ սա այն իցէ, որ գեղիկոնայ իմաստաճեմ պար
Հրաւիրէր 'ի գալ 'ի մեր կորդացեալ լեռն բարձրա-
ժայր:

Օ՛ն, եկ ողբ ասից ընդ քեզ Տուն Տիւզեան, ընդ քեզ
վըշտահար

Զի սա ո՛չ եհաս մօտալուտ մահուամբ այնմ զոր
տենչայր:

'ի հասակի 48 ամաց,
Վախճանեալ 1814. ՌՄԿԳ. փետ.ի 14 (Տեառնըն-
դառաջին)

ԻԲ. (բ)

Ծնեալ 1766 սեպ.ի 14 (*)

Միրտ տաղտկացեալ յամենայն աշխարհի
Եւ յերկնից անձկով հալեալ, որ զիւր
Եւեթ քաղցրախօս քնար ունէր ընկեր
Լուռ միայնութեան, երաժշտական
Մատանց քաջահմուտ եւ նորագիւտ
նաչիցն հայոց արուեստօր:
Անտօն Զէլէպին Տիւզեան
Յանկարծահաս անկեալ զբքօրն
Վերջին երեկոյ, եւ բուն
Հանգեալ աստ մարմնով 'ի խոր ամայութեան,
'ի մռայլ ստուերաց մահու, անմահից արուեստական
որ զմայլեալ հոգւով յերկինս:
Միրասուն որդիք նորա յօրինեցին զայս
Քնարան. առ եղբօրն սիրելւոյ, առ սէր
'ի սուգ մեծարանս
Փոխեալ 1814 փետ.

ԻԳ.

Ծնանի յամի Տեառն 1763

'ի դ(ե)կտեմբերի
Թորոզեա Տիկին, յազգէ Տոհմական,
Դուստր ազնուական Տիւզ Միքայէլեան,

(*) Տապանաբարին վրայ այսօր կը կարդանք:

Յուսով ամփոփի 'ի մահուն տապան,
Մինչեւ զարթիցէ յաւուր գալստեան.
Կրթական գտեալ 'ի մարզս հոգեկան,
Քազմադէպ վշտաց տարաւ յաղթական
Քաջիկ համբերեալ յօրէ ծննդեան,
Սիրով Հաստողին համեմնաց համայն:
Արդ վայելեցցէ 'ի վերին խորան
Յամս անաւարտ կեանս անվախճան:
Եւ դու վերծանող շիրմիս հանգստեան
Թեւօք աղօթից լիջեր օգնական:

Վախճանի 1802 'ի յունիսի 26

Ի. Գ.

Մարիամու դստեր Միխայէլ Աղայի Տիւզեանց

Ես Մարիամ դուստրը՝ մեծի
Տիւզեանց յարգի Միքայէլի,
Մինչ ըստ կարգի յաշխարհ մրտի.
Չայն իբր երազ անցեալ գրտի:
Ձի 'ի ծնանելն իմ անդրանիկի,
Փիւնիկ հաւուն ըզփործ առի.
Որդւոյս կենաց դուռն բացի,
Յետ ինչ աւուրց ես նընջեցի.
Չամբս քրսան միայն կեցի,
Չունայն աւուրս այս խոտեցի:
Անանց կենաց փափաքեցի.
Յուսով փրկչին յայն դիմեցի:
Եղբարք եւ Բորք իմ սիրելի,
Եւ ընթերցողք այս դամբանի
Խնդրեմ ի՛ ձէնք հայցուած բանի
Փոյթ փրկութեան գոլ արժանի:

Ննջեաց 'ի Քս. Յ. Տ. 1788, ի մերումս ՌՄԼԷ
յօգոս. ի վախճանի ի 20 ամեայ հասակի:
Իր անդրանիկին ծնունդ տալով, ինք քսանամեայ
ծաղիկ հասակին անանց կեանքին փափաքով կը դի-
մէ Փրկչին:

Տիւզեանց պատուելին՝ Երեմուն դասփարսկ
Ղուկաս Օղուլխանեանի կողմէ պատգամուած սա-
պանագիր մը

Կրստեր Տիւզեան Մարգիս Չեղեպի
Ի հողոյ աստի ունայնութեան,
Յոր իջանեն փառք աշխարհի,
Դալարացի յորոտալ փողոյ
Գարնանաբեր Յարութեան,
Ծաղիկ կայտառ անուշահոտ,
Քաղցր եւ զըւարթամիտն յամենայնի
Երից թագաւորաց ցանկալի:

Տեղւոյ անձկութեան պատճառաւ, սխալուած՝ Գուրու-
ջեւմէի գերեզմանասան ընդհանուր սապանա-
գիրները չկրցինք գեթեղել:

ԵՐԵՒՄԱՆ Ս. ԽԱԶ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ԵՂԱԾ ՆՈՒՐԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

- 1798ին, Մհտ. Ալիքսանի դուստր Աննա և Հաճիօղլուի դուստր՝ Սուլթան՝ երկու խաչ մին 150, միւսը 125 տրամ
- 1815ին Անտոն Չէլէպի Տիւղեան՝ մէկ ճաճանչաւոր ոսկեզօծ խաչ 165 տրամ:
- 1841ին. Յակոբ Քիւրքճիխանլեան մէկ ճաճանչաւոր ոսկեզօծ արծաթ խաչ 440 տրամ:
- 1846ին. Միւթէվէլի Պետրոս Ամիրա Քիւրքճիխանլեան իւզարերից մանիչակագոյն մեծ արծաթապատ Աւետարան:
- 1849ին, Միւթէվէլի Մկրտիչ Էֆ. Քիւրքճիխանլեան նուիրած է մէկ ճաճանչաւոր ոսկեզօծ արծաթ խաչ 625 տրամ, ինչպէս նաև մեծ ջահ մը 48 մոմնոց:
- Եզրիա Կիւմիւրեան՝ մեծ պրիսմակներով 5 բիւրեղեայ կանթեղ:
- Տեղապահ հոգելոյս Տ. Նիկողայոս Արքեպօկ. Ազասեան՝ մէկ եմփորոն:
- Հոգելոյս Տ. Կրիզոստոմ Ս. Արքեպօկ. Յովհաննէսեան՝ եպիսկոպոսական զգեստ:
- Երեւում Փափաղեան՝ մեծ պրիսմակներով 2 բիւրեղեայ կանթեղ, 16 ատեանի նստարաններ, մեծկակ ընկուզենիէ զրասեղան մը, միջակ պարզ սեղան մը, Մննդեան մեծաղիր պատկեր մը:

Գառնիկ Զիվէր կարապետեան (այժմ Տ. Յովսէփ Եպիսկոպոս Կարապետեան՝ տասներկու զոնազան կանթեղներ:

Հրանտ Քիչմիշեան ութ կանթեղ:

Հաճի Յովակիմ ողա Մննդեան փոքրաղիր պատկեր մը:

Տիկին Սրբուհի Տողրամաճեան, արծաթապատ Ս. Խաչի պատկերով մէկ փոքրաղիր Աւետարան:

Լեւոն Տօքմէճեան՝ 2 փայտեայ ոսկեզօծ մեծ ծաղկամաններ:

Տիկին Թէֆարիկ Հացագործեան՝ մէկ ատեանի յամառ գիրք:

Տիար Պարթև Յակոբեան 2 ընկոյզեգոյն գրակալներ:

ԶԱՆԱԶԱՆ ԹՈՒՐԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ՄէՋ ԵՂԱԾ ՆՈՒՐԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

23 Ժամարարի զգեստներ նուիրած են Տիւղեան Չէլէպիներ. և Տ. Ներսէս վարդապետի և Տ. Սուքիաս Ա. Քնյ. Պալրքճեանի ձեռամբ, Յովհաննէս Յակոբօֆ, Տէր և Տիկին Կարապետ Զիվէր Յովսէփեան, Սարգիս Արապեան, Այրի Տիկին Տիրուհի Մօմճեան օգիս Արապեան, Աւագ Խորանի մեծ վարագոյր մը, Հրանտ Քիչմիշեան, Աւագ Խորանի մեծ վարագոյր մը. Ասլանեան՝ Ս. Յարութիւն յատարան մեծ վարագոյր մը:

Էլպիս Միսէճեան, Էլպիս Զիվէր Յովսէփ-Տիկիններ՝ Էլպիս Միսէճեան, Սիրանոյշ Մազլըմեան և եան, Նուարդ Շիշմանեան, Սիրանոյշ Մազլըմեան և Տիկին Վիթալիս ինչպէս նաև Օր. Երանուհի Ստեփանեան խորհրդանոցներու վարագոյրներ:

Տէր և Տիկին Կարապետ Հալաճեան՝ Ս. Սեղանի համար մեծ գորգ մը, Տիրացու Երուանդ՝ մէկ սէտճատէ:

Հին Ա. Ծնունդի պատկերին արձանագրու-

թենէն փաղուած է

Երեւման Ա. Խաչ եկեղեցւոյս նուիրեց միտս. Սա-
հակեան միտս. Եղիսարեթ՝ կողակցւոյն հօր Խաչա-
տուրեան Նահապետին, ՚ի յիշատակ հանգուցեալ ծնո-
ղացն իւրոյ, 1871 մարտ 28.

Նոր Ծնունդի պատկերին արձանագրութենէն

փաղուած է

Նուիրեց Ա. Խաչ եկեղեցւոյ Գուրու-Չէշմէի Տի-
կին էլպիս Երեւում Փափազեան ՚ի յիշատակ իւր մօր
հանգուցեալ Բուբուլ Ա. Գամպէրեանի:

Նկարիչն է հանգուցեալ Սիմոն Եազրնեան
1904 Դեկ. 5ին օծուած է:

Երեւման Ա. Խաչ եկեղեցւոյ նորագութեան
սոյն առթիւ հետեւեալ նուիրատուութիւնները
եղած են:

	ԼԻՐԱ.
Տիար Արամ Չննողեան	50
» Բերովբէ Բլատեան	50
» Կարապետ Գուլումճեան	50
Տիարք Տիգրան և Անտոն Օհանեան եղբարք	35
Նաւրեան և Լուսինեան ընտանիքներ	25
Տիար Միսաք Նարլեան	20
» Յարութիւն Ճշմարտախօսեան	10
» Ստեփան Ստանպօլեան	10
» Ստեփան Ստանպօլեան	40
Աւագ շարթուան պնակներէն	
Հոս կ'արժէ ի մասնաւորի յիշատակել թէ՛ նախորդ թաղական Խորհրդոյ ատենապետ Տիար Կոպեռնիկ Գա- վաֆեան իր ծախքով նորոգած է Երեւման Ա. Խաչ եկեղեցւոյ աջակողմեան պահարանը:	
Տէր և Տիկին Կարապետ Հալաճեան նախապէս իրենց ծախքով վերաշինած զանգակատունը՝ այս առ- թիւ ներկել տուած են:	
Մասնաւոր յիշատակութեան արժանի է եկեղեցւոյ ժամակոչ Կէյվէցի Աւետիս Գրիգորեան, որ իր շատ ան- ձուկ քսակէն հինգ ոսկի նուիրած է, իբրև այլի կնոջ լուծման:	
Հոս զանց առնուած են 5 ոսկի և անկէ վար նուէր առողներու անունները:	

